

Сергій Шелудько

Міжнародні стандарти банківської справи

навчальний посібник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Сергій Шелудько

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Навчальний посібник

Київ

2020

УДК 336.71:006.032

III42

JEL F55, G21, G28

*Рекомендовано Вченою радою Одеського національного економічного
університету як навчальний посібник для студентів ЗВО
(Протокол № 6 від 03.03.2020 р.)*

Рецензенти:

Довгань Ж. М., д-р екон. наук, професор (Тернопільський національний економічний університет);

Коваленко В. В., д-р екон. наук, професор (Одеський національний економічний університет);

Міщенко В. І., д-р екон. наук, професор (ДВНЗ «Університет банківської справи»);

Науменкова С. В., д-р екон. наук, професор (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка).

Шелудько С. А.

III42 Міжнародні стандарти банківської справи: навчальний посібник. — К.: Видавничий дім «Кондор», 2020. — 260 с.

ISBN 978-617-7841-61-5

Навчальний посібник призначено для ефективного засвоєння програмного матеріалу з дисципліни «Міжнародні стандарти банківської справи». Представлено систематичний виклад теоретичних основ стандартизації в банках, прикладних аспектів застосування міжнародних стандартів у операційній діяльності, обліку та звітності, банківській безпеці, регулюванні та нагляді. Запропоновано комплекс інструментів для самостійного опрацювання тем: контрольні питання, практичні завдання, глосарій і додаткова література.

Для студентів закладів вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», аспірантів, викладачів, фахівців з банківської справи та міжнародних фінансів.

ISBN 978-617-7841-61-5

© Шелудько С. А., 2020

© Видавничий дім «Кондор», 2020

Зміст

Передмова	6
Розділ І. Основи стандартизації банківської справи	
Глава 1. Вступ до міжнародного банківського бізнесу	10
§1.1. Генеза банківської справи	10
§1.2. Глобалізація та інтернаціоналізація банківської сфери.....	20
§1.3. Іноземні банки та банківські підрозділи	28
§1.4. Сутність міжнародного банківського бізнесу	33
Глава 2. Стандарти і стандартизація в банках	52
§2.1. Основи стандартизації в економіці	52
§2.2. Сутність, структура та види стандартів	61
§2.3. Інфраструктура міжнародної стандартизації	65
§2.4. Банківські стандарти та комплаєнс	71
Глава 3. Міжнародні фінансові організації	83
§3.1. Глобальна фінансова інституціоналізація	83
§3.2. Група Світового банку	88
§3.3. Міжнародний валютний фонд	94
§3.4. Банк міжнародних розрахунків	102
§3.5. Регіональні фінансові організації	109
Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності	
Глава 4. Міжнародні стандарти операційної діяльності банків	122
§4.1. Стандарти проведення операцій з готівкою	122
§4.2. Стандарти міжбанківських розрахунків	131

§4.3. Стандарти банківського обслуговування та управління якістю.....	139
Глава 5. Міжнародні стандарти платіжних систем і карток	152
§5.1. Стандартизація банківських платіжних карток .	152
§5.2. Стандарти інформаційної безпеки платіжних систем	157
Глава 6. Міжнародні стандарти обліку та звітності у банках	166
§6.1. Особливості глобалізації фінансового обліку	166
§6.2. Система Міжнародних стандартів фінансової звітності	171
§6.3. Міжнародні стандарти фінансової звітності у банках України	175
Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду	
Глава 7. Основні стандарти банківської безпеки.....	186
§7.1. Система безпеки банку та її стандартизація.....	186
§7.2. Засади міжнародної боротьби зі злочинами у банківській сфері.....	192
§7.3. Міжнародний режим банківської таємниці.....	198
Глава 8. Принципи та стандарти фінансового моніторингу	206
§8.1. Рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей	206
§8.2. Міжнародні стандарти протидії ухиленню від сплати податків.....	212

Глава 9. Міжнародні стандарти банківського нагляду .	225
§9.1. <i>Основи системи міжнародних стандартів щодо банківського нагляду</i>	<i>225</i>
§9.2. <i>Базельські угоди до та після глобальної фінансової кризи</i>	<i>229</i>
§9.3. <i>Перспективи подальшого розвитку Базельських угод</i>	<i>236</i>
Предметний покажчик	244
Література та джерела	249

Передмова

Стандарти охоплюють усі сфери сучасного життя, впорядковуючи та регламентуючи кожен їх аспект. Складно навіть уявити рівень повсякденних проблем у світі, де такі норми відсутні, оскільки гармонічний розвиток і стає зростання неможливі без встановлення еталонних зразків і оптимальних значень кожної складової соціально-економічних процесів. Первинними сферами застосування стандартів є виробничі та матеріальні галузі, проте надання послуг також потребує всебічного нормативного устрою.

Важливість стандартів у галузі фінансових послуг пояснюється їх поширенням на всі верстви населення та типи організацій. Цей процес особливо активізувався протягом останнього десятиліття, отримавши назву фінансової інклюзії. Захист прав необізнаних у тонкощах кредитного, страхового та іншого обслуговування споживачів є непомірним завданням для держави без впровадження нормативних документів, які б регулювали весь спектр прикладних аспектів надання фінансових послуг – від реклами та комунікацій до операційно-технічних механізмів руху грошових потоків і юридичних процедур укладення та виконання угод.

Особливої актуальності стандарти набувають для банків підчас виходу останніх на світові ринки грошей і капіталів, оскільки лише наявність чітко визначених

принципів і фундаментальних правил взаємодії між кредитними установами, їх контрагентами, клієнтами та регуляторами дозволяють ефективно долати бар'єри правових, культурних і ментальних національних особливостей заради плідної співпраці. З цією метою протягом останніх 70 років міжнародні організації та співтовариства працюють над розробкою, ефективним впровадженням і повсюдним дотриманням єдиних норм – міжнародних стандартів банківської справи.

Представлене видання є першою спробою зібрати та систематизувати розпорошені знання про ключові принципи, правила та норми, що впорядковують сучасну міжнародну банківську справу та назагал визначають архітектуру і вектори розвитку світових фінансових ринків. Підставою для написання цього посібника стала реалізація першої в Україні освітньо-професійної програми «Міжнародний банківський бізнес» у рамках підготовки бакалаврів за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» в Одеському національному економічному університеті. Предметне наповнення навчального плану вимагало створення низки профільних дисциплін, які б надавали знання не лише щодо провідного світового досвіду банківської діяльності, але й особливостей прикладного застосування міжнародних правил у вітчизняних реаліях. Відтак, основою для ефективного засвоєння вказаних знань стала дисципліна, що надає фундаментальні знання про міжнародні стандарти, філософію їх розроб-

ки, логіку впровадження та практику використання сучасними банками – «Міжнародні стандарти банківської справи».

Автор щиро сподівається, що це перше наближення до формування методичного забезпечення дисципліни та всієї програми неупереджено оцінять фахівці з теоретичного та прикладного напрямку банківської справи та фінансів, висловивши свої зауваження та пропозиції в науковій і професійній літературі. Автор покладає особливу надію на відгуки студентів, оскільки найбільш влучна критика завжди походить від безпосередніх користувачів.

Автор висловлює глибоку подяку рецензентам цього посібника, чий відгук стали безцінним внеском у покращення змісту, структури та наочного представлення матеріалу. Особливої вдячності заслуговують учителі, колеги, студенти, експерти, видавці та всі ті, без кого ця публікація не стала б реальністю. Автор висловлює окрему подяку колективу кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету за мотивацію та натхнення до написання цього посібника.

Представлене видання є результатом кількарічної праці автора над генеральним задумом, структурою та втіленням власного бачення проблем і перспектив міжнародних стандартів у банківській справі. Наскільки це бачення відповідає дійсності – судити читачам.

Розділ І.

Основи стандартизації банківської справи

- *гене́за банківської справи;*
- *глобалізація та інтернаціоналізація банківської сфери;*
- *іноземні банки та банківські підрозділи;*
- *сутність міжнародного банківського бізнесу;*
- *основи стандартизації в економіці;*
- *сутність, структура та види стандартів;*
- *інфраструктура міжнародної стандартизації;*
- *банківські стандарти та комплаєнс;*
- *глобальна фінансова інституціоналізація;*
- *Група Світового банку;*
- *Міжнародний валютний фонд;*
- *Банк міжнародних розрахунків;*
- *регіональні фінансові організації.*

Глава 1.

Вступ до міжнародного банківського бізнесу

§1.1. Генеза банківської справи

Розвиток банків не можна відділити від еволюції соціально-економічної сфери. Не зважаючи на численні дослідження історії банківської справи визначними вітчизняними та зарубіжними вченими, це питання залишається дискусійним у частині хронології.

Проблема визначення точки відліку в процесі еволюції банківських установ криється в суперечностях між дослідниками: що саме можна вважати банком з огляду на сучасну концепцію цього поняття? Іншими словами, погляди того чи іншого економіста на періодизацію історії банківської справи залежать від того, яку саме з функцій або операцій вважати первинною для

банківських установ, а відтак – які саме установи вважати історично першими банками.

Табл. 1.1 – Витоки банківського бізнесу

<i>Первинні операції</i>	<i>Перша згадка</i>	<i>Назва та локалізація</i>	<i>Зміст діяльності</i>
Позичкові	VI ст. до н.е.	Банк Егібі (Вавилонське царство)	Позики сріблом, фініками, збіжжям.
Обмінні	IV ст. до н.е.	Трапедзити (Давня Греція)	Обмін монет, зберігання цінних речей і документів, грошові позики.
Вкладні	IV-III ст. до н.е.	Аргентарії (Давній Рим)	Строкові та на вимогу вклади, позики, обмін, вторинні операції.
Розрахункові	XII ст. н.е.	Тамплієри (країни Європи та Близького Сходу)	Платіжні операції, позички, послуги посередництва.

Вавилон. Отже, якщо визнати первинною функцією банків позичкову, то «родовід» банківської справи сягає часів славнозвісного царевича Валтасара (VI ст. до н.е.), чий писар на ім'я Небоагіддін Едісібі з роду Егібі заснував у Вавилоні своєрідну кредитну установу. Цей «банк» надавав, переважно, два види послуг: позичав срібло під заставу нерухомості або рабів, а також кредитував клієнтів товарами без застави. Глиняні таблички, на яких велося діловодство тих часів, зберегли відомості про фіксовані процентні ставки, якими оперував вавилонський банк: 13,3 % річних для срібник позик і 40 % – для товарних. Серед подібних йому лихварських домів, *банк Егібі*

привертає увагу масштабами своєї діяльності та довговічністю – установа проіснувала кілька поколінь (близько 100 років) під керівництвом сина, онуків і правнуків Небоагіддіна. Хоча ця інституція, з точки зору економічної теорії, мала чисто лихварську основу, вона все ж є першим відомим нам приватним банком.

Давня Греція. Першими відомими виконавцями обмінних операцій вважаються давньогрецькі *трапедзити*, що згадуються ще в IV ст. до н.е. Цікаво, що їх назва походила від слова «стіл» (дав.-гр. *τράπεζα*), відтак за етимологією є аналогічною слову «банк» (від іт. *banco* – прилавок, лавка). Більшість з них виконували функцію міняйл, оскільки Давня Греція була конгломератом кількох незалежних міст-держав, полісів (першою з ознак суверенітету яких було карбування власних грошей). У цій сфері існувала чітка спеціалізація: обмін і сортування срібних монет здійснювали *аргіроміви* (дав.-гр. *ἀργυρομύτοι*), а з мідними грошима мали справу *холів'яте* (дав.-гр. *χόλλυβιαταί*).

Трапедзити також надавали послуги відповідального зберігання – причому не лише грошових сум, але й коштовностей, інших цінностей, документів, виморочного майна тощо. Джерела свідчать і про наявність фахівців з позичок – *даністе* (дав.-гр. *δανειοταί*), *тохісте* (дав.-гр. *τοχιοταί*) та *хрісте* (дав.-гр. *χρητοταί*). Точне значення цих слів втрачене, але всі вони співзвучні таким поняттям як «позичкодавець», «той, хто позичає на певний строк», «той, хто отримує прибуток від позичок». Фактично, ці

приватні банкіри були лихварями з нефіксованим позичковим процентом, який коливався від 10 % до 36 % річних. Відомі в Давній Греції були й розрахункові операції, втім наявність спеціалізованих інституцій, що б надавали такі послуги, справедливо ставиться під сумнів науковцями.

Особливе місце Греції в історії банківської справи обумовлюється не лише розгалуженістю та спеціалізацією відповідних установ і фахівців, але й першим виходом релігійних організацій на прадавній банківський ринок. Основними конкурентами приватних банкірів Еллади були язичницькі храми. Традиційно кожен з великих храмових комплексів (зокрема, святилища в Дельфах, Ефесі, Делосі та Самосі) регулярно отримував матеріальні підношення від полісів і окремих посадовців, що зберігалися в спеціальних скарбницях, які користувалися законною недоторканістю. За таких умов, використання «божественних» грошей для позичок було раціональною поведінкою служників культу – непогашена заборгованість зводилася до нуля, оскільки лишатися боржником того чи іншого божества для давньогрецького обивателя було неприпустимо.

Давній Рим. Подальший розвиток банківська справа отримала в Давньому Римі, де в республіканський період найбільші банкіри навіть стали частиною державного апарату. Тут також існувала спеціалізація за видами та

розмірами послуг, запозичена в греків, але з менш чіткими межами. Римських банкірів розділяли на *менсаріїв* (від лат. *mensa* – стіл) і *аргентаріїв* (від лат. *argentum* – срібло), причому останні поділялися на спеціалістів з оцінки та сортування монет – *нуммуларіїв* (лат. *nummularii*), що відповідали грецьким аргіроміві, – та дрібніших міняйл – *аменсаріїв* (лат. *amensarii*) або *менсаларіїв* (лат. *mensalarii*), які виконували роль, аналогічну тій, яку виконували трапедзити в Елладі.

Джерела римського права закріпили той факт, що, крім відомих і раніше позичкових і обмінних операцій, аргентарії активно надавали співгромадянам послуги банківських вкладів під проценти. Античні юристи Папініан і Ульпіан свідчать, що ці римські банкіри приймали депозити як на вимогу, так і довгострокові, причому в останньому випадку вкладник отримував розписку, за якою міг у будь-який час отримати свої гроші назад без втрати нарахованих процентів. Окрім депозитних, аргентарії надавали й ряд вторинних банківських послуг, зокрема виступали поручителями та гарантами, проводили публічні торги, виступали посередниками в угодах третіх осіб.

Падіння Західної Римської імперії в 476 р. н.е. не лише завершило епоху Античності, але й призвело до масштабного занепаду банківської справи. Перші паростки відродження кредитних інститутів належать лише до епохи Хрестових походів, а саме – до XII ст., коли

функції повноцінного банку почав виконувати Орден тамплієрів.

Занепад античних банків. Постає питання: чи дійсно протягом 7 століть, між занепадом римських аргентаріїв і появою тамплієрів, у Європі не існувало жодного банку? І, якщо так, то з яких причин зупинилася тисячолітня еволюція банківської справи, та куди зник увесь накопичений досвід надання банківських послуг? Окрім безпосередньої руйнації античної економіки, викликаной як зовнішніми (навала варварських племен), так і внутрішніми (повстання рабів і міської бідноти) чинниками, відповіді криються також і в змінах світогляду та особливостях релігійних переконань, що зумовили такі зміни.

Варто зазначити, що історія не зберегла жодних згадок про наявність тих чи інших кредитних інституцій у древніх євреїв, оскільки юдаїзм прямо забороняє оплатні позички та взагалі будь-які процентні угоди. Аналогічна заборона є й у ісламі («ріба»), тому арабський світ до недавнього часу не знав традиційної банківської справи. Подібні ідеї перейшли до християнського віровчення, хоча прямої заборони кредитування в Святому Письмі немає. Втім, боротьбу з процентними позичками вели Отці Церкви, причому саме напередодні та під час падіння Давнього Риму. Враховуючи суспільний теоцентризм «Темних віків», а також вагому роль церкви в господарській сфері

життя в Середньовічній Європі, не дивно, що античні банківські практики швидко занепали.

Орден тамплієрів. Орден бідних рицарів Єрусалимського храму – або *Тамплієри* – своєю місією вважали захист християнських паломників на шляху та всередині Святої землі, що була захоплена та перетворена на низку європеїзованих королівств за результатами I-го хрестового походу 1099 р. Масовий потік палігримів рушив до Єрусалиму практично одразу після надходження звісток про перемогу, й не вщухав протягом кількох століть. Паломництво із Західної Європи в XII–XIII ст.ст. було довготривалим – від кількох місяців до року, – й протягом всього цього часу мандрівникам потрібно було оплачувати транспорт, їжу та ночівлі, причому й не везти з собою великі суми грошей, аби не стати жертвою грабіжників і шахраїв. Опіка тамплієрів над палігримами полягала, таким чином, не лише в фізичному супроводі та захисті, але й у наданні розрахункових послуг.

Володіючи мережею *прецепторіїв* (фортець) як у Європі, так і на Близькому Сході, Орден використовував їх не тільки як воєнні укріплення, але і в якості своїх представництв – фактично, як першу в світі мережу банківських відділень. Таким чином, паломник з Парижа чи Лондона міг передати тамплієрам усі виділені на мандрівку гроші ще в себе вдома, отримавши натомість лист-опис відданого майна – своєрідний платіжний документ (прообраз акредитиву), за яким можна було отримати

всю депоновану суму частинами чи одним платежем у будь-якому замку, що належав Ордену.

Цікаво, що за надання такої послуги плата стягувалася в один момент у вигляді частки депонованих коштів, причому, для уникнення осуду процентних угод з точки зору християнської моралі, така плата одразу віднімалася із загальної суми. Тобто, якщо пілігрим приніс до банку тамплієрів 100 монет, виданий йому взамін лист підтверджував депонування лише 95 монет (решта – 5 % – стягувалася в якості плати за цей «переказ»).

Неабияку успішність Ордену тамплієрів на ниві банківських послуг зумовлювали такі чинники, як розгалужена мережа прецепторіїв, військова потужність, популярність і повага в суспільстві, та, найголовніше, – заступництво католицької церкви, підкріплене офіційним дозволом папи Інокентія II вільно перетинати будь-які державні кордони та здійснювати операції з грошима, отриманим у 1139 р. Окрім переказів, Орден видавав позички під 10 % річних, а також виступав посередником в угодах з нерухомістю та землею. Саме економічну потужність Ордену історики називають однією з причин його винищення (найвідоміший акт масової страти тамплієрів відбувся в п'ятницю, 13 жовтня 1307 р.), але їх ідеї та принципи ведення банківського бізнесу були запозичені італійськими та англійськими купцями, що вже

в XIV ст. зайняли місце провідних банкірів тогочасної Європи.

Протобанки. Розглянувши наведені гіпотези щодо відправної точки розвитку банківської справи, слід визначитися: чи, все ж таки, представленим інституціям і фахівцям притаманні базові характеристики сучасних банків? Чи можна називати банк Егібі першим відомим банком у світі? Чи можна вважати Давню Грецію з її вузькоспеціалізованими банкірами батьківщиною банківської справи? Або чи правомірно віддавати першість римським аргентаріям, які не лише усталили грецьку практику, але й збагатили арсенал послуг другорядними банківськими операціями? Чи, все ж таки, починати відлік історії банків від заповзятості тамплієрів, які заснували перші банківські відділення та винайшли дорожні чеки?

Для відповіді на це питання варто звернутися до визначення сутності банку. Найбільш загальна дефініція встановлює такі його ознаки як:

- створення заради отримання прибутку;
- виключне право здійснювати одночасно: залучення чужих коштів, розміщення їх від свого імені та на своїх умовах, ведення рахунків третіх осіб;
- заборона займатися іншими видами діяльності.

Проаналізувавши відповідність наведених прикладів переліченим ознакам можна дійти висновку, що жоден з них банком – у сучасному розумінні цього слова – не був. Зокрема, вавилонські банкіри займалися лише кредиту-

ванням (у т.ч. товарним, у той час як банківські позички мають виключно грошову форму), грецькі та римські фахівці з банківської справи, по-перше, діяли одноосібно (в той час як банк є установою), по-друге, мали жорстку спеціалізацію за видами операцій (і тому не виконували всі їх види одночасно), по-третє, не мали ексклюзивного становища на ринку (конкуруючи з храмами). Найвищий ступінь відповідності ознакам сучасного банку мали тамплієри, оскільки одночасно залучали, позичали та переказували гроші клієнтів, а також займали привілейоване положення, проте й вони, по-перше, не мали на меті отримання прибутку (принаймні, від заснування), а по-друге, крім банківської, здійснювали широке коло іншої діяльності (в першу чергу, військову та релігійну, а також будівничу, аграрну, благодійницьку тощо).

Таким чином, усі представлені раніше приклади можна назвати *протобанками*, тобто попередниками сучасних установ, діяльність яких мала окремі ознаки банківської діяльності. Тим не менш, саме ці протобанки заклали основу сучасного банківського бізнесу, визначивши головні напрямки його розвитку та встановивши ключові принципи та традиції класичної банківської справи. На відміну від них, створені в добу пізнього Середньовіччя (XIV–XVI ст.ст.) суспільні генуезький (1407 р.) і венеційський (1584 р.) жиробанки стали прообразом традиційної банківської установи.

§1.2. Глобалізація та інтернаціоналізація банківської сфери

Розвиток міжнародної торгівлі, становлення та поглиблення міждержавних відносин і, врешті, виникнення міжнародного поділу та кооперації праці протягом останнього сторіччя породили принципово новий феномен в економіці, політиці, культурі, науці, екології та комунікації – **глобалізацію** (від англ. *globe* – земна куля). Це явище асоціюється з багатьма подіями, як негативними, так і позитивними, але його значення для сучасного міжнародного бізнесу (в т.ч. банківського) складно переоцінити.

Глобалізація як економічна категорія ввійшла до вжитку на початку 80-х, коли розрив у доходах між найбагатшими та найбіднішими країнами зайняв постійне місце в порядку денному дискурсу конфронтуючих політичних систем. Зокрема, термін «*globalization*» було вжито в 1984 р. в аналітиці *Wall-Street Journal*, присвяченій рішенню британського уряду дозволити іноземним банкам брати участь у роботі лондонського фінансового ринку без посередництва місцевих компаній.

Уніфікація та інтеграція. У найбільш загальному розумінні, глобалізація – це процес міжнародної уніфікації та інтеграції в політичній, соціально-економічній,

культурній, релігійній та інших сферах. Наведене визначення демонструє, що за своєю структурою глобалізація є поєднанням двох подібних, але простіших і більш ранніх процесів. Під *уніфікацією* (від. лат. *unus* – один) розуміють процес приведення до єдиної форми низки споріднених об'єктів або явищ шляхом раціонального скорочення одноманітних елементів. У свою чергу, *інтеграція* (від лат. *integrum* – ціле) – це процес зближення, взаємопроникнення та об'єднання будь-яких елементів в одне ціле. Відтак, глобалізація є вищою формою уподібнення та єднання певних сфер суспільного життя в різних частинах світу, що спершу уніфікувалися та інтегрувалися в масштабі кількох країн або кількох макрорегіонів.

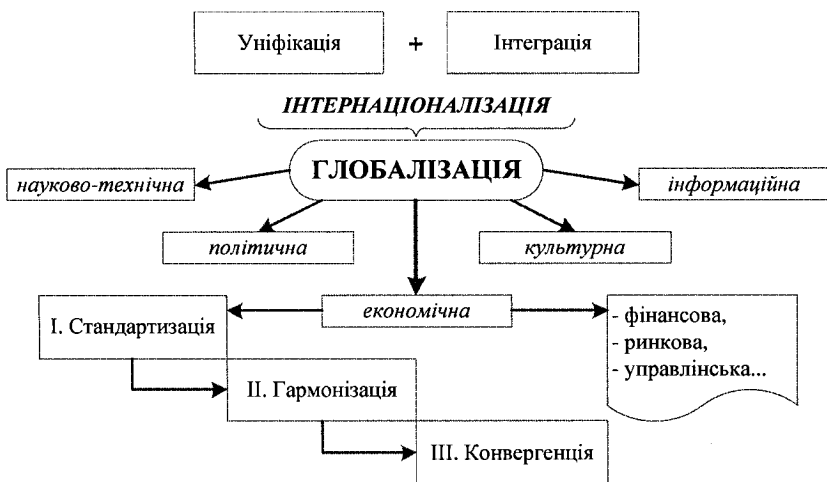

Рис. 1.1 – Етапи та наслідки процесу глобалізації

Фінансова глобалізація є важливим зовнішнім чинником ведення міжнародного банківського бізнесу, оскільки створює передумови для вільного транскордонного руху капіталу в формі позичок та інвестицій у світовому масштабі. Лібералізація ринкових обмежень, міжнаціональна концентрація капіталу та вільний обіг досягнень науково-технічного прогресу творять фундаментальну екосистему для існування та розвитку міжнародних банків. З іншого боку, внаслідок глобалізації такі установи стикаються з ускладненим управлінням ресурсами та загрозами фінансовій стійкості через швидку зміну кон'юнктури на світовому та місцевих ринках банківських послуг.

Конвергенція. Еволюційний розвиток глобалізаційних процесів, що триває не одне десятиліття, привніс до банківської практики нові моделі розгортання впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, зокрема *конвергенцію* (від лат. *convergere* – зближуватися). До економічної науки це поняття прийшло з біології, де ним позначають збіг окремих ознак двох неспоріднених видів внаслідок еволюції: наприклад, пінгвін (птаха) і тунець (риба) конвергентні за формою тіла; дельфін (водний простір) і примат (суходіл) конвергентні за типом дихання. Конвергенція соціальних систем, як наслідок глобалізації, позначає неминуче уподібнення економічних інститутів, принципів і методів у різних країнах безвідносно до типу господарського укладу (наприклад, більшість ринкових і соціалістичних економік конвергентні за спо-

собом грошової емісії). У рамках макроекономічної теорії конвергенцію ототожнюють з ефектом надолуження країнами, що розвиваються, рівня розвинутих країн.

Досягненню конвергенції як найбільш досконалої форми єднання різнорідних об'єктів передують два простіші процеси – стандартизація та гармонізація. *Стандартизація* є початковим етапом процесу ототожнення правил і процедур у певній сфері, її сутність і значення в економіці будуть розглянуті в окремій главі. Під *гармонізацією* слід розуміти взаємне узгодження та уподібнення стандартів для їх подальшої заміни єдиними, спільними нормами.

Домінантою та найбільш яскравим проявом економічної конвергенції є зближення принципів обліку, звітності та регулювання фінансових ринків. Перший крок у цьому напрямку було зроблено ще 1974 р. зі створенням Міжнародної організації комісій з цінних паперів, метою якої є розробка та впровадження єдиних цілей і принципів регулювання фондових ринків. У подальшому, повсюдного розповсюдження набули «Ключові принципи для системно-значущих платіжних систем», сформульовані в 1990 р. Комітетом з платіжних і розрахункових систем центральних банків Групи 10, «Спеціальний стандарт поширення даних» Міжнародного валютного фонду (1996 р.), а також відомі «Міжнародні стандарти фінансової звітності» Комітету з міжнародних стандартів бухгалтер-

ського обліку (1999 р.) та «Міжнародні стандарти аудиту» Міжнародної федерації бухгалтерів (2000 р.).

Інтерференція. Ці та інші подібні методичні документи протягом останніх двох десятиліть активно впроваджуються в світову банківську практику – як у провідних західних економіках, так і в країнах «третього світу», – інтенсифікуючи таким чином конвергенцію фінансових і банківських систем. Наслідками стрімкого протікання цього процесу є формування кумулятивного впливу як негативних, так і позитивних економічних ефектів одночасно на всі, навіть віддалені географічно та політично, глобалізовані країни. Подібне явище отримало назву «Теорії другого найкращого» (англ. *Theory of the second best*) або економічної інтерференції.

Поняття *інтерференції* (від лат. *interferens* – розповсюдження) походить з фізики, де позначає взаємне посилення або послаблення амплітуди двох пов'язаних хвиль за їх накладення одну на одну. В економічній науці ця концепція має прояв у випадку, коли для максимізації розвитку необхідно виконати ряд чітко визначених умов. Якщо такі умови суперечать одна одній або не можуть бути виконані одночасно, економічна ситуація не тільки не покращиться, але й може суттєво погіршитися. Розповсюдження цього ефекту на міжнародний вимір і є основним проявом фінансової глобалізації.

Інтернаціоналізація банківської справи. Процеси становлення та посилення взаємозв'язків між світовими та внутрішньодержавними ринками називають

економічною *інтернаціоналізацією*. Вона може відбуватися за двома сценаріями: формальним і транснаціональним (неформальним). У першому випадку результати об'єднання господарських комплексів кількох країн юридично оформлюються в митний, валютний або економічний союз (аж до створення наднаціонального державного утворення). Неформальний сценарій інтернаціоналізації реалізується через «сплетіння» місцевих ринків у єдине ціле на рівні приватних капіталів і не передбачає політичного об'єднання. Різниця між представленими моделями одного й того ж процесу полягає як у швидкості його протікання (вища для другого сценарію), так і у сталості кінцевих результатів (стабільніші для першого).

Інтернаціоналізація в банківській сфері в різних частинах світу реалізується і формальним, і неформальним шляхом, але в будь-якому випадку основою є уніфікація банківських операцій, зближення принципів і гармонізація стандартів їх виконання. Відправною точкою досягнення єдності практичної сторони банківської діяльності є тотожність повсякденних процедур, що забезпечують надання банківських послуг у віддалених країнах з однаковим результатом.

Банківські операції можна класифікувати за різними ознаками, серед яких основними є: вплив результатів операції на баланс (активні, пасивні, активно-пасивні, позабалансові); відповідність специфіці банківської діяльності (первинні, вторинні); тип контрагента (розд-

рібні, корпоративні, міжбанківські); валюта (операції з національною валютою, з іноземною валютою); характер винагороди (процентні, комісійні, інші), зв'язок із науково-технічним прогресом (традиційні, інноваційні) тощо.

Табл. 1.2 – Класифікація банківських операцій

Вид операцій	Активні	Пасивні	Активно-пасивні	Позабалансові
Первинні	кредитні	депозитні	касові	гарантійні
	торгівельні	емісійні	розрахункові	депозитарні
	...	...	...	...
Вторинні	інвестиційні	резервування	брокерські	трастові
	портфельні	рефінансування	дилерські	посередницькі
	...	...	...	...

Закономірно, найвищому ступеню інтернаціоналізації відповідають ті операції, що є або специфічно банківськими, або безпосередньо пов'язані з транскордонним переміщенням капіталу (платіжні, валютні). У свою чергу, вторинні, вузько спрямовані та не-стандартизовані операції та послуги можуть мати суттєві відмінності та місцеву специфіку.

Кореспондентські відносини. Результативне виконання міждержавних переказів обумовлює необхідність встановлення сталих міжбанківських зв'язків, які отримали назву *кореспондентських відносин*. З посиленням ефектів від фінансової глобалізації чисто технічний характер цих зв'язків змінюється для міжнародного банківського бізнесу на більш значущий – як для підтримки конкурентоспроможності, так і в якості важливого

Глава 1. Вступ до міжнародного банківського бізнесу

інструменту ризик-менеджменту. Така суттєва роль міжбанківських відносини підтверджується й тим, що деякі транснаціональні банки спеціалізуються саме на наданні кореспондентських послуг.

Відповідно до характеру зв'язку між банками в процесі проведення міжнародних розрахунків розрізняють прямі та опосередковані кореспондентські відносини. Прямими кореспондентами є банки, між якими укладено відповідну двосторонню угоду та відкрито постійні коррахунки. Установи ж, що перебувають в опосередкованих відносинах, сполучаються в процесі переказу за посередництвом третього банку (який має прямі відносини з обома кореспондентами).

Неодмінною ознакою наявності прямих кореспондентських відносин є взаємне відкриття спеціальних рахунків: ностро та лоро. **Ностро-рахунок** (від італ. *nostro conto* – наш рахунок) називають поточний рахунок одного банку, відкритий у іншому, в т.ч. і в центральному банку. Відповідно, **лоро-рахунок** (від італ. *loro conto* – їх рахунок) – це поточний рахунок банка-кореспондента, відкритий у даному банку. Таким чином, один і той самий рахунок є одночасно і ностро, і лоро, в залежності від кута зору. Для виконання принципів подвійного запису до міжбанківського рахунку відкривається внутрішній регулюючий **востро-рахунок** (від італ. *vostro conto* – ваш рахунок), що є контрарним за балансовим характером і використовується з метою звірки правильності ведення ностро-рахунків банком-кореспондентом.

§1.3. Іноземні банки та банківські підрозділи

Для забезпечення транскордонного функціонування міжнародний банківський бізнес формує та утримує різноманітні типи підрозділів у країнах присутності, що складають його загальну та локальні структури. Регулятори місцевих ринків для нормативних і наглядових цілей розглядають такі підрозділи як іноземні банки або банки з іноземним капіталом.

Види міжнародних банків. За визначенням Міжнародної робочої групи зі статистики зовнішнього боргу, *іноземний банк* – це кредитна установа, центр прийняття стратегічних рішень якої розташований поза межами країни, на ринку якої вона функціонує. Таким чином, географічна віддаленість вищого управління є ключовою ознакою такого банку, проте не єдиною: його власниками є іноземні громадяни, такий банк працює за спеціальним дозволом (ліцензією) центрального банку для подібних установ і перебуває у подвійному правовому полі як юридична особа-нерезидент (у вигляді закордонної філії або представництва).

Тісно пов'язаним з попереднім є поняття *банку з іноземним капіталом*, основною рисою якого є наявність частки хоча б одного іноземного інвестора у статутному капіталі. Мінімальний розмір такої частки встановлюється нормативно – як правило, йдеться про 10 %. На відміну від першого, другий тип банку є юридичною

особою-резидентом, обсяг прав і обов'язків якої є таким, що й у банків місцевих власників. Ці установи мають форму дочірніх банків.

Головні відмінності між іноземним банком і банком з іноземним капіталом полягають у їх операційній діяльності. Оскільки перші міцніше зв'язані законодавчими обмеженнями, перелік можливих послуг є значно меншим. У свою чергу дочірнім банкам доводиться виконувати загальні нормативи, що ускладнює розміщення великих обсягів закордонних ресурсів. У сучасній практиці вибір моделі присутності міжнародного банківського бізнесу в конкретній країні залежить від очікуваного типу діяльності: якщо необхідно супроводжувати інвестиції або працювати на ринку цінних паперів, раціональним є заснування іноземного банку; реалізація роздрібних послуг або забезпечення універсального характеру вимагає функціонування в формі банку з іноземним капіталом.

Банківські підрозділи. Зазначеним моделям відповідають різні способи організації міжнародними банками своїх мереж у країнах присутності та використання для цього типи відокремлених підрозділів. Назагал, *відокремленим підрозділом* називають структурну одиницю банку, що географічно віддалена від головного офісу та характеризується певним ступенем автономності. Крім уже згаданих дочірнього банку, закордонної філії та представництва, сучасна практика

передбачає також регіональні філії, флагманські та звичайні відділення.

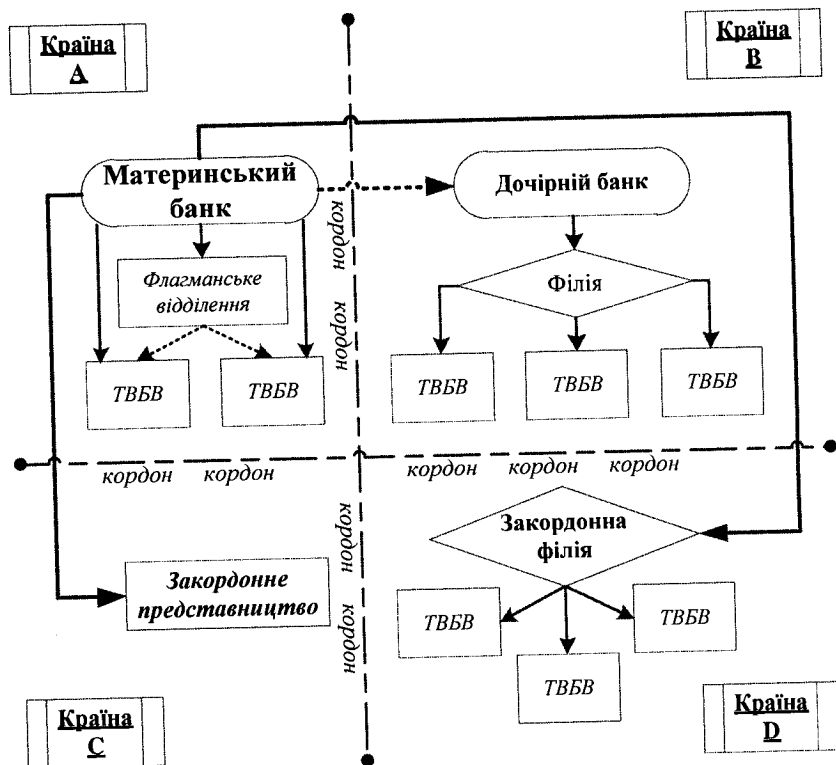

Рис. 1.2 - Типи банківських підрозділів і взаємозв'язки між ними

Найбільшим ступенем самостійності володіє *дочірній банк* - юридично, комерційно та організаційно відокремлена кредитна установа, що перебуває під майновим контролем іншого банку (в формі мажоритарного пакету акцій). дочірній банк характеризується всіма ключовими рисами самостійного банку, за виключенням структури власників. На відміну від інших аналізованих

тут підрозділів, зв'язок між материнським і дочірнім банками не є прямим, оскільки не забезпечується єдністю управлінського апарату. Зазвичай, дочірні банки утворюються в рамках міжнародного бізнесу з метою провадження діяльності закордоном, але на практиці нерідкими є випадки співіснування материнської та дочірньої установи в рамках внутрішнього ринку однієї країни. На прикладі проілюстровано дочірній банк у формі закордонного підрозділу в країні В.

З метою ефективного менеджменту розгалуженої мережі рядових офісів, у структурі банку (як материнського, так і дочірнього) можуть утворюватися проміжні управлінські ланки за регіональним принципом – філії. **Філією** банку називають напівавтономну структурну одиницю, що має окрему ліцензію, кореспондентський рахунок і баланс, не утворюючи при цьому окремої юридичної особи. Центральний офіс делегує філіям повноваження тактичного характеру з координації та контролю за роботою первинних підрозділів у визначеній місцевості. Будучи базовою моделлю організації регіональної мережі, з початком широкого впровадження цифрових технологій банківські філії відійшли в минуле, оскільки їх утримування продовжує ланцюжок прийняття рішень, ускладнює облік і звітність та надмірно підсилює податковий тягар. У прикладі, в країні В дочірній банк управляє відділеннями за допомогою філіальної структури.

Основним підрозділом сучасного банку є *територіально відокремлене банківське відділення* (ТВБВ) – структурний підрозділ, що здатен вести повноцінну операційну діяльність і надавати всі (або типові) банківські послуги в безпосередній близькості від клієнтської аудиторії. Відділення не є юридичними особами, не мають власного балансу та коррахунку, а також володіють мінімальним ступенем автономності в порівнянні з іншими офісами. В залежності від повноти спектру пропонованих послуг, розрізняють звичайні та *флагманські відділення* – останні характеризуються високою прохідністю, великою площею та можливістю надавати всебічне банківське обслуговування для всіх клієнтських груп. Якщо мережа банку побудована за без-філіальним принципом, найбільше флагманське відділення регіону виконує функції базового – тобто, здійснює оперативну підтримку підпорядкованих йому ТВБВ (як це представлено на прикладі мережі банку в країні А).

На відміну від регіональної, *закордонна філія* – це підрозділ іноземного банку, що функціонує в країні присутності в якості нерезидента, тобто без утворення кредитної установи – юридичної особи національного права. В порівнянні з дочірнім банком, закордонна філія має менший ступінь самостійності в прийнятті рішень і звужені комерційні можливості, оскільки на неї розповсюджується особливий регулятивний і податковий режим. У залежності від масштабу поставлених задач, материнський банк може утворювати в іноземній країні

як поодинокую філію, так і мережу підпорядкованих їй відділень – така ситуація проілюстрована на прикладі для країни D.

Осібнo в класифікації відокремлених підрозділів стоїть *закордонне представництво* – постійно діючий офіс, що репрезентує та захищає інтереси міжнародного банку, зазвичай, без права здійснювати операційну діяльність. Як і банківські відділення, представництва не є юридичними особами та не мають балансів, але користуються дещо більшим ступенем автономії, необхідним для ефективної реалізації покладених на них функцій. Цей тип відокремленого підрозділу не керує дрібнішими офісами та перебуває в прямому підпорядкуванні материнського банку (що відображене на прикладі країни C). Варто зазначити, що законодавства окремих країн не передбачають або містять прямі заборони на створення осібних представництв або філій іноземних банків без утворення юридичної особи локального права.

§1.4. Сутність міжнародного банківського бізнесу

Сучасні дослідники міжнародних економічних відносин називають світову економіку молодого покоління економічною наукою, витoki якої ледве сягають кінця XIX ст., а розквіт припадає на початок XXI ст. Подібне трактування нерідко переноситься на

міжнародні фінанси, а відтак – і на міжнародну банківську справу.

Утім, прагнення досягнення міжнародного, транскордонного, далекосяжного характеру своєї діяльності була притаманна вже найпершим протобанківським установам. Повертаючись до їх генези, неважко помітити, що й обмінні операції грецьких і римських міняйл, і, особливо, наддержавне функціонування мережі тамплієрських «відділень»-прецепторіїв являли собою беззаперечний доказ примату міжнародного характеру банківського бізнесу над внутрішньо-національним.

Сама ідея банку як альтернативного каналу переміщення коштів, імовірно, заклала одну з ключових основ виникнення таких установ. У період Античності та Середньовіччя кредитний фронт діяльності банків мав, здебільшого, лихварський характер (оскільки позичали на задоволення власних потреб, а не з продуктивною метою), тому саме розрахункові операції були на передовій розвитку, визначаючи його вектор. Певною мірою сюди ж можна відносити й депозитні послуги, оскільки вклади в той час робили перед далекою дорогою для убезпечення майна: через опасання за власне життя, а не в очікуванні процентного приросту статків.

Еволюція міжнародного банківського бізнесу. Розвиток міжнародного банківського бізнесу доцільно розглядати за періодизацією, що складається з 5 етапів. Відтак, *перший етап* (XIX – поч. XX ст.) позначався пер-

винними тенденціями до інтернаціоналізації позичкового капіталу, його злиття з промисловим і утворення перших транснаціональних корпорацій. До 1914 р. у провідних країнах світу завершилися процеси концентрації та централізації банківського бізнесу, утворилися сталі внутрішні та міждержавні кореспондентські зв'язки.

Перші дійсно міжнародні банки (*HSBC, Disconto-Gesellschaft, Crédit Lyonnais, Русско-Азиатский банк, J.P.Morgan&Co* тощо) в цей час виконували роль передавальної ланки між великими державами та їх сателітами, забезпечуючи торгівельні й інвестиційні розрахунки. Наявність кількох представництв закордоном перестало бути визначальною ознакою міжнародного характеру банківської діяльності, починають формуватися перші іноземні філіальні мережі.

Другий етап (1910-ті – 1940-ві рр.) розвитку міжнародного банківського бізнесу відзначився складною зовнішньополітичною ситуацією, обтяженою глобальними економічними (Велика депресія) та політичними (Перша та Друга світові війни) потрясіннями, що згубно позначилося на подальшій банківській інтеграції. Багато міжбанківських зв'язків було розірвано, коли материнська та дочірня установи опинялися по різні боки фронту. В розпал військових дій майно банків нерідко підлягало реквізиції владою ворогуючих сторін.

На *третьому етапі* (1950-ті – 1980-ті рр.) міжнародний банківський бізнес отримав новий, потужніший

поштовх до розвитку, що був зумовлений, по-перше, поступовим зняттям регуляторних обмежень – спадку війни, – а по-друге, пришвидщенням міждержавного та світового економічного співробітництва, що увінчалось утворенням Світового банку, Міжнародного валютного фонду та Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Реалізація «плану Маршалла» та інших глобальних програм макрофінансової допомоги зумовили появу ключового чинника діяльності міжнародних банків – євровалюти.

Саме обслуговування ринку єврокредитів і євробондів сприяло поглибленню інтеграції та глобалізації банківського бізнесу. Однією з умов функціонування таких установ стала постійна присутність не лише в Лондоні та Нью-Йорку, а й у Сінгапурі, Франкфурті-на-Майні та Цюриху – нових світових фінансових центрах. Крах Бреттон-Вудської та перехід до Ямайської валютної системи в 1971 р. лише диференціював попит на ринках капіталу за видами валют, що змусило міжнародний банківський бізнес розпочати проникнення до країн-позичальників (держави Центральної Європи, Південно-Східної Азії та Африки) та активізувати експансію в країнах-кредиторах (держави «старої Європи», США).

Актуалізація проблем циклічності економіки, боргових криз та інформатизації фінансової сфери поклали початок *четвертого етапу* (1990-ті – 2000-ні рр.) в еволюції міжнародного банківського бізнесу. Відповіддю на розрізнені та застарілі інструменти державного впливу

на кредитні відносини стали перші дієві кроки на шляху до уніфікації методів банківського регулювання. Транснаціональні установи отримали суттєві переваги над традиційними національними банками з їх консерватизмом у обслуговуванні завдяки інноваційності послуг, дешевизні ресурсів і швидкій адаптації до стандартизованого нагляду.

Розширенню географії банківських мереж слугував також і демонтаж планової економіки в низці пострадянських країн (у т.ч. в Україні), що відкрило великі незайняті ринки з промисловим, аграрним і сировинним потенціалом, а також слабким (ще й, почасти, корумпованим) державним втручанням. Зрештою, неконтрольовані вливання транснаціональних позичкових капіталів до незрілих економічно країн спровокували низку регіональних фінансових криз і дефолтів (зокрема, Азійська фінансова криза 1997–1998 рр., Російський дефолт 1998 р., Аргентинська криза 1999–2002 рр.), які стали провісниками глобальної фінансової кризи 2008 р.

У цей же час на розвиток міжнародного банківського бізнесу суттєво вплинули процеси роботизації, що дозволили як скоротити витрати на технічний персонал, так і підвищити ефективність і безпеку проведення міждержавних банківських операцій. Виникнення нових інструментів кредитування та платежів сприяло розповсюдженню послуг, а їх здешевлення зруйнувало міф про елітарність банківського обслуговування.

Теперішній, *п'ятий етап* (з 2010 р.) характеризується суперечливими тенденціями в сфері міжнародного банківського бізнесу. З одного боку, над світовими ринками грошей і капіталу тяжіє гіркий досвід глобальної кризи, внаслідок чого протягом останнього десятиліття розвинуті економіки переживають рецесію. Постійне посилення регулятивного тягаря та повернення до протекціонізму також не додає оптимізму в питаннях розширення масштабів діяльності міжнародних банків.

З іншого боку, приголомшливий розвиток цифрових технологій та їх повномасштабне проникнення до фінансової сфери (*FinTech*-компанії) відкривають широкі можливості для розвитку банківського бізнесу у вигляді нових каналів продажів, доступу до нових клієнтських сегментів і впровадження нових продуктів. Міжнародний банківський бізнес опинився сьогодні на порозі нової ери, що несе як вражаючі перспективи, так і фатальні загрози для тих установ, які не встигнуть або не будуть спроможними адаптуватися до економічних і технологічних змін.

Відмінності між національним і міжнародним банком. Розглянувши, таким чином, процес еволюції міжнародного банківського бізнесу, можна визначити ключові характеристики, що відрізняють його від класичних внутрішньодержавних структур. Варто зазначити, що транснаціональні банки постійно еволюціонують, тому представлений нижче перелік їх ознак не є вичерпним. З цієї ж причини, а також через суб'єктивні

відмінності в філософії провадження діяльності різними банками, зумовлені історичними або культурними причинами, виникають підстави для застереження: аби вважатися міжнародним, банківському бізнесу достатньо володіти більшістю з наведених ознак.

Отже, стратегічна мета класичного банку полягає в досягненні лідерського положення на національному ринку банківських послуг, у той час як міжнародний бізнес прагне домінувати якщо не на світовому ринку, то, принаймні, в континентальних або макрорегіональних масштабах. Ця ознака є родовою для міжнародного банківського бізнесу: саме в момент, коли національний банк (навіть якщо він вже утримує закордонні філії або представництва) ставить на меті зайняти певну частку ринку банківських послуг у суміжній країні (групі країн) та здійснює кроки для досягнення цього завдання, він отримує міжнародний характер.

Власний капітал класичного банку має мононаціональну природу – тобто, яким би не був склад його кінцевих власників, 100 % (або близька до цього частка) розміру капіталу походить з однієї країни, причому саме з тієї, на внутрішньому ринку якої цей банк функціонує. Якщо ж поглянути на міжнародний банківський бізнес, то географія його капіталу може бути настільки складною, що визначити домінуючу країну походження є практично неможливим (причому капітал самого материнського банку може бути однорідним). Достатньою

умовою тут є належність суттєвих часток капіталу резидентам більш, ніж однієї держави.

Табл. 1.3 – Порівняння міжнародного та національного банківського бізнесу

Ключові ознаки		Міжнародний банківський бізнес	Національний банківський бізнес
1. Стратегічна мета		Домінування на світовому / макрорегіональному ринку	Домінування на внутрішньому ринку
2. Характер власного капіталу		Мультинаціональний, часто «клаптевий»	Мононаціональний, резидентський
3. Управлінська та організаційна структура		Складна вертикаль з іноземним наглядом, регіонально-дивізійна	Традиційна вертикаль, споживчо-дивізійна
4. Регуляторна юрисдикція		Місцевий регулятор материнського банку + регулятори країн присутності	Місцевий регулятор
5. Правосуб'єктність	заг.	Місцеве право материнського банку + міжнародне право	Місцеве національне право
	спец.	Право країни присутності	
6. Спеціалізація		Зазвичай, відсутня	Присутня
7. Архітектура мережі		Складна, філіальна	Проста, безфіліальна, може бути обмеженою регіонально
8. Кореспондентська мережа		Широка (за країнами)	Вузька (за валютами)
9. Цінова політика		Лідерство за видатками	Переважно, адаптаційна
10. Інноваційна стратегія		Лідерська	Переважно, імітаційна
11. Корпоративна культура		Глобальна, національні особливості асимілюються	Заснована на принципах національної культури

Система менеджменту великого національного банку мало відрізняється від міжнародного, але обов'язковою ознакою останнього є наявність у наглядових або керівних органах дочірніх установ іноземців – громадян країни походження такого бізнесу або країни, де розташовується центральний офіс. Сучасні внутрішньодержавні банки зазвичай обирають споживчо-дивізійну організаційну структуру, тому що саме така композиція підрозділів дозволяє зосереджуватися на потребах кожної групи клієнтів, оперативно реагуючи на зміни їх уподобань. Для міжнародного банківського бізнесу така структура є нерациональною через високу диференціацію ментальних відмінностей і ризиків країн, тому оптимальним є впровадження регіонально-дивізійної оргструктури (спеціалізація за групами споживачів може мати місце на рівні макрорегіону або окремих країн). Транснаціональні ж фінансові групи частіше обирають продуктово-дивізійну форму з подальшим регіональним поділом.

Транскордонний характер діяльності породжує регуляторні ускладнення для функціонування міжнародного банківського бізнесу. В той час як установа, що працює на одному ринку банківських послуг, підпадає під юрисдикцію лише місцевого регулятора (зазвичай, центрального банку), транснаціональні банки мають враховувати обмеження як наглядового органу за місцем перебування материнського офісу, так і локальних центральних банків у країнах присутності такого бізнесу.

Подвійна юрисдикція міжнародних банків має місце й у правовому режимі їх діяльності. Правосуб'єктність звичайного мононаціонального банку визначається тільки внутрішнім законодавством країни його приналежності. Для юридичних осіб зі складною транскордонною структурою статус у правовідносинах визначається окремо для кожного випадку: загальна правосуб'єктність визначається національним законодавством материнського банку з урахуванням норм міжнародного права, спеціальна правосуб'єктність підкоряється місцевим нормативним актам країн присутності дочірніх установ.

Питання щодо наявності спеціалізації у міжнародних банків є дискусійним. З одного боку, широко відомі сучасні транснаціональні установи з профільним спектром послуг і вузькими цільовими аудиторіями, наприклад *Barclays Investment Bank* (інвестиційний), *Wells Fargo Home Mortgage* (іпотечний), *Mitsubishi UFJ Trust and Banking Corporation* (трастовий), *ING Direct* (роздрібний), *Erste Bank* (ощадний). З іншого боку, всі подібні установи є функціональними частинами транснаціональних фінансових груп, що диверсифікують таким чином напрямки своєї універсальної діяльності. Поряд з цим, класичні банки можуть функціонувати в умовах чітко визначеної спеціалізації, хоча це й не властиво вітчизняним кредитним установам.

Відмінність між національним і міжнародним банківським бізнесом полягає й у способі організації мережі.

Перший тип тяжіє до простої структури безбалансових відділень, що згруповані за адміністративно-територіальним принципом і підпорядковані місцевим дирекціям на базі флагманських відділень. Для такої мережі характерним є відсутність філій, що обумовлює єдність балансу всього банку. Другому типу властива певна автономність, оскільки територіальні підрозділи у країнах присутності згруповані довкола регіональних філій або дочірніх банків. Утім, такий спосіб організації мережі вимагає застосування складних обліково-аналітичних процедур і консолідації балансів регіональних підрозділів.

Особливості архітектури міжнародного банківського бізнесу зумовлюють і доволі чіткі відмінності у побудові кореспондентської мережі. Завдяки регіональному охопленню, такі структури мають дочірні банки в кожній важливій для них країні, що дозволяє відносно дешево утримувати велику кількість постійних кореспондентів. Ця перевага формує конкурентоспроможність на ринку міжнародних переказів і розрахунків. У свою чергу, мононаціональним банкам достатньо підтримувати зв'язки з 3-4 закордонними установами, вибір яких зумовлений переліком основних валют, з якими працює даний банк.

Принципи ціноутворення в міжнародному банківському бізнесі загалом є взірцем для звичайних кредитних установ, оскільки передбачають застосування провідного економетричного апарату та кращих світових практик.

Характерною рисою, в порівнянні з ціновою політикою національних банків на ринку окремо взятої країни, є широкий доступ міжнародного бізнесу до колосальних і відносно дешевих валютних капіталів їх материнських компаній, що дає конкурентні переваги через низькі видатки. Національні банки, зазвичай, адаптують свої ціни до середньоринкових умов, воліючи конкурувати за неціновими показниками.

Схожою є ситуація й зі ставленням до інновацій і технологічного переоснащення. Для зайняття та втримання домінуючих позицій не лише на внутрішньому, але й на глобальному ринку банківських послуг, міжнародний бізнес змушений постійно розробляти революційні продукти та шукати нові канали збуту, що відповідали б потребам і вподобанням клієнтів, реалізуючи, таким чином, лідерську інноваційну стратегію. Хоча її прибічники є й серед невеликих банків, останні все ж вдовольняються імітацією та наслідуванням лідерів у сфері нових продуктів і технологій.

Доволі показовою ознакою міжнародних банків є їх корпоративна культура та взагалі філософія такого бізнесу. В той час як національні кредитні установи намагаються вирізнитися на внутрішньому ринку своєю самобутністю та локальною культурною ідентичністю, глобальний банківський бізнес за своєю природою змушений іти шляхом уніфікації та асиміляції місцевих особливостей.

Проаналізувавши вищенаведені ознаки, можна стверджувати, що *міжнародний банківський бізнес* – це професійна діяльність з надання банківських і пов'язаних з ними послуг за межами географічних і політичних кордонів. До його основних ознак належать: глобальна стратегічна мета, мультинаціональний капітал, регіональна структура управління, подвійна регуляторна та правова юрисдикція, продуктова універсалізація, складна філіальна архітектура, широка кореспондентська мережа, провідна цінова та інноваційна стратегія, глобальна корпоративна культура тощо.

Ключ до самостійного вивчення теми

I. Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає дискусія довкола історії банківської справи?
2. Чим виділяється банк Егібі на фоні інших кредитних установ Вавилону?
3. Якою була основна функція трапедзитів? Чим аргіроміві відрізнялися від холів'яте?
4. Чи були відомі давньогрецьким банкірам розрахункові операції?
5. Чим пояснюється особливе місце Греції в історії розвитку банківської справи?
6. У чому полягають спільні й відмінні риси давньогрецьких і давньоримських банкірів?
7. Чим займалися нуммуларії? Як називалися подібні фахівці в Давній Греції?
8. Які вторинні банківські послуги надавали аргентарії?
9. Чому з V по XII ст. розвиток банківської справи зупинився?

10. Як називалися давньоєврейські банкіри?
11. Що таке прецепторії? З якою метою їх використовували тамплієри?
12. Чи були відомі тамплієрам процентні позички?
13. Що таке протобанки? У чому полягає їх роль у розвитку банківської справи?
14. У зв'язку з чим було застосовано термін «глобалізація» журналістами Wall-Street Journal?
15. Які процеси передують глобалізації?
16. Яке значення набуває термін «конвергенція» в макроекономічному сенсі?
17. У чому різниця між стандартизацією, гармонізацією та конвергенцією?
18. У чому полягає зміст економічної інтерференції? Яку іншу назву має це явище?
19. За якими сценаріями може відбуватися інтернаціоналізація? Чим відрізняються їх результати?
20. Які ознаки можна використати для класифікації банківських операцій?
21. Як змінилися значення кореспондентських відносин з розвитком міжнародного банківського бізнесу?
22. З якою метою банки ведуть востро-рахунки?
23. Чим іноземний банк відрізняється від банку з іноземним капіталом?
24. За яким критерієм міжнародний банківський бізнес обирає модель закордонної присутності?
25. Чим відрізняються один від одного різні типи відокремлених банківських підрозділів?
26. Яким є характер зв'язку між материнським і дочірнім банком? Чим він забезпечується?
27. Які повноваження центральний офіс банку делегує регіональним філіям? Чому використання філій є нераціональним на сучасному етапі?
28. У чому різниця між флагманським і звичайним відділенням?

29. Чим закордонна філія банку відрізняється від регіональної?

30. Чи може закордонне представництво банку самостійно ухвалити рішення про надання позички корпоративному клієнту?

31. Який характер є первинним для банківського бізнесу: міжнародний чи національний? Чому?

32. Яку роль виконували транснаціональні банки на першому етапі розвитку міжнародного банківського бізнесу?

33. Що стало причинами занепаду міжнародних банків у міжвоєнний період?

34. Який ринок обслуговував міжнародний банківський бізнес у повоєнні роки?

35. Що стало причиною масового проникнення міжнародних банків на ринки центральноєвропейських, азійських і африканських країн у 1970-х?

36. Які нові ринки відкрилися міжнародному банківському бізнесу в 1991 р.? З якої причини?

37. Чим характеризується поточний етап розвитку міжнародного банківського бізнесу?

38. Якою є стратегічна мета міжнародного банківського бізнесу? Як вона співвідноситься з метою внутрішньодержавних банків?

39. Чому капітал міжнародних банків називають «клаптевим»?

40. Яку роль виконують іноземці в складі керівних і наглядових органів дочірніх установ міжнародних банків?

41. Які регуляторні особливості породжує транскордонний характер діяльності міжнародного банківського бізнесу?

42. У чому проявляється подвійна юрисдикція міжнародних банків?

43. За яким принципом формується кореспондентська мережа сучасних мононаціональних банків? Чи відрізняється вона від мережі, що утримають міжнародні банки?

44. Який чинник дає змогу міжнародному банківському бізнесу використовувати цінову стратегію лідерства за видатками?

45. Чому міжнародні банки змушені вдаватися до асиміляції місцевих особливостей у своїй корпоративній культурі?

II. Практичні завдання:

№ 1. Співвіднесіть види банківських операцій (перша колонка) з типами протобанків (друга колонка). Зверніть увагу, що в обох колонках є зайві елементи.

<i>брокерські</i>	<i>агори</i>
<i>вкладні</i>	<i>аргентарії</i>
<i>гарантійні</i>	<i>вікарії</i>
<i>депозитарні</i>	<i>гінекеї</i>
<i>дилерські</i>	<i>дігести</i>
<i>емісійні</i>	<i>еклесії</i>
<i>інвестиційні</i>	<i>коміції</i>
<i>касові</i>	<i>магістрати</i>
<i>обмінні</i>	<i>менсарії</i>
<i>позичкові</i>	<i>нуммуларії</i>
<i>портфельні</i>	<i>патриції</i>
<i>посередницькі</i>	<i>поліси</i>
<i>резервування</i>	<i>прелатури</i>
<i>рефінансування</i>	<i>провінції</i>
<i>розрахункові</i>	<i>тамплієри</i>
<i>торгівельні</i>	<i>трапедзити</i>
<i>трастові</i>	<i>центурії</i>

№ 2. Визначте, які зовнішньоекономічні процеси описані в поданих нижче реченнях.

- 1) Болонський процес передбачає наближення стандартів вищої освіти для створення єдиного європейського освітнього простору.*
- 2) До Всесвітньої торгівельної організації належить 161 держава.*
- 3) На поч. 1980-х закордонна мережа McDonald's була представлена в 58 країнах і приносила 1/3 загальної виручки компанії.*

- 4) Приблизно 60 % залізниць світу використовують колію 1435 мм завширшки.
- 5) У залежності від розмірів виділяють 11 типів конвертів: DL/E65, C7/C6, C6, C6/C5, C5, C4, C3, B6, B5, B4 та E4.
- 6) Швейцарська Конфедерація та Князівство Ліхтенштейн у 1924 р. уклали угоду про митний союз.

№ 3. Побудуйте та заповніть порівняльну таблицю щодо світових валютних систем:

Критерії	Паризька валютна система (1867 – 1922)			
1. Стандарт	золотомонетний			
2. Роль золота	дійсні гроші			
3. Курсовий режим	«золоті точки»			
4. Центральний орган	Паризька конференція			
5. Недоліки	непокрита емісія паперових грошей, вичерпання золотих копалин, введення валютних обмежень			

III. Глосарій:

Банк з іноземним капіталом – кредитна установа, значуща частка в уставному капіталі якої належить принаймні одному іноземному інвестору.

Відокремлений підрозділ – структурна одиниця банку, що географічно віддалена від головного офісу та характеризується певним ступенем автономності.

Глобалізація – процес міжнародної уніфікації та інтеграції в політичній, соціально-економічній, культурній, релігійній та інших сферах.

Дочірній банк – юридично, комерційно та організаційно відокремлена кредитна установа, що перебуває під майновим контролем іншого банку.

Закордонна філія – це підрозділ іноземного банку, що функціонує в країні присутності в якості нерезидента.

Закордонне представництво – постійно діючий офіс, що репрезентує та захищає інтереси міжнародного банку без права здійснення операційної діяльності.

Іноземний банк – кредитна установа, центр прийняття стратегічних рішень якої розташований поза межами країни, на ринку якої вона функціонує.

Інтеграція – процес зближення, взаємопроникнення та об'єднання будь-яких елементів в одне ціле.

Інтернаціоналізація – процес становлення та посилення взаємозв'язків між світовими та внутрішньодержавними ринками.

Інтерференція (в економіці) – ефект погіршення економічної ситуації у випадку, коли для максимізації розвитку необхідно виконати ряд чітко визначених умов, що суперечать одна одній або не можуть бути виконані одночасно.

Конвергенція (в економіці) – неминуче уподібнення економічних інститутів, принципів і методів у різних країнах безвідносно до типу господарського укладу.

Міжнародний банківський бізнес – професійна діяльність з надання банківських і пов'язаних з ними послуг за межами географічних і політичних кордонів.

Протобанки – попередники сучасних кредитних установ, діяльність яких мала окремі ознаки банківської діяльності.

Територіально відокремлене банківське відділення – структурний підрозділ, що здатен вести повноцінну операційну діяльність і надавати всі (або типові) банківські послуги в безпосередній близькості від клієнтської аудиторії.

Уніфікація – процес приведення до єдиної форми низки споріднених об'єктів або явищ шляхом раціонального скорочення одноманітних елементів.

Філія - напівавтономна структурна одиниця банку, що має окрему ліцензію, кореспондентський рахунок і баланс, не утворюючи окремої юридичної особи.

IV. Рекомендована література: 8, 40, 53, 54, 55, 64, 69, 70, 87, 97.

Глава 2.

Стандарти і стандартизація в банках

§2.1. Основи стандартизації в економіці

Сталий і планомірний розвиток неможливо забезпечити без упорядкування правил, принципів, процесів, методів і напрямків участі кожного окремого суб'єкта національного та світового господарства. Для визначення конкретного місця та окреслення ролі того чи іншого учасника соціально-економічних механізмів у сучасному світі використовуються формалізовані та усталені норми щодо тієї чи іншої професійної діяльності. Розробкою та впровадженням цих загальноприйнятих норм і займається стандартизація.

Сутність і необхідність стандартизації. Важливість стандартизації в повсякденному житті складно переоцінити, оскільки ця діяльність вирішує не лише глобальні, суспільно-значимі проблеми – безпека життя та здоров'я, охорона навколишнього середовища, раціональне природокористування, боротьба з бідністю та соціальною нерівністю, забезпечення належної якості та корисності товарів і послуг, – але й полегшує повсякденні побутові та особисті труднощі. Без стандартизації щоденне користування продуктами науково-технічного прогресу, комп'ютеризації, роботизації та цифровізації було б неможливим.

Стандартизація охоплює всі сфери суспільного та приватного життя в сучасному світі – навіть визначення самого цього поняття закріплене у міжнародному стандарті *ISO/IEC 2* «Стандартизація та суміжні види діяльності. Загальний словник». Відповідно до нього, **стандартизація** (від лат. *extendere* – поширювати) – це діяльність зі створення положень для загального та багаторазового використання, спрямованих на досягнення оптимального ступеню впорядкованості в даному контексті, враховуючи актуальні чи потенційні проблеми. Така діяльність, зокрема, складається з процесів розробки, видання та реалізації стандартів. До важливих переваг стандартизації належать: підвищення придатності продуктів, процесів і послуг до їх передбачуваних цілей, запобігання торгівельним бар'єрам і сприяння технологічній співпраці.

Предмет, об'єкти та суб'єкти стандартизації. З цього визначення випливає, що *предметом стандартизації* є загальнодоступні положення, що впорядковують певний контекст і придатні до неодноразового використання, – тобто стандарти. Контекстом або *об'єктами стандартизації* можуть бути продукти, процеси або послуги в найширшому сенсі: матеріали, компоненти, обладнання, системи, контент, інтерфейс, протоколи, процедури, функції, методи, діяльність та її результати, а також позначення, терміни, маркування, фасування, пакування, сумісність систем і компонентів.

Якщо об'єкти мають багатовимірний характер, стандартизація може бути обмежена його конкретними аспектами або властивостями. Так, одяг стандартизують окремо за розміром, складом і довговічністю; продукти харчування – за інгредієнтами, рецептурою, терміном придатності; побутові прилади – за потужністю, класом енергоспоживання, рівнем шуму тощо.

Суб'єктами стандартизації називають організації, установи та професійні колективи, що організовують, координують і безпосередньо виконують роботи зі створення, видання та впровадження стандартів. Ці органи функціонують як на глобальному, так і на місцевому рівні. Зокрема, в Україні законодавчо визначено, що до суб'єктів стандартизації належать:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації;
- національний орган стандартизації;
- технічні комітети стандартизації;
- підприємства, установи та організації, що здійснюють стандартизацію.

Мета, завдання та принципи стандартизації. З виснаведеного визначення стандартизації впливає, що її *метою* є впорядкування особливостей і аспектів певного предмету. Крім цього, створення стандартів може відбуватися й для виконання одного або кількох наступних *завдань*:

- 1) *доцільність* – здатність продукту, процесу або послуги слугувати конкретній меті в певних умовах;
- 2) *сумісність* – придатність продуктів, процесів або послуг до спільного використання в певних умовах з метою досягнення відповідних вимог і виключаючи неприйнятні взаємодії;
- 3) *взаємозамінність* – можливість використання одного продукту, процесу або послуги замість іншого для досягнення тих самих результатів;
- 4) *контроль різноманіття* – оптимізація (переважно, скорочення) кількості розмірів або типів продуктів, процесів і послуг для раціонального задоволення певної потреби;

- 5) *безпека* – оптимізація балансу чинників застосування продукту, процесу або послуги з метою зниження ймовірності ризику завдання неприпустимої шкоди без втрати прийняттого рівня корисності;
- 6) *захист навколишнього середовища* – виключення ризику завдання неприпустимої шкоди від впливу та експлуатації продуктів, процесів і послуг;
- 7) *захист від зовнішнього середовища* – зниження впливу негативних чинників при використанні, транспортуванні або зберіганні продукту.

Мета та завдання стандартизації зумовлюють її *принципи*, ключовими з яких є:

- 1. *Плановірність* – складання та дотримання розкладів, планів і стратегій розробки, впровадження, перегляду та гармонізації стандартів.
- 2. *Актуальність* – врахування конкретних умов місця й часу при використанні об'єкту стандартизації, а саме: господарської доцільності, науково-технічного рівня, технологічної ефективності, екологічної безпеки тощо.
- 3. *Раціональність* – забезпечення оптимальних ресурсних витрат на впровадження стандарту та обґрунтованість обмежень і заборон при його дотриманні.
- 4. *Систематичність* – дотримання вимог сумісності, несуперечності та взаємодоповнюваності підчас стандартизації об'єктів із суміжних сфер.

5. *Динамічність* – обов’язковість періодичного огляду, оцінки, аналізу та експертизи прикладних аспектів застосування стандартів з метою їх перегляду, вдосконалення або скасування.
6. *Транспарентність* – інформаційна доступність і прозорість процесів розробки та впровадження стандартів, оприлюднення результатів їх застосування.
7. *Етичність* – врахування культурних, релігійних, національних і персональних особливостей, що можуть суттєво впливати на прикладне застосування стандартів.

Етапи та методи стандартизації. Вищенаведене дозволяє зробити висновок про складність і багатогранність стандартизації як виду діяльності. Конкретність і суворість вимог, що ставляться як до її виконання, так і до результатів, зумовили виділення п’яти *етапів процесу стандартизації*.

1. *Ініціація*. На цьому етапі порушується справа щодо стандартизації певного об’єкту, збираються заявки від зацікавлених осіб (виробників, споживачів, регуляторів тощо), визначається виконавчий, експертний і контролюючий суб’єкти стандартизації, розробляється та затверджується програма робіт, встановлюються граничні терміни їх виконання.
2. *Розробка*. Цей етап передбачає безпосередню реалізацію положень програми робіт, зокрема

формування вибірки та відбір референтних груп, створення абстрактної моделі об'єкту стандартизації, її дослідження та вимірювання, підготовка проекту стандарту, визначення значущих зовнішніх і внутрішніх чинників, оцінювання їх впливу до та після впровадження пропонованих положень, розсилка проекту референтним групам і експертам.

3. *Оптимізація*. Наступний етап починається зі збору, обробки та аналізу отриманих відгуків зацікавлених сторін, а також розгляду результатів експертизи, на основі чого формулюються мотивовані правки до первинного проекту, створюється оптимальна модель стандарту, а також додаткові методичні та довідкові матеріали до нього. За наявності великої кількості негативних відгуків, а також за вмотивованим рішенням проектною групи стадія розсилки проекту та збору відгуків на нього з подальшим урахуванням може повторюватися.
4. *Впровадження*. На передостанньому етапі остаточний проект стандарту готується до прийняття уповноваженим органом і розповсюдження на місця для використання в практичній діяльності. У деяких випадках розробник може надавати інструктивну та консультативну допомогу в прикладному застосуванні стандарту, а також тлумачити його неоднозначні положення з метою

конкретизації. Зазвичай, успішне впровадження стандарту завершується формальним засвідченням цього факту – *сертифікацією*.

5. *Перегляд*. Цей етап, як правило, реалізується зі значним розривом у часі, оскільки для офіційного перегляду стандарту необхідно отримати значущі підстави на основі неодноразових, фахових і адекватних свідощів про недоліки або невідповідності. За результатами розгляду отриманих скарг і пропозицій орган, що ухвалив стандарт (або його правонаступник), приймає рішення про його вдосконалення або скасування. Останній етап може повторюватися багаторазово, до остаточної відмови від стандарту.

Стандартизація відбувається через використання одного або кількох *методів*:

- 1) *систематизація* – науково обґрунтоване формування системи з об'єктів стандартизації;
- 2) *класифікація* – послідовний поділ об'єктів на види на підставі обраної ознаки, що може відбуватися за ієрархічним або фасетним принципом;
- 3) *типізація* – розробка типових критеріїв об'єкту на підставі його загальних характеристик;
- 4) *симпліфікація* – скорочення кількості об'єктів шляхом усунення однотипних і невиправданих елементів (для біологічних об'єктів – *селекція*);

- 5) *параметризація* – відбір і фіксація оптимальних кількісних значень ключових ознак об'єкту (для майнових об'єктів – *специфікація*);
- 6) *агрегування* – перенесення типових критеріїв на інші тотожні об'єкти.

В економічній стандартизації найбільш популярними методами є класифікація (зокрема, в обліку та звітності), специфікація (для об'єктів купівлі-продажу) та агрегування (для планування, прогнозування та аналізу).

Види стандартизації. Відповідно до змісту вимог, що охоплює певний стандарт, розрізняють комплексну та випереджальну стандартизацію. Відтак, *комплексна стандартизація* – це цілеспрямована та планомірна діяльність, результатом якої є система взаємопов'язаних положень щодо впорядкування як об'єкта в цілому, так і окремих його елементів, етапів, властивостей. Цей вид стандартизації застосовується до складних продуктів, процесів і послуг, що представляють собою: або сукупність дрібніших об'єктів, або характеризуються тривалим циклом виробництва, виконання або споживання. Комплексна стандартизація характерна, зокрема, для традиційних банківських послуг.

Випереджальна стандартизація полягає у широкому застосуванні перспективних вимог і норм, заснованих на прогнозних показниках експлуатації об'єкта. Такий вид стандартизації застосовується до дослідних розробок, нових товарів і інноваційних послуг, що ще не набули

широкого використання (в т.ч. програмних продуктів і технологій).

§2.2. Сутність, структура та види стандартів

Результатом завершеного процесу стандартизації завжди є **стандарт** – нормативний документ, створений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що забезпечує для загального та багаторазового використання правила, керівні принципи чи характеристики дій або їх результатів, спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в даному контексті. Іншими словами, стандарт – це формалізований перелік загальноприйнятих вимог до якогось об'єкту.

Консенсусом (лат. *consensus* – єдність) називають спільну згоду, що характеризується відсутністю стійких протиріч щодо суттєвих аспектів цього питання. Цікаво, що для цілей стандартизації консенсус не має бути обов'язково одностайним. Відповідне положення закріплене в більшості національних законодавств, у т.ч. у Законі України «Про стандартизацію».

За структурою стандарт – це завжди документ (у матеріальній або цифровій формі), який складається з **основної частини** (набір положень щодо суті стандарту) та **додатків** – інформації, що включена до документу, але не впливає на його зміст (наприклад, передмова,

примітки, історія редакцій тощо). У свою чергу, основна частина стандарту представляє собою один або кілька наступних *типів нормативних документів*:

- *технічні умови* – припис щодо технічних вимог, які мають задовольнятися продуктом, процесом або послугою, із зазначенням процедур перевірки їх виконання;
- *кодекс усталеної практики* – збірник рекомендованих методів або процедур проектування, виготовлення, встановлення, обслуговування або використання обладнання, конструкцій або виробів;
- *регламент* – сукупність ухвалених уповноваженим органом законодавчих норм (або посилань на них), які стосуються технічних вимог до об'єкту.

Кожен із цих документів може бути стандартом, його частиною або самостійним нормативним актом (у такому разі його сила є меншою за силу профільного стандарту).

Рівні стандартів. Стандарти прийнято класифікувати за рівнями та типами. Згідно з першою підставою, рівні стандартів загалом відповідають *рівням стандартизації*, таким чином розрізняють:

- 1) у світовому масштабі – *міжнародний рівень*;
- 2) у масштабі частини світу або групи країн – *регіональний рівень*;

- 3) у масштабі окремої країни – *національний рівень*, в рамках якого окремо розглядають стандартизацію на рівні *галузі* або конкретного *підприємства*;
- 4) у масштабі адміністративно-територіальної одиниці – *місцевий рівень*.

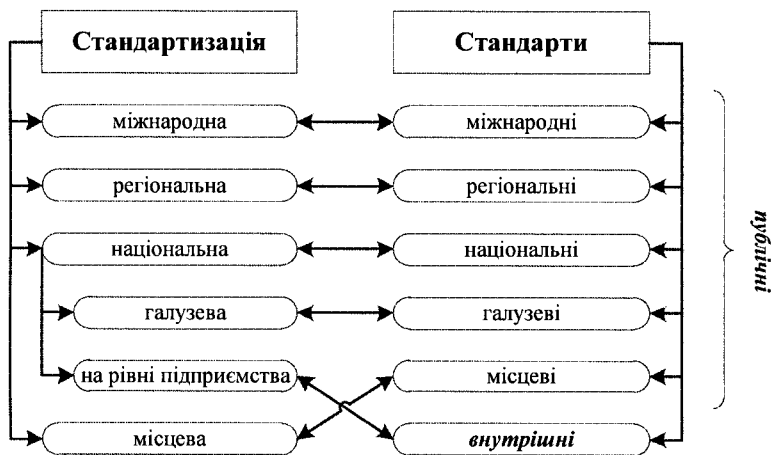

Рис. 2.1 – Рівні стандартизації та стандартів

По відношенню до стандартів їх окремо поділяють на *публічні* та *внутрішні*.

Типи стандартів. Якщо попередня класифікація є вичерпною, то повного переліку стандартів за типами нормативно не встановлено. До того ж, один і той самий стандарт у межах різних процедур і для різних цілей може бути віднесений до різних класифікаційних груп. Відтак, найбільш розповсюдженими *типами стандартів* є такі:

- *базовий стандарт* (містить загальні положення для конкретної сфери, може застосовуватися прямо або слугувати основою інших стандартів);
- *термінологічний стандарт* (містить визначення термінів, їх пояснення, ілюстрації, приклади тощо);
- *стандарт тестування* (стосується методів випробувань і дослідів);
- *стандарт продукту* (визначає вимоги до конкретного продукту або групи продуктів, може бути повним або частковим – щодо габаритів, матеріалів, доставки тощо);
- *стандарт процесу* (визначає вимоги до процесів і процедур);
- *стандарт сервісу* (встановлює правила відповідного обслуговування);
- *стандарт інтерфейсу* (стосується вимог щодо сумісності продуктів або систем у точках їх з'єднань);
- *інформаційний стандарт* (містить перелік характеристик, для яких мають бути вказані значення або інші дані щодо продукту, процесу або послуги; окремо розробляються стандарти надання даних для постачальників та для покупців).

Відповідно до *рівня гармонізації*, стандарти поділяють на:

- *ідентичні* (однакові за формою та змістом);

- *єдині* (однакові за змістом, але різні за формою);
- *еквівалентні* (однаково регулюють один об'єкт, але прийняті різними органами);
- *зіставні* (регулюють один і той самий об'єкт, відрізняються за формою і змістом, але засновані на однакових принципах, що дозволяє порівнювати їх);
- *гармонізовані на міжнародному рівні* (узгоджені з міжнародним стандартом);
- *гармонізовані на регіональному рівні* (узгоджені з регіональним стандартом);
- *гармонізовані на багатосторонній основі* (погоджені між 3 і більше органами);
- *гармонізовані на двосторонній основі* (погоджені між 2 органами);
- *гармонізовані в односторонньому порядку* (узгоджені зі зріцем, але зріць не відповідає ним повною мірою).

Інші класифікації стандартів можуть встановлюватися національним законодавством.

§2.3. Інфраструктура міжнародної стандартизації

Суб'єкти та функціональні взаємозв'язки між ними утворюють *інфраструктуру стандартизації*. Відповідно до рівня, міжнародну інфраструктуру складають організації та установи, стандарти

яких застосовують у світовому масштабі. Таким чином, міжнародні стандарти відображають подвійний консенсус – між учасниками ринку та між країнами, що їх ухвалили.

Керівництвом *ISO/IEC 21* встановлено, що міжнародні стандарти можуть застосовуватися двома шляхами: прямо (через безпосереднє включення стандарту до чинних нормативних документів) та опосередковано (через ухвалення окремого акту, заснованого на змісті того чи іншого стандарту). Останній метод може набувати форми простого перекладу або переписування (коли міжнародний стандарт ухвалюється в якості національного або регіонального).

Міжнародна організація зі стандартизації. Перші національні організації зі стандартизації почали з'являтися в західноєвропейських країнах на початку ХХ ст. Зародження міжнародних стандартів стало можливим завдяки створенню у 1926 р. Міжнародної федерації національних асоціацій зі стандартизації (ISA). На базі цієї організації, а також Координаційного комітету зі стандартизації ООН (UNSCC) у 1946 р. в Нью-Йорку була заснована Міжнародна організація зі стандартизації ISO, що досі відіграє провідну роль у глобальних стандартизаційних процесах.

Цікаво, що акронім «ISO» є не аббревіатурою, а спеціально обраною назвою для однакового позначення цього органу в усіх країнах світу (від гр. *ισος* – рівний). Штаб-квартира організації знаходиться в

Женеві, де постійно працюють близько 160 осіб. Станом на кінець 2019 р. ISO об'єднує національні органи зі стандартизації 164 країн світу, а також 781 професійну установу.

Статутною метою ISO є всебічне сприяння розвитку стандартизації та суміжних видів діяльності у світовому контексті задля забезпечення міжнародного обміну товарами і послугами, а також розвитку співробітництва в інтелектуальній, науково-технічній і економічній галузях.

Для досягнення поставлених завдань ISO тісно співпрацює зі ще однією міжнародною організацією зі стандартизації – Міжнародним електротехнічним комітетом (IEC), заснованим у Лондоні в 1906 р. Діяльність комітету зосереджена на створенні та поширенні стандартів у сфері електричних, електронних і споріднених технологій. Після створення ISO галузі впливу між цими організаціями були розмежовані. До компетенції IEC додалися радіозв'язок, телекомунікації та приладобудування, відповідно Міжнародна організація зі стандартизації не займається цими питаннями. У випадках, коли той самий об'єкт за різними критеріями належить до сфери як ISO, так і IEC, стандарти для нього розробляються спільно (наприклад, ISO/IEC 17799 – Менеджмент інформаційної безпеки).

Україна долучилася до роботи ISO в січні 1993 р., а вже в лютому була прийнята до лав Міжнародної електро-

технічної комісії. В рамках обох організацій нашу країну представляє Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості».

Інші організації зі стандартизації. У той час як згадані установи створені та функціонують спеціально для розробки стандартів, низка міжнародних організацій з різних галузей активно долучаються до цих процесів у межах своєї компетенції. Це, зокрема, Міжнародне бюро мір і ваг (BIMP), Світова організація торгівлі, Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародна агенція з атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародний союз електрозв'язку, Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO), Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO). Україна є членом усіх названих інституцій.

Міжнародною стандартизацією займаються й численні глобальні науково-технічні та професійні товариства, що не перебувають під державним впливом. Зокрема, в економічній сфері провідну роль грають нормативні документи, розроблені такими з них:

- Група Світового банку;
- Міжнародний валютний фонд;
- Банк міжнародних розрахунків (BIS);
- Комітет з Міжнародних стандартів фінансової звітності (IASC);
- Міжнародна група з протидії відмиванню грошей (FATF);

- Базельський комітет з банківського нагляду;
- Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій (SWIFT);
- Міжнародна торгівельна палата (ICC);
- Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO);
- Міжнародна асоціація з кредитного страхування та поручительства (ICISA);
- Міжнародна асоціація зі свопів і деривативів (ISDA);
- Міжнародна асоціація зі страхового нагляду (IAIS);
- Рада з фінансової стабільності (FSB);
- Міжнародна асоціація ринків капіталу (ICMA);
- Європейська рада з платежів (EPC);
- Організація з просування стандартів структурованої інформації (OASIS);
- Організація Глобальної мови для бізнесу (GS1);
- Міжнародний форум суверенних фондів добробуту (IFSWF) тощо.

Назви стандартів. Важливим аспектом інфраструктури стандартизації є правила утворення імен для стандартів – *номенклатура*.

Отже, повне ім'я стандарту включає такі компоненти: чисельно-літерний ідентифікатор (що складається з коду органу видачі, загального номера стандарту та його поточної версії) і текстова назва, що може включати назву категорії, групи та власне об'єкту, а також інші

логічні позначення версій, частин і розділів стандартів для складних понять.

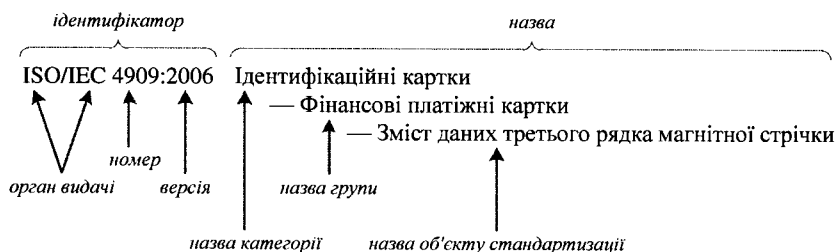

Рис. 2.2 – Структура імені міжнародного стандарту

Ідентифікатор може використовуватися в тексті окремо для короткого позначення стандарту. Код органу представляє собою спеціальну аббревіатуру організації або установи, яка розробила та затвердила певний стандарт до практичного використання. В сучасних реаліях можуть зустрічатися наступні позначення:

- 1) *ISO* – Міжнародна організація зі стандартизації;
- 2) *IEC* – Міжнародна електротехнічна комісія;
- 3) *EN, CWA* – Європейський комітет зі стандартизації;
- 4) *ANSI* – Американський національний інститут стандартів;
- 5) *DIN* – Німецький інститут зі стандартизації;
- 6) *IFRS, IAS, IFRIC, SIC* – Комітет з міжнародних стандартів фінансової звітності;
- 7) *ISAE* – Міжнародні стандарти страхування зобов'язань;
- 8) *ДСТУ* – Національні стандарти України;
- 9) *ГСТУ* – галузеві стандарти України;

- 10) СНТС – стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок України;
- 11) ТУ – технічні умови;
- 12) СОУ – стандарти організації України.

Якщо стандарт було розроблено кількома органами спільно, їх коди зазначаються через скісну (як у прикладі). Коли нормативні документи міжнародних або регіональних організацій адоптуються на національному рівні, перед кодами безпосередніх розробників зазначають код органу зі стандартизації відповідної країни (наприклад, «ДСТУ CWA 15994:2014»). Номер поточної версії, який зазначається після власного номеру стандарту через двокрапку, є нічим іншим як роком, у якому було затверджено або останній раз переглянуто цей нормативний документ.

§2.4. Банківські стандарти та комплаєнс

Відповідно до групової приналежності того чи іншого об'єкту стандарту, розрізняють і різні *сфери стандартизації*: інженерну, транспортну, сільськогосподарську, виробничу, харчову, електротехнічну, управлінську, комерційну, банківську.

Банківські стандарти – це нормативні документи, положення яких спрямовані на впорядкування фундаментальних і прикладних аспектів продуктів, процесів і послуг, що використовуються в банківській діяльності.

Варто наголосити, що до банківських стандартів у широкому розумінні належать не лише правила та вимоги до фінансово-економічних складових цього бізнесу, але й стандарти об'єктів зовнішнього середовища, що можуть суттєво впливати на екосистему, в якій функціонує банк.

Наприклад, якщо відділення розташоване на круїзному лайнері, до банківських стандартів у такому разі належатимуть загальні правила поведінки для пасажирів, техніка безпеки на водному транспорті, вимоги до використання електронних засобів зв'язку на воді, особливості морського права в частині укладання, зміни, розірвання та засвідчення правочинів на облавку судна. При цьому стандарти морської навігації або правила експлуатації судових енергетичних установок не будуть братися до уваги, оскільки не впливають безпосередньо на функціонування банку.

Класифікація банківських стандартів. Відповідно до вищенаведених класифікаційних підстав, банківські стандарти у вузькому значенні можна охарактеризувати таким чином:

- за рівнем більшість таких стандартів є міжнародними або галузевими;
- за типом це, зазвичай, стандарти процесів і стандарти сервісу;
- за гармонізацією банківські стандарти переважно зіставні.

Існує й внутрішня класифікація, що передбачає такі підстави як вид ресурсу, рівень застосування та тип бізнес-моделі.

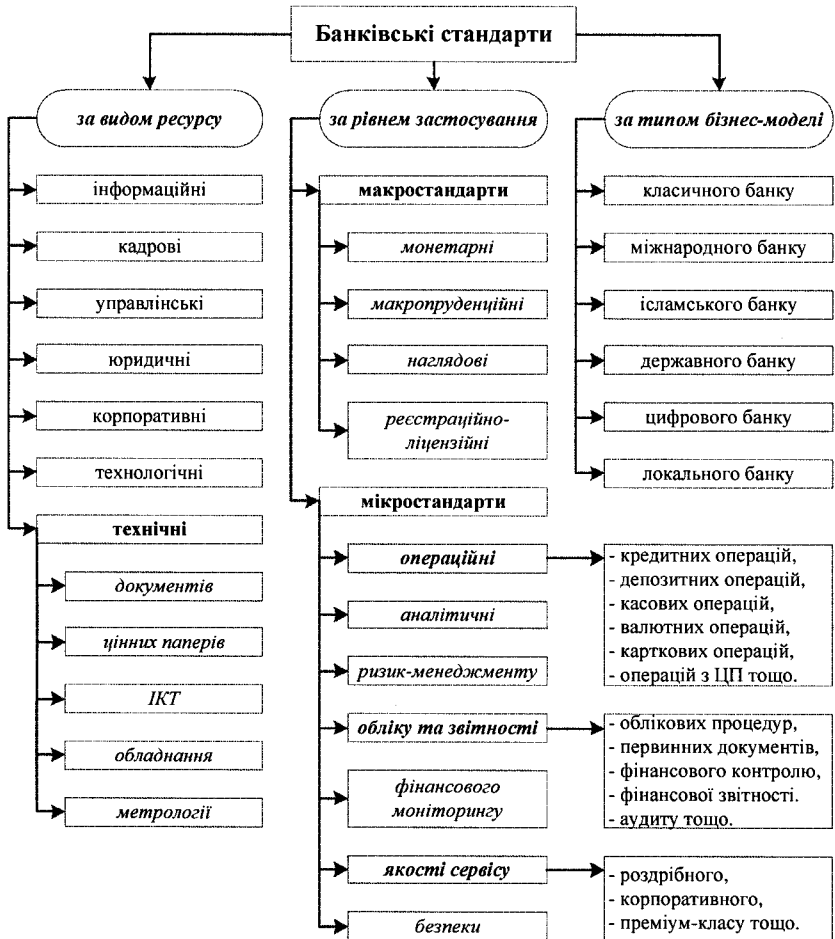

Рис. 2.3 - Класифікація банківських стандартів

Отже, за видами ресурсів банківські стандарти поділяють на інформаційні (у т.ч. рекламні), кадрові (персо-

нал), управлінські (менеджмент), юридичні, корпоративні (традиції, етика, соціальна відповідальність), технологічні та технічні. Останні, в свою чергу, можуть відноситися до документів, цінних паперів, інформаційно-комунікаційних технологій, банківського обладнання (будівель, сховищ, касових вузлів, автомобілів, систем охоронного та пожежного сигналізування, освітлення, теплоізоляції та ергономічності тощо) та банківської метрології.

Метрологія (від гр. *μέτρον* – міра) – це наука про методи та засоби вимірювання та забезпечення єдності одиниць виміру. У банківській сфері метрологія застосовується до спеціалізованого обладнання, яке здійснює вимірювання, підрахування або компонентний аналіз: це, зокрема, банкомати та платіжні термінали, детектори банкнот, лічильні та сортувальні машини, пакувальне устаткування, а також лабораторні модулі товарної експертизи банківських металів.

За рівнем застосування банківські стандарти можна розділити на макро- та мікростандарти. Відтак, до стандартів макрорівня належать: монетарні, макропруденційні (фінансової стійкості), наглядові та реєстраційно-ліцензійні стандарти. На мікрорівні виділяють: операційні, аналітичні, стандарти ризик-менеджменту, обліку та звітності, фінансового моніторингу, якості сервісу та банківської безпеки. При цьому операційні стандарти додатково класифікують згідно з видами операцій, стандарти обліку та звітності – згідно з окремими бухгалтер-

ськими процедурами, а стандарти якості – за групами споживачів.

Відмінні набори стандартів застосовують банки з різними бізнес-моделями: класичною, міжнародною, ісламською, державною (в планових економіках), цифровою (інноваційною) або локальною (муніципальні та кооперативні банки).

Комплаєнс у банках. Оскільки стандарти відіграють визначну роль у банківській сфері, особливо в міжнародному контексті, дотримання їх вимог є надзвичайно важливим чинником ефективного та стійкого функціонування кредитних установ. З метою контролю за систематичним виконанням норм законодавчих актів, стандартів, методичної та технічної документації в повсякденній операційній діяльності в структурі банку засновується підрозділ комплаєнсу (або комплаєнс-контролю).

Комплаєнс (від англ. *compliance* – відповідність) – це діяльність із забезпечення гарантованого дотримання внутрішніх правил і зовнішніх вимог усіма організаційними ланками певного бізнесу з метою досягнення нормативних цілей. Оскільки найбільшого поширення комплаєнс набув саме у банківській сфері, до таких цілей належать: захист інвесторів і вкладників, підтримка загального рівня довіри до кредитної системи, забезпечення справедливості, ефективності та прозорості ринків капіталу, обмеження системних ризиків і протидія злочинам у фінансовій сфері.

Особливу актуальність комплаєнс-контроль отримав після глобальної фінансової кризи 2008 р., що зумовила перехід до активного управління ризиками та розширення відповідної інфраструктури, особливо в банківських установах. У вітчизняних реаліях окремі функції комплаєнсу можуть бути покладені на підрозділи оцінки ризиків, фінансового моніторингу, юридичної служби або внутрішнього аудиту тощо.

Ключовим поняттям і предметом цієї категорії є *комплаєнс-ризик*, який часто називають регуляторним, – це ймовірність зміни фінансових результатів через недотримання чинного законодавства, міжнародних і національних стандартів, внутрішніх правил і принципів, що є обов’язковими в процесі провадження банківської діяльності. Зазвичай, цей вид ризику реалізується в формі штрафів і стягнень з боку наглядових і контролюючих органів. *Об’єктами* комплаєнс-контролю виступають повсякденні операції та інші корпоративні процедури, а також зміст внутрішньобанківських документів, які перевіряються на предмет суперечностей з чинним законодавством і діючими стандартами.

Такі перевірки проводяться *відділом* (або департаментом) *комплаєнсу* – самостійним підрозділом у структурі центрального офісу банківської установи, що забезпечує виконання таких процедур: ідентифікація ризиків невідповідності, їх профілактика, моніторинг, усунення та консультування з метою запобігання їх повторної появи в майбутньому. Співробітників цього

відділу в міжнародній практиці називають **комплаєнс-офіцерами**. Ці посади є одними з найбільш високооплачуваних у банківській сфері через значні фахові вимоги до кандидатів: ступінь магістра з банківської справи, фінансів або економіки (зокрема, MBA) та наявність сертифікату CCEP (англ. *Certified Compliance and Ethics Professional Program*), виданого Товариством корпоративного комплаєнсу та етики (SCCE) або Асоціацією офіцерів з етики та комплаєнсу (ECOA).

Ключ до самостійного вивчення теми

I. Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає необхідність стандартів?
2. Які переваги надає стандартизація?
3. Що є предметом стандартизації?
4. Які об'єкти можна стандартизувати?
5. В якому випадку стандартизація обмежується певними аспектами об'єкту?
6. Хто належить до суб'єктів стандартизації? Якими є ці суб'єкти в Україні?
7. У чому полягає мета стандартизації?
8. Які завдання можуть вирішуватися в процесі стандартизації?
9. Що входить до принципів стандартизації?
10. У чому різниця між принципом плановірності та динамічності?
11. Які етапи процесу стандартизації прийнято виділяти?
12. На якому етапі створюється абстрактна модель об'єкту стандартизації?

13. Між ким розповсюджується первинний проект стандарту? З якою метою?
14. Які рішення можуть бути прийняті за результатами перегляду стандарту?
15. Які методи є найбільш популярними в економічній стандартизації?
16. За яким принципом може проводитися класифікація?
17. Чим симпліфікація відрізняється від селекції?
18. В яких сферах економіки з метою стандартизації застосовують метод агрегування?
19. Для яких банківських послуг характерна комплексна стандартизація?
20. У чому полягає необхідність випереджальної стандартизації?
21. Що є обов'язковим результатом завершеного процесу стандартизації?
22. Чи має консенсус завжди бути одностайним? Чому?
23. Що може бути додатком до стандарту?
24. Які типи нормативних документів використовують у сучасній практиці?
25. Чи може стандарт бути частиною кодексу усталеної практики?
26. За якими підставами можна класифікувати стандарти?
27. На які види поділяють стандарти за рівнями стандартизації?
28. Які стандарти відповідають стандартизації на рівні підприємства?
29. Чим термінологічний стандарт відрізняється від інформаційного?
30. Чи можна гармонізувати міжнародний стандарт в односторонньому порядку?
31. У чому полягає відмінність між ідентичними та єдиними стандартами?
32. Що формує інфраструктуру стандартизації?
33. У чому полягає сутність подвійного консенсусу? Для яких стандартів він є характерним?

34. В яких формах може реалізовуватися опосередковане застосування міжнародних стандартів?
35. Як розшифровується аббревіатура ISO?
36. Скільки банків є членами Міжнародної організації зі стандартизації?
37. У чому різниця між стандартами ISO і IEC?
38. Які міжнародні організації беруть участь у розробці міжнародних стандартів?
39. Що таке номенклатура стандарту?
40. З яких компонентів зазвичай складається ім'я міжнародного стандарту?
41. На що вказує код «ДСТУ ISO/IEC» в імені міжнародного стандарту?
42. За якою ознакою визначається сфера стандартизації?
43. У чому полягає сутність банківських стандартів? Якою є відмінність між широким і вузьким їх розумінням?
44. На які групи поділяються банківські стандарти відповідно до виду ресурсу?
45. У чому різниця між технічними та технологічними стандартами?
46. Яким обладнанням займається банківська метрологія?
47. Чим макростандарти відрізняють від мікростандартів?
48. За яким критерієм виокремлюють підгрупи в категорії банківських стандартів якості?
49. Що таке комплаєнс? У якій сфері він набув особливого розвитку?
50. У чому полягає сутність комплаєнс-ризиків? Які процедури виконує підрозділ комплаєнсу для його мінімізації?

II. Практичні завдання:

№ 1. Наведіть якомога більше прикладів стандартів, що необхідно враховувати банкам у наступних ситуаціях:

- 1) міні-відділення, розташоване на «острівку» в ТРЦ;
- 2) закордонне представництво банку в КНДР;
- 3) мобільне відділення, обладнане в мікроавтобусі.

№ 2. Запропонуйте склад референтної групи експертів і фахівців, які можуть бути залучені до стандартизації таких об'єктів:

- 1) NFC-кільце, прив'язане до банківського рахунку;
- 2) обслуговування банківських клієнтів з інвалідністю;
- 3) обладнання міні-відділення на борту літака далекого сполучення.

№ 3. Співвіднесіть види банківських стандартів (перша колонка) з прикладами банківської діяльності (друга колонка). Зверніть увагу, що в обох колонках є зайві елементи.

<i>аналітичні</i>	<i>відкриття депозитного рахунку</i>
<i>безпеки</i>	<i>встановлення облікової ставки</i>
<i>інформаційні</i>	<i>заміна скла в касі</i>
<i>кадрові</i>	<i>заповнення клієнтської анкети</i>
<i>корпоративні</i>	<i>звільнення працівника</i>
<i>монетарні</i>	<i>інкасація клієнтського виторгу</i>
<i>наглядові</i>	<i>навчання персоналу</i>
<i>оперативні</i>	<i>оформлення SWIFT-переказу</i>
<i>операційні</i>	<i>перевипуск платіжної картки</i>
<i>технічні</i>	<i>перерахунок готівки</i>
<i>технологічні</i>	<i>поповнення банкомату</i>
<i>управлінські</i>	<i>прибирання в побутовій кімнаті</i>
<i>фінансового моніторингу</i>	<i>продаж золотого злитку</i>
<i>юридичні</i>	<i>святкування ювілею банку</i>

III. Глосарій:

Банківські стандарти – нормативні документи, положення яких спрямовані на впорядкування фундаментальних і прикладних аспектів продуктів, процесів і послуг, що використовуються в банківській діяльності.

Випереджальна стандартизація – широке застосування перспективних вимог і норм, заснованих на прогнозних показниках експлуатації об'єкта.

Відділ комплаєнсу – самостійний підрозділ у структурі центрального офісу банківської установи, що забезпечує виконання таких процедур: ідентифікація ризиків невідповідності, їх профілактика, моніторинг, усунення та консультування з метою запобігання їх повторної появи в майбутньому.

Інфраструктура стандартизації – сукупність суб'єктів стандартизації та функціональних взаємозв'язків між ними.

Кодекс узалеженої практики – збірник рекомендованих методів або процедур проектування, виготовлення, встановлення, обслуговування або використання обладнання, конструкцій або виробів.

Комплаєнс – це діяльність із забезпечення гарантованого дотримання внутрішніх правил і зовнішніх вимог усіма організаційними ланками певного бізнесу з метою досягнення нормативних цілей.

Комплаєнс-ризик – імовірність зміни фінансових результатів через недотримання чинного законодавства, міжнародних і національних стандартів, внутрішніх правил і принципів, що є обов'язковими в процесі провадження банківської діяльності.

Комплексна стандартизація – цілеспрямована та планомірна діяльність, результатом якої є система взаємопов'язаних положень щодо впорядкування як об'єкта в цілому, так і окремих його елементів, етапів, властивостей.

Консенсус – спільна згода, що характеризується відсутністю стійких протиріч щодо суттєвих аспектів цього питання.

Метрологія – наука про методи та засоби вимірювання та забезпечення єдності одиниць виміру.

Номенклатура – правила утворення імен для стандартів.

Предмет стандартизації – загальнодоступні положення, що впорядковують певний контекст і придатні до неодноразового використання.

Регламент – сукупність ухвалених уповноваженим органом законодавчих норм (або посилань на них), які стосуються технічних вимог до об'єкту.

Сертифікація – формальне засвідчення вповноваженим органом факту впровадження та використання стандарту в практичній діяльності підприємства, установи, організації.

Стандарт – нормативний документ, створений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що забезпечує для загального та багаторазового використання правила, керівні принципи чи характеристики дій або їх результатів, спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в даному контексті.

Стандартизація – діяльність зі створення положень для загального та багаторазового використання, спрямованих на досягнення оптимального ступеню впорядкованості в даному контексті, враховуючи актуальні чи потенційні проблеми.

Суб'єкт стандартизації – організація, установа або професійний колектив, що організовує, координує та безпосередньо виконує роботи зі створення, видання та впровадження стандартів.

Технічні умови – припис щодо технічних вимог, які мають задовольнятися продуктом, процесом або послугою, із зазначенням процедур перевірки їх виконання.

IV. Рекомендована література: 1, 5, 7, 30, 31, 46, 72, 73, 74, 77, 85, 92, 98, 99.

Глава 3.

Міжнародні фінансові організації

§3.1. Глобальна фінансова інституціоналізація

Утворення та функціонування міжнародних фінансових організацій є неодмінним наслідком процесів глобалізації. Потреба інституціоналізації міжнародних економічних відносин полягає у необхідності свідомого та постійного регулювання господарських зв'язків між державами. Цей процес може відбуватися в будь-якій галузі, що має суспільне значення. *Фінансова інституціоналізація* відбувається в тому випадку, коли низка країн визнають необхідність консолідації існуючої співпраці в рамках наддержавної установи, що має здійснювати нормативну та організаційну координацію і контроль у сфері грошових, кредитних, інвестиційних, страхових та інших відносин.

Сутність і види міжнародних фінансових організацій. Таким чином, *міжнародною фінансовою організацією* називають наддержавну публічну установу, що засновується спільно кількома суверенними країнами на засадах міжнародного права з метою посилення інтеграції та гармонізації транскордонних відносин у фінансовій сфері. Такі організації класифікують, зазвичай, за доступністю даної організації для держав, обсягом повноважень, а також призначенням. Перший критерій дозволяє розділити міжнародні фінансові організації на дві групи: глобальні та регіональні.

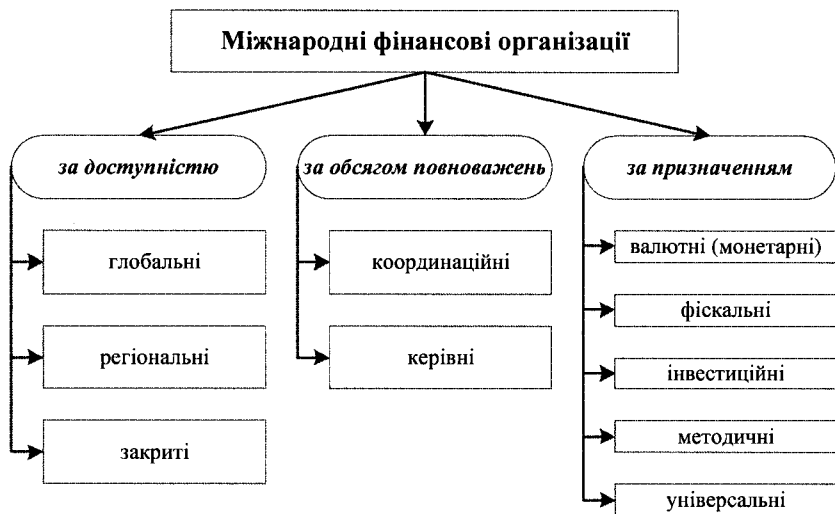

Рис. 3.1 – Класифікація міжнародних фінансових організацій

Глобальними називають ті міжнародні фінансові організації, статут яких забезпечує формальний і загальний доступ держав до дійсного членства. Іншими словами, в

установчих документах однією з місій подібних інституцій визначено забезпечення якомога широкого представництва через включення всіх країн до свого складу. Хрестоматійним прикладом цього типу є Світовий банк і Міжнародний валютний фонд.

Другим типом є *регіональні* організації, членство в яких обмежене за географічним принципом. Особливістю таких інституцій є просторова спеціалізація, яка дозволяє краще піклуватися про інтереси визначеного кола країн, оскільки вони повною мірою обізнані зі специфікою економічних, політичних, культурних та інших відносин у певній частині світу. Місією регіональних організацій часто є мирне врегулювання локальних конфліктів.

Іноді окремо виділяють *закриті* міжнародні фінансові організації – тобто такі, що штучно обмежують первинне коло та набір нових країн-членів через особливості реалізації своєї діяльності. Прикладами таких організацій є неформальні клуби кредиторів: Паризький і Лондонський (відмінність між ними полягає в типі учасників: перший об'єднує державних кредиторів, другий – приватних).

Цікаво, що широко відомий Римський клуб не належить до цього переліку, бо є недержавним аналітичним центром.

За критерієм обсягу повноважень, тобто ступенем впливу міжнародної організації на держави-члени, можна виділяти:

1. *Координаційні фінансові організації*, характерною рисою яких є рекомендаційно-методичний вплив з метою узгодження діяльності різних країн у процесі досягнення спільної мети. До цієї групи належить переважна більшість сучасних глобальних інституцій.
2. *Керівні фінансові організації*, держави-члени яких поступилися частиною свого суверенітету в валютній, податково-митній або наглядовій сфері, внаслідок чого такі інституції володіють реальною законодавчою, виконавчою або контрольною владою відповідно до статуту та національного права. Існування міжнародних організацій такого типу є дискусійним питанням, найбільш відповідним прикладом є Економічний валютний союз (EMU), більш відомий як Єврозона.

Відповідно до третьої ознаки – цільового призначення – міжнародні фінансові організації поділяються на:

- 1) *валютні або монетарні* – з метою спільної емісії та обігу єдиної валюти;
- 2) *фіскальні* – для забезпечення свободи руху капіталів шляхом інтеграції податкового та митного простору;

- 3) *інвестиційні* – спрямовані на сприяння соціально-економічному розвитку певних країн і регіонів, що підпадають під чітко окреслені критерії отримання допомоги;
- 4) *методичні* – місія яких полягає в наданні консультативної допомоги або стандартизації та гармонізації фінансової сфери;
- 5) *універсальні* – такі, що поєднують декілька або не мають чітко окреслених цілей.

Статус міжнародних організацій. Через таку різноманітність у формах і типах, питання правосуб'єктності міжнародних фінансових організацій є предметом жвавих наукових дискусій. Складність легального визначення полягає в тому, що цим інституціям властиві ознаки як юридичних осіб, так і суверенних держав. Це означає, що вони мають квазідержавні права та обов'язки, можуть від власного імені вступати в міжнародні дипломатичні відносини шляхом укладання договорів, ведення перемовин, утримання закордонних представництв тощо. З іншого боку, сфери та границі таких повноважень впливають з нормативних документів, ухвалених саме в рамках функціонування тієї чи іншої міжнародної організації, що створює підґрунтя для міжнародно-правових колізій.

Особливістю сучасних міжнародних фінансових організацій є джерела та структура їх фінансування, що фактично звужує можливості колективного контролю над їх діяльністю на користь малої групи країн-донорів.

Подібні тенденції негативно впливають на загальний рівень довіри до глобальних інституцій, породжують антиглобалістичні та конспірологічні настрої, знижують ефективність подальшої міждержавної співпраці та інтеграції.

§3.2. Група Світового банку

Найстаршою та найбільш відомою міжнародною фінансовою організацією сучасного світу є Світовий банк. Його було створено 27 грудня 1945 р. спільною декларацією 45 країн з метою відродження та перебудови економіки після Другої світової війни. Говорячи про цю організацію, коректніше називати її *Групою Світового банку*, оскільки вона складається з 5 спеціалізованих установ.

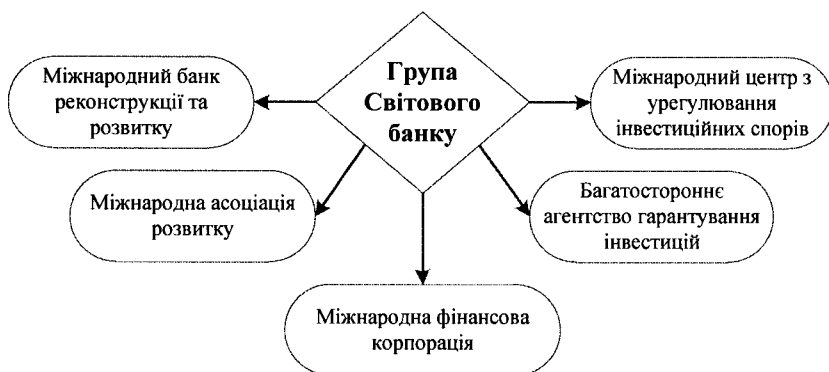

Рис. 3.2 – Склад Групи Світового банку

1. *Міжнародний банк реконструкції та розвитку* (1945 р.) є основою Групи, його статут одночасно є між-державною угодою про заснування Світового банку. Первинною метою цієї установи була акумуляція фінансових ресурсів для відродження приватного підприємництва в західноєвропейських країнах, зруйнованих війною (головним чином, у Франції, Німеччині та країнах Бенілюксу). Ці зусилля дали стійкі результати вже за десятиліття, тому в середині 1950-х МБРР переорієнтувався на південноазійські, африканські та латиноамериканські країни, в той час як спроби фінансування держав Східної Європи блокувалися Радянським Союзом з ідеологічних причин.

Станом на кінець 2019 р. до Міжнародного банку реконструкції та розвитку входили 189 країн-членів. Умовою отримання членства є приналежність до Міжнародного валютного фонду. Цільовою категорією співпраці є країни з середнім рівнем доходів (МІС), що не лише виступають основою глобального економічного зростання, але й є сполучною ланкою між біднішими та заможнішими країнами. До того ж на МІС припадає більше 70 % бідного населення світу, що робить цю категорію держав найважливішою для стійкого зростання. Критерієм приналежності країни до МІС є валовий національний дохід на душу населення в межах \$1 006 – \$12 235 (2018 р.). Продукти МБРР призначені для підтримки та розвитку всіх секторів економіки, проте фінансування надається виключно урядовим структурам

суверенних держав задля підвищення відповідальності й активізації інвестиційних ініціатив регулюючих органів. Основним продуктом є гнучке кредитування з індивідуально визначеним графіком погашення до 30 років, як правило, в формі кредитних гарантій у національній валюті. Для невідкладного фінансування можуть використовуватися відстрочені кредитні лінії, валютні, процентні та товарні свопи, а також специфічні «катастрофічні» опціони (*Cat DDO*) граничним обсягом \$500 млн. або 0,25 % ВВП з чотирьохкратним 3-річним відтермінуванням і загальним строком до 15 років.

2. *Міжнародна асоціація розвитку* (1960 р.) разом з МБРР утворює ядро Групи, тому назагал їх називають власне Світовим банком. Метою цієї структури є надання фінансової допомоги найбіднішим країнам за рахунок добровільних пожертв 60 держав-донорів на загальну суму більше \$75 млн. (2019 р.). Основними критеріями для отримання права на фінансування є рівень валового національного доходу нижче щорічно встановлюваної межі (\$1 175 на 2020 р.) та відсутність ринкових можливостей отримання позик, під які підпадають близько 75 країн (головним чином, з Африки та Південно-Східної Азії; єдиною європейською країною в 2019 р. була Молдова).

Інструментом МАР є довгострокове кредитування урядів у формі прямих позик і грантів. Для кожного конкретного випадку враховується рівень кредитоспроможності країни за методологією МБРР: позичальники з

високим ризиком отримують 100 % коштів як гранти, з середнім ризиком – 50 % у грантовій формі, решта – безпроцентні позики на стандартні терміни 25 і 38 років відповідно до визначених умов погашення.

3. Міжнародна фінансова корпорація (1956 р.) спрямована на формування дієвої ринкової економіки в країнах, що розвиваються, шляхом активізації приватних інвестицій. З цією метою МФК бере дольову участь у масштабних проектах зі структурного, проектного та консорціумного фінансування у формі розміщення різноманітних облігацій і векселів на внутрішніх ринках.

Ця установа є найбільшою глобальною організацією, що спрямована виключно на приватний сектор економіки, та працює на ринках більш як 100 країн. Інструментами МФК є, зокрема: глобальні еталонні облігації, середньострокові, структуровані та дисконтні векселя, «зелені», соціальні, «лісові» облігації в іноземних і національних валютах.

Специфічним продуктом, використовуваним МФК, є «урідаші» – облігації вторинного ринку, що номінуються в іноземних валютах і розміщуються серед японських домогосподарств. Цей вид боргових цінних паперів набув високої популярності в Японії після 2000-х рр. У цей час процентні ставки за інструментами в єнах наблизилися до нуля, тоді як активи в інших валютах дозволяли отримувати високий дохід.

4. Багатостороннє агентство гарантування інвестицій (1988 р.) є спеціалізованою інституцією для сприяння транскордонним інвестиціям у країни, що розвиваються, через надання гарантій інвесторам і кредиторам. Основними ризиками, що покриваються гарантіями БАГІ, є некомерційні (зокрема, політичні: війна, тероризм, громадські заворушення, експропріація, валютні блокади) – тобто такі, з якими не мають справу приватні гаранті. Завдяки функціонуванню цієї установи відбувається вирівнювання ринкової асиметрії, оскільки позичальники з політично нестабільних країн отримують доступ до інвестицій на кращих умовах, а кредитори – захист від непередбачуваних дій урядів, спрямованих на зрив строків і масштабів завершення проєктів.

Інструментом БАГІ є гарантії, що спрямовані на страхування ризиків проєктів у сфері екологічного, соціального та інфраструктурного розвитку. Термін угоди може сягати 15 років, спеціальних вимог до принципалів і бенефіціарів не встановлено, але гарантії для проєктів у суспільно шкідливих галузях не надаються.

5. Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (1966 р.) виконує функції арбітражу в суперечках щодо міжнародних інвестицій, де однією зі сторін є держава. Кожна справа розглядається незалежною погоджувальною комісією або арбітражним судом, які мають неупереджено та прозоро проаналізувати надані сторонами аргументи та докази. Центр також здійснює

ведення адміністративного реєстру інвестиційних договорів і угод про вільну торгівлю. Основними інструментами Центру є:

- арбітраж або погоджувальні процедури відповідно до Конвенції МЦУІС;
- арбітраж або погоджувальні процедури в рамках Додаткових Угод;
- встановлення фактів;
- арбітраж між інвесторами та державами, що не належать до МЦУІС (в рамках Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ);
- вирішення міждержавних спорів у рамках угод про вільну торгівлю;
- посередницькі послуги та будь-які інші альтернативні методи вирішення спорів.

Загалом діяльність установ з Групи Світового банку характеризується соціально-екологічним спрямуванням, що впливає з «Цілей сталого розвитку», ухвалених ГА ООН. До таких цілей належать: ліквідація бідності та голоду, належне здоров'я та самопочуття, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та санітарія, дешева та чиста енергія, гідна праця та економічне зростання, індустріалізація, інновація та інфраструктура, зменшення нерівності, стійкі міста та населені пункти, відповідальне споживання та виробництво, боротьба з кліматичними змінами, збереження морських екосистем, збереження екосистем суші, мир, правосуддя та ефек-

тивні інституції, а також партнерство між країнами в інтересах стійкого розвитку.

§3.3. Міжнародний валютний фонд

Міжнародний валютний фонд – це міжнародна фінансова організація, що забезпечує глобальну валютну стабільність і координує міжнародне монетарне співробітництво. МВФ було засновано 22 липня 1944 р. на Бреттон-Вудській конференції. Операційну діяльність установа розпочала в 1947 р. Основною місією Фонду є забезпечення стабільності міжнародної валютної системи (спочатку золотодоларової, а з 1971 р. – системи резервних валют).

У процесі реалізації цього завдання передбачається виконання таких статутних цілей:

- підтримка міжнародного валютного співробітництва;
- підтримка зростання світової торгівлі;
- сприяння стабільності обмінних курсів;
- підтримка міжнародних платіжних систем;
- надання фінансової допомоги країнам, які мають проблеми з платіжним балансом.

Органи управління МВФ. Організаційна структура МВФ складається з трьох органів: Ради керуючих, Виконавчої ради та *Директора-розпорядника*, який обирається Виконавчою радою строком на 5 років, головує на

засіданнях ради та здійснює безпосереднє керівництво співробітниками Фонду (з 1 вересня 2019 р. – Крісталіна Георгієва).

Рада керуючих є вищим органом МВФ, до її складу входять керуючі та їх заступники, призначені країнами-членами. Рада керуючих несе солідарну відповідальність за прийняття ключових рішень, зокрема щодо кооптації нових членів, зміни розмірів часток і розподілу розрахункових одиниць Фонду (СПЗ). На кінець 2019 р. керуючим від України був Голова НБУ Я. Смолій, його заступником – Міністр фінансів О. Макарова.

Виконавча рада відповідає за поточну діяльність МВФ та приймає рішення щодо надання кредитної допомоги та затвердження періодичних оглядів раніше наданих програм. Виконавча рада складається з 24 виконавчих директорів та директора-розпорядника. Країни, які мають найбільші квоти в МВФ (США, Японія, Китай, Німеччина, Франція, Великобританія та Саудівська Аравія), призначають своїх виконавчих директорів одноосібно. Інші країни формують установчі групи, в яких виконавчих директорів і заступників обирають колегіально. Станом на кінець 2019 р. Україна входила до групи з 15 європейських країн із загальною квотою 5,43 % (4 місце).

МВФ має статус *спеціалізованої установи ООН* і, на відміну від Групи Світового банку, займається коротко- та середньостроковими макроекономічними кризовими ситуаціями, причому надає допомогу будь-якій країні,

безвідносно рівня її доходу. Серед країн-членів ООН до Фонду не входять лише Куба (вийшла в 1964 р.), Тайвань (в 1980 р. замінений в установах ООН на КНР), а також Андорра, Ліхтенштейн, Монако та КНДР.

Мандати МВФ. З метою ефективного функціонування заради світової монетарної стабільності та планомірного розвитку ринків капіталу та інвестицій, країни-засновники наділили МВФ двома *мандатами: наглядовим і кредитним*. Відтак, перший з них реалізується через перманентний моніторинг міжнародної валютної системи з метою забезпечення її раціонального функціонування. В практичній площині це означає зобов'язання кожної країни-члена МВФ надавати необхідні дані. Нагляд здійснюється в двох формах: двосторонній (циклічні огляди економік країн-членів) і багатосторонній (глобальні звіти *World Economic Outlook, Global Financial Stability Report, Fiscal Monitor*).

З метою підвищення транспарентності, в 1996 р. Фонд запровадив *Спеціальний стандарт поширення даних (SDDS)* – нормативний документ, що визначає провідну практику в аспектах охопту, періодичності, своєчасності, цілісності, якості та вільного доступу до широкого кола макроекономічних показників. Цей стандарт складається з таких елементів:

1. *Дані*: всебічна економічна та фінансова статистика, що розповсюджується своєчасно та має важливе значення для прозорості макроекономічних показників і політики.

2. *Доступ*: повноцінний і рівний доступ для всіх економічних агентів, що забезпечується попереднім оприлюдненням календаря релізів і одночасним представленням інформації для всіх зацікавлених сторін.
3. *Цілісність*: підтримка належного рівня довіри користувачів до розповсюджуваних даних через інформування щодо термінів і умов доступу, опис розширеного урядового та міністерського доступів до статистики, надання відомостей про перегляд даних і основні методологічні зміни.
4. *Якість*: мінімізація суб'єктивізму завдяки розповсюдженню документації з методології та джерел статистики, а також інформування щодо проведених звірок і перевірок відповідності фактичним обставинам.

Станом на кінець 2019 р. діє 8-ма редакція *SDDS*, ухвалена Виконавчою радою МВФ 22 лютого 2012 р. У тому ж році було запроваджено посилений стандарт *SDDS Plus*, який спрямовано, в першу чергу, на провідні країни на світовому ринку капіталів.

Цей стандарт виходить за рамки базового, зосереджуючись на системно важливих секторах, які є невід'ємними частинами міжнародної валютної системи. Перехід на *SDDS Plus* не є обов'язковим, тим не менш до кінця 2019 р. його прийняли 22 країни (зі 55 користувачів базового *SDDS*).

Табл. 3.1 – Зміст вимог МВФ щодо поширення даних (SDDS)

Категорії та компоненти		Періодичність	Своєчасність
обов'язкові	рекомендовані		
1. Реальний сектор			
ВВП: номінальний, реальний, у постійних і поточних цінах	Заощадження, валовий національний дохід	квартал	
Індекс виробництва: промислового, сировинного		місяць	6 тижнів
	Баланси секторів економіки	квартал	
	Прогнозні індикатори	місяць або квартал	
Ринок праці: зайнятість, безробіття, заробітні плати		квартал	
Індекси цін: споживачів, виробників		місяць	
2. Фіскальний сектор			
Основні урядові операції: доходи, видатки, бюджет, сукупне фінансування за джерелами, строками, забезпеченням, валютами etc	Процентні платежі, фінансування державних підприємств	рік	півроку
Державний борг: загальний, за компонентами та в розрізі термінів, резидентності, інструментів і валют	Обслуговування боргу: прогнозовані проценти та амортизаційні платежі на середньо та довгостроковий борг у кварталному та річному вимірі, кварталні прогнози платежів за короткостроковим боргом	квартал	
	Валовий державний борг: номінальний, у розрізі інструментів, валют і кредиторів	квартал	4 місяці
	Урядові боргові цінні папери: строк до погашення, загальна та ринкова вартість		
3. Фінансовий сектор			
Огляд депозитних корпорацій: широкі гроші, деталізовані національні вимоги, чисті або загальні зовнішні активи, зовнішні зобов'язання	Вузькі монетарні агрегати, інші деталізовані вимоги	місяць	
Огляд центрального банку: монетарна база, деталізовані національні вимоги, чисті або загальні зовнішні активи, зовнішні зобов'язання	Інші деталізовані вимоги	місяць	2 тижні

Процентні ставки: урядові коротко та довгострокові, базова монетарна ставка	Діапазон депозитних і кредитних ставок	день	
	Показники фінансової стійкості	квартал	
Фондовий ринок: біржові індекси		день	
4. Зовнішній сектор			
Платіжний баланс: деталізований поточний рахунок, деталізований рахунок операцій з капіталом, деталізоване фінансування, чисті помилки й упушення	Деталізація в розрізі стандартних компонентів міжнародної статистики	квартал	
Золотовалютні резерви: загальний обсяг, у розрізі компонентів		місяць	тиждень
Міжнародна ліквідність		місяць	
Торгівельний баланс	Деталізація в розрізі основних компонентів експорту та імпорту	місяць	8 тижнів
Міжнародна інвестиційна позиція: активи та зобов'язання в розрізі прямих іноземних інвестицій, деталізованих портфельних інвестицій, інших інвестицій, резервних активів	Деталізація активів і зобов'язань у розрізі стандартних компонентів міжнародної статистики	квартал	
Зовнішній борг			
Обмінні курси: спот, форвард 3М та 6М		день	
Додатково: населення	Базова деталізація, наприклад за віком і статтю	рік	–

Серед доданих у *SDDS Plus* категорій – деталізовані баланси секторів економіки, основні операції публічного сектору, валовий державний борг, огляд усіх фінансових корпорацій, обов'язкові індикатори фінансової стійкості, боргові цінні папери резидентів і нерезидентів, координований огляд портфельних і прямих інвестицій, а також валютна структура офіційних резервів.

Кредитний мандат МВФ призначений для допомоги країнам-членам у вирішенні проблем платіжного балансу. Розмір грошової підтримки залежить від квоти держави в Фонді. Основні інструменти поділяють на три групи, в залежності від джерела фінансування, на ті, що фінансуються із Загального рахунку ресурсів (**GRA** – частка країни в МВФ), ті, що фінансуються за рахунок Трасту для подолання бідності (**PRGT**) та т.зв. політичні інструменти (які не вимагають фінансування).

Різні інструменти призначені для різних типів потреб країн у зовнішньому фінансуванні (зазвичай, для вирівнювання платіжного балансу). Держави-члени, що мають достатню суму на своїх загальних рахунках у МВФ, можуть отримувати допомогу за відповідними програмами. В іншому випадку – зазвичай, для країн з низьким рівнем доходу, – фінансування надається за рахунок спеціально створеного трасту.

Історично, найбільш популярним інструментом є угоди та кредити *стенд-бай*, призначені для вирішення короткострокових проблем із платіжним балансом. Програми розширеного фінансування та кредитування є основними інструментами МВФ для середньострокової підтримки. Кредитні лінії надаються, як правило, для попередження можливого погіршення міжнародної ліквідності.

Інструменти швидкого фінансування та кредитування є екстреною макрофінансовою допомогою для широких потреб – від цінових шоків до стихійних лих. Нарешті, політичні інструменти слугують нефінансовою формою підтримки для залучення допомоги з додаткових (у першу чергу, ринкових) джерел.

Табл. 3.2 - Основні інструменти Міжнародного валютного фонду

Назва	Термін	Призначення	Джерело
Угода стенд-бай (SBA)	до 3 р.	Швидкий вихід з кризи та відновлення зростання	GRA
Розширене фінансування (EFF)	до 4 р.	Виправлення структурних дисбалансів протягом тривалого часу	
Швидкий інструмент фінансування (RFI)	пряма купівля	Екстрене врівноваження платіжного балансу	
Гнучка кредитна лінія (FCL)	1-2 р.	Попередження потенційних криз платоспроможності	
Пруденційна лінія ліквідності (PLL)	6 міс. або 1-2 р.	Підтримка міжнародної ліквідності	
Кредит стенд-бай (SCF)	1-2 р.	Макроекономічна підтримка країн з низьким рівнем доходу	PRGT
Розширене кредитування (ECF)	3-5 р.	Скорочення бідності, стимуляція додаткової іноземної допомоги	
Швидке кредитування (RCF)	прямий продаж	Екстрена допомога для країн з низьким рівнем доходу	
Політичний інструмент підтримки (PSI)	1-5 р.	Піврічна оцінка МВФ для донорів, кредиторів і громадськості	-
Політичний інструмент координації (PCI)	6 міс. - 4 р.	Стимулювання фінансування з інших джерел	

§3.4. Банк міжнародних розрахунків

Банк міжнародних розрахунків (BIS) є спеціалізованою наднаціональною установою, яка обслуговує центральні банки та інші органи монетарної влади з метою формування глибшого колективного розуміння світової економіки, сприяння розвитку міжнародного співробітництва та підтримки глобальної монетарної та фінансової стабільності. Інакше кажучи, *BIS* – це банк центральних банків.

Історія BIS. Це – найстарша з нині діючих міжнародних фінансових організацій, яка була заснована в 1930 р. на підставі угоди між Німеччиною з одного боку та Великою Британією, Францією, США, Італією, Японією, Швейцарією та Бельгією з іншого з метою обслуговування репарацій, виплачуваних Веймарською республікою за результатами Першої світової війни (План Юнга).

Репутація Банку вперше зазнала шкоди в 1939 р., коли британські та французькі керівники змусили передати у власність нацистського уряду 23 т монетарного золота, що належало вже анексованій Німеччиною Чехословаччині.

Впродовж усієї Другої світової війни *BIS* виконував свою місію, приймаючи від Рейхсбанку золоті перекази за планом Юнга, не зважаючи на докази про незаконне походження монетарного металу, надані Лондоном і

Вашингтоном. Це, а також той факт, що в 1933–1945 рр. до складу Ради директорів Банку входили чотири нацистські чиновники (засуджені згодом за воєнні злочини проти людства), поставили подальшу долю установи під великий сумнів по завершенню війни. Конференція в Бреттон-Вудсі рекомендувала ліквідувати Банк міжнародних розрахунків якомога скоріше, та навіть ухвалила відповідне рішення, проте завдяки прямому втручанням Дж. М. Кейнса та позиції президента США Гаррі Трумена його виконання спочатку було відкладено, а в 1948 р. остаточно скасовано.

Від 1950 р. Банк міжнародних розрахунків діяв у якості внутрішньо-європейського клірингового агента, в т.ч. забезпечуючи конвертацію валютних надходжень за планом Маршалла, а згодом став основним координатором *Золотого пулу*. Перехід до Ямайської валютної системи змінив вектори діяльності BIS, виставивши на передній план проблему світової фінансової стабільності, над якою інституція працює й сьогодні. Штаб-квартира банку від заснування знаходиться в м. Базель (Швейцарія), представництва – в Гонконзі та Мехіко.

Структура власників Банку також зазнала змін. Від заснування його акціонерами, поряд з державами, були також і приватні особи (зокрема, міжнародні банки: *J.P. Morgan, First National Bank of New York, First National Bank of Chicago*). Згодом BIS викупив такі акції на біржових торгах, і сьогодні він повністю належить централь-

ним банкам 60 країн-членів (на які припадає близько 95 % світового ВВП). Банк міжнародних розрахунків носить неформальну назву «Базельської вежі», що підкреслює секретність і кулуарний характер його діяльності.

Органи управління BIS. Управлінська структура Банку міжнародних розрахунків складається з трьох рівнів: Ради директорів, Загальних зборів центральних банків-учасників і Правління. Формально банк очолює Голова, поточне керівництво здійснюють Президент (посада ліквідована в 2005 р.) і Голова Правління.

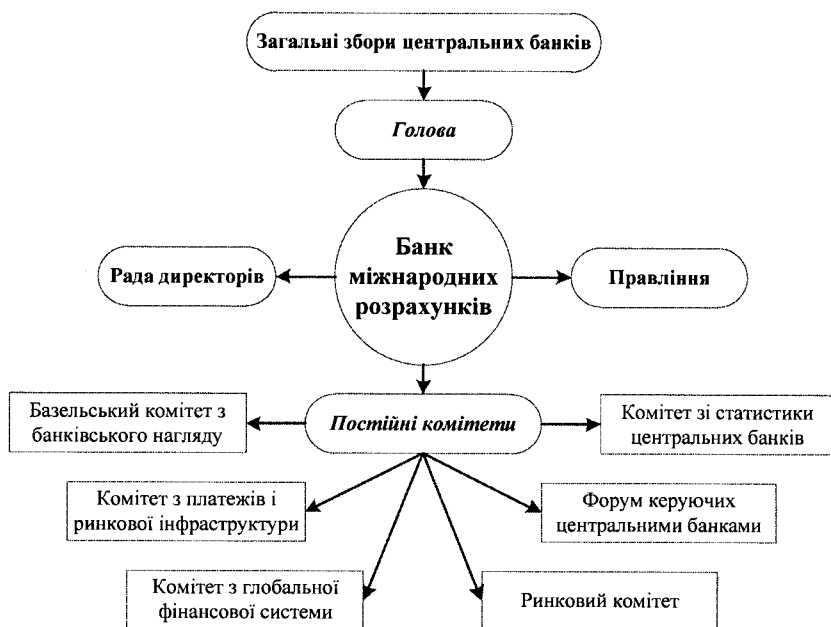

Рис. 3.3 – Структура Банку міжнародних розрахунків

Рада директорів відповідає за визначення стратегічних і політичних напрямків роботи, а також наглядає за

діяльністю Правління. Вона складається з 18 осіб (6 є головами центральних банків Бельгії, Великої Британії, Італії, Німеччини, США та Франції; 11 інших обираються від решти країн) і проводить щонайменше 6 засідань на рік.

Загальні збори центральних банків-учасників є конференцією представників усіх 60 країн-членів, що проходить раз на рік. Голосування відбуваються пропорційно величині частки того чи іншого центрального банку в капіталі BIS.

Правління є органом виконавчої влади, що реалізує поточні завдання діяльності Банку та звітує перед Радою директорів. Воно складається з 15 осіб, що представляють структурні та консультативні підрозділи.

Комітети при BIS. Банк міжнародних розрахунків також організує та координує роботу численних комітетів і асоціацій з питань фінансової стабільності, що дозволяє останнім ефективніше взаємодіяти, обмінюватися інформацією, об'єднувати зусилля та попереджувати дублювання функцій у різноманітних проектах з монетарного устрою та макроекономічного розвитку. Варто розглянути роботу найважливіших з них.

1. *Базельський комітет з банківського нагляду* (BCBS) розробляє глобальні регуляторні стандарти для банків і працює над пошуком шляхів зміцнення мікро- та макропруденційного нагляду. Ця структура складається з 45 осіб, які представляють 28 країн. Мандат комітету полягає в посиленні ефективності регулювання та

нагляду, а також покращенні стандартів банківської справи в усьому світі з метою забезпечення фінансової стабільності. Для виконання цієї мети Комітет реалізує такі дії:

- обмін інформацією про події в банківському секторі та на фінансових ринках задля визначення поточних і перспективних ризиків для світової фінансової системи;
- обмін досвідом щодо нагляду, підходів і методів сприяння транскордонного співробітництва з цих питань;
- розробка та впровадження міжнародних стандартів регулювання та нагляду, а також керівних принципів і належної практики банківської діяльності;
- усунення лакун у регулюванні та надгляді, що генерують ризики для фінансової стабільності;
- контроль за впровадженням стандартів BCBS у країнах-членах і за їх межами з метою забезпечення своєчасного, послідовного та раціонального їх застосування, а також створення рівних можливостей для міжнародного банківського бізнесу;
- консультування центральних банків і органів нагляду для спільного внеску в процес розробки та впровадження стандартів Комітету;
- координація та співробітництво з іншими розробниками фінансових стандартів.

Комітет складається з президії, секретаріату, членів комітету та робочих груп з окремих питань.

2. Комітет з платежів і ринкової інфраструктури (CPMI), що сприяє безпеці та підвищенню ефективності платіжних, клірингових, розрахункових і пов'язаних з ними механізмів, підтримуючи тим самим фінансову стабільність і економіку в цілому. Діяльність цього комітету полягає у відстеженні та аналізі розвитку платіжних механізмів як на внутрішніх ринках, так і між країнами. Він також слугує форумом для співробітництва центральних банків з питань нагляду, політики та операційної діяльності в сфері міжбанківських розрахунків. Міжнародні стандарти, що встановлює CPMI, спрямовані на зміцнення регулювання, політики та практики платіжних механізмів у всьому світі.

3. Комітет з глобальної фінансової системи (CGFS) стежить за розвитком подій на світових фінансових ринках в інтересах правлінь центральних банків. Цей комітет уповноважений виявляти та оцінювати потенційні джерела макрофінансових шоків з метою поглиблення структурних основ і сприяння покращенню функціонування та стабільності фінансових ринків. CGFS також контролює збір міжнародної банківської та фінансової статистики для Банку міжнародних розрахунків. Реалізація цих завдань відбувається шляхом регулярних моніторингових обговорень членами комітету, зокрема в формі робочих груп, а також через створення профільних звітів і оглядів.

4. *Ринковий комітет* (МС), колишній Комітет із золота та іноземної валюти, був створений у 1962 р. для забезпечення функціонування Золотого пулу. З часом комітет розповсюдив свої повноваження на аналіз змін на фінансовому ринку для більш тісного співробітництва з оцінки поточних подій і структурних тенденцій на ринках грошей і капіталу, що можуть мати наслідки для операцій центральних банків. Для виконання цієї місії комітет збирає інформацію про засади грошово-кредитної політики та щодо операцій центральних банків-учасників на відкритих ринках для формування інтегрованого та зрозумілого документу з цих питань.

5. *Форум керуючих центральними банками* (CBGF), що складається з Групи керуючих і Мережі керуючих центральними банками, сприяє ефективному управлінню центральними банками в провадженні ними державної політики. Форум збирає, аналізує та поширює детальну інформацію щодо механізмів менеджменту та організації центральних банків, а також є майданчиком для професійних обговорень і обміну думками між членами правління центральних банків-учасників.

6. *Комітет зі статистики центральних банків ім. Ірвінга Фішера* (IFCCBS) – це форум економістів і статистиків центральних банків та інших установ, що забезпечує участь професіоналів у обговоренні питань статистики та аналітики для центральних банків. Комітет координується спільно Банком міжнародних розрахунків

і Міжнародним статистичним інститутом (професійна організація статистиків).

§3.5. Регіональні фінансові організації

Розвиток економічної глобалізації створив передумови для появи не лише світових фінансових організацій, але й інституцій меншого, макрорегіонального масштабу. Їх діяльність, зазвичай, спрямована на поглиблення міждержавного співробітництва в галузі публічних фінансів, приватно-державних інвестиційних проектів, координації валютної, фіскальної та макропруденційної політики, а також усталення кращих практик у банківській, страховій та іншій професійній діяльності на фінансовому ринку в межах окремого континенту або частини світу. Втім, деякі з таких організацій ставлять за мету досягнення глобального рівня залучення країн до своїх лав.

ЄБРР. Найбільшою та найвідомішою регіональною фінансовою організацією є *Європейський банк реконструкції та розвитку* (ЄБРР), заснований у 1991 р. 40 країнами та двома міжнародними інституціями: Європейським інвестиційним банком і Європейським економічним співтовариством (тепер – ЄС). Ця установа стала першим плодом завершення «холодної війни» та знаменувала початок нової ери в європейській історії. Місія ЄБРР полягає в створенні ринкової економіки

через іноземні інвестиції. Унікальною рисою серед подібних організацій є наявність не лише економічного, а й політичного мандату, оскільки ЄБРР допомагає тим країнам, які демонструють прихильність принципам багатопартійної демократії та плюралізму.

Хоча до лав цієї організації належать, окрім європейських, держави з інших континентів, серед країн-реципієнтів – переважно представники Південної та Східної Європи, а також колишні радянські республіки (виключення становить Чехія, що з 2007 р. перейшла до категорії країн-донорів).

Серед ключових напрямків підтримки ЄБРР – фінансування проектів, спрямованих на побудову демократичного суспільства, допомогу перехідним економікам, гендерну рівність, екологічну та соціальну стійкість тощо. Спектр пропонованих послуг включає фінансові, консультативні продукти, а також послуги з налагодження політичного діалогу заради реформ. Економічні можливості ЄБРР передбачають кредитування, інвестиції та торговельні гарантії на суму до €250 млн. різної тривалості.

Інструменти ЄБРР. Кредитування призначене для великих проектів і зазвичай стартує від €3 млн. Ці позики є дуже гнучкими, оскільки можуть передбачати фіксований або плаваючий процент, надаватися на будь-який строк (до 15 років), номінуватися в резервних або будь-якій місцевій валюті, набувати форми пріоритетного,

субординованого, мезонінного або конвертованого боргу, а також передбачати грейс-період.

Інвестиції у власний капітал пропонуються для проектів приватного сектору, їх обсяги варіюються від €2 млн. до €100 млн. При цьому ЄБРР завжди залишається міноритарним акціонером і очікує дивідендних платежів на середньо-ринковому рівні. За формою прийнятними є прості, привілейовані, субординовані акції, що котируються або не котируються на фондовому ринку, це можуть бути акції як первинного, так і вторинного розміщення.

Торгівельні гарантії ЄБРР призначені для спрощення процедур торгівлі та подолання ринкових бар'єрів. Ці послуги надаються виключно міжнародним банкам для зовнішнього покриття як політичного, так і комерційного ризику. Гарантії можуть бути спрямовані також і на короткострокові кредитні операції та факторинг для підтримки місцевих експортерів, імпортерів і дистриб'юторів.

Міжнародні організації, що виконують аналогічну місію в інших макрорегіонах, характеризуються меншими розмірами та обсягами ресурсів. Основними з них є наступні.

1. *Міжамериканський банк розвитку (IADB)*, заснований у 1959 р. Призначений для стимулювання інвестиційної активності в країнах Центральної та Південної Америки. Основними донорами є США та розвинуті європейські держави (переважно, колишні метрополії).

Цей банк надає кредитні послуги урядовим структурам на ординарних ринкових умовах, але з правом першочергової вимоги повернення коштів. Проекти країн-реципієнтів мають бути спрямовані на подолання соціальної нерівності, підвищення продуктивності праці, посилення регіональної економічної інтеграції.

2. *Африканський банк розвитку (ADB)*, заснований у 1963 р. країнами Організації африканської єдності (тепер – Африканський союз) для сприяння економічному розвитку всього континенту. Не зважаючи на внесення неповних сум, завдяки гарантіям провідних економік світу, африканські країни мають більшість у статутному капіталі банку, що забезпечує певну автономію від транс-континентального впливу на розподіл фінансування. Для міждержавних розрахунків у рамках проектів Банку використовується спеціальна платіжна одиниця (XUA).

3. *Арабський валютний фонд (AMF)*, створений у 1976 р. країнами Арабської ліги з метою виправлення та збалансування платежів держав-учасниць, зняття обмежень на транскордонні розрахунки та посилення арабського співробітництва у сфері монетарної та фінансової стабільності. Таким чином, ця установа виконує переважно клірингові функції, забезпечуючи обслуговування міжурядових платежів.

4. *Азійський банк інфраструктурних інвестицій (АІІВ)*, заснований у 2014 р. з ініціативи Китаю в якості конкурента МВФ і Світового банку. Окрім виразно політичного аспекту діяльності, ця установа має на меті

сприяння довгостроковому економічному розвитку шляхом реалізації масштабних і довгострокових інфраструктурних проектів.

5. Чорноморський банк торгівлі та розвитку (BSTDB) є достатньо унікальною регіональною фінансовою організацією, що з 1997 р. об'єднує 11 членів (окрім країн чорноморського басейну, це Азербайджан, Албанія, Вірменія, Греція, Молдова та Сербія). Місією банку є сприяння регіональним торговельним зв'язкам, міждержавним інвестиціям, створенню нових робочих місць у чорноморських країнах. Назване забезпечується використанням широкої палітри інструментів: кредитування, гарантій, інвестицій у власний капітал, андерайтингу, фінансового лізингу, форфейтингу, а також окремих пропозицій для малих і середніх підприємств.

Ключ до самостійного вивчення теми

I. Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає головна причина створення міжнародних фінансових організацій?
2. За якими критеріями класифікують міжнародні фінансові організації?
3. Які сучасні фінансові організації (крім Світового банку та МВФ) є глобальними?
4. Що є особливістю регіональних фінансових організацій?
5. У чому полягає ключова риса закритих міжнародних фінансових організацій?

6. До якого типу за обсягом повноважень належить більшість сучасних міжнародних фінансових організацій?

7. У чому полягає складність визначення правосуб'єктності міжнародних організацій?

8. Що є причиною антиглобалізму?

9. З яких установ складається Група Світового банку? А власне Світовий банк?

10. Якою була первинна мета створення МБРР?

11. Яку вимогу мають виконати країни для вступу до МБРР?

12. Хто є цільовою категорією співпраці для МБРР?

13. За яким критерієм визначається можливість фінансування країни з боку МБРР?

14. У чому полягає специфіка т.зв. «катастрофічних» опціонів?

15. Що є місією МАР?

16. Які країни можуть отримати допомогу від МАР?

17. Що є базовим інструментом МАР?

18. У яких проектах бере участь МФК у процесі своєї діяльності?

19. Що таке урідаші?

20. Які ризики покриваються гарантіями БАПІ та чому цього неможливо досягнути на ринкових умовах?

21. Які функції виконує МЦВІС?

22. Що є основною місією МВФ?

23. З яких органів складається організаційна структура МВФ? Хто в цей час займає посаду директора-розпорядника?

24. Як називаються розрахункові одиниці МВФ?

25. Скільки виконавчих директорів може призначити Україна?

26. Які мандати реалізує МВФ?

27. У чому різниця між двостороннім і багатостороннім наглядом МВФ?

28. З яких елементів складається стандарт SDDS? Чим від нього відрізняється SDDS+?

29. Який критерій покладено в основу класифікації інструментів МВФ?

30. У чому різниця між інструментами стенд-бай і розширеними можливостями фінансування та кредитування?
31. Чому для швидких механізмів не встановлюється термін дії?
32. У чому полягає роль BIS як банку центральних банків?
33. З яких причин BIS мав бути ліквідований після Другої світової війни? Хто виступав проти ліквідації?
34. Які країни належали до Золотого пулу?
35. Хто був Президентом BIS у 2019 році?
36. Для чого BIS об'єднує в своїй структурі комітети та асоціації?
37. У чому полягає мандат Базельського комітету з банківського нагляду?
38. На що спрямовані міжнародні стандарти СРМІ?
39. Як Комітет з глобальної фінансової системи реалізує свій мандат?
40. Якою була попередня назва Ринкового комітету та чому вона змінилася?
41. За яких умов можна потрапити в склад CBGF? А до Комітету зі статистики центральних банків ім. Ірвінга Фішера?
42. Які події передували створенню ЄБРР?
43. В чому унікальність ЄБРР у порівнянні з подібними інституціями?
44. Які фінансові інструменти пропонує ЄБРР?
45. Яка регіональна фінансова організація планує стати конкурентом МВФ?

II. Практичні завдання:

№ 1. Встановіть правдивість наступних тверджень:

- 1) Швидке кредитування МВФ призначене для екстреної допомоги країнам з низьким рівнем доходу та передбачає двох або трьохрічне співробітництво.
- 2) НБУ використовує посилений стандарт поширення даних SDDS Plus.

- 3) Кредитний мандат МВФ може використовуватися банками для кредитування суспільно-значимих проєктів у галузі екології.
- 4) Україна може отримувати допомогу від МБРР.
- 5) До Базельського комітету з банківського нагляду входять представники 28 країн, у т.ч. і України.

№ 2. Визначте здатність країни отримати допомогу від МБРР, МАР, МВФ і BIS в 2019 р. за такими сценаріями:

Показники	Сценарій 1	Сценарій 2	Сценарій 3
ВВП, \$ млрд.	99,25	19,63	130,86
Імпортний грошовий потік, \$ млрд.	7,99	0,72	8,32
Експортний грошовий потік, \$ млрд.	30,19	2,62	27,38
Квота в МВФ, \$ млн.	0,01	0,00	0,25
Населення, млн. осіб	47,56	32,23	42,03

№ 3. Прочитайте витяг з січневого оновлення *World Economic Outlook 2019* та дайте обґрунтовані відповіді на нижченаведені питання.

За оцінками на 2019 рік прогнозується підвищення світового економічного зростання з 2,9 відсотка до 3,3 відсотка в 2020 році, і 3,4 відсотка в 2021 році, що на 0,1 процентного пункту нижче на 2019 і 2020 роки, і на 0,2 процентного пункту нижче на 2021 рік, ніж відповідні прогнози в жовтневому випуску *World Economic Outlook*. Позитивні моменти полягають в покращенні настроїв на ринках завдяки першим ознаками того,

що рівень активності в обробній промисловості і торгівлі долає свою нижню точку спаду, в широкомасштабному зрушенні в бік адаптивної грошово-кредитної політики, в періодичному надходженні позитивних новин про торговельні перемовини між США і Китаєм і щодо зменшення небезпеки «брекзиту». Однак в глобальних макроекономічних даних все ще простежуються ознаки зниження світового економічного зростання, що були зазначені в жовтневому випуску World Economic Outlook.

1. Чим пояснюється зміна прогнозів на 2020–2021 рр.?

2. Як вплинув вихід Великої Британії з ЄС на світову економіку?

3. Чи впливає з тексту, що спад у темпах світового економічного зростання почався в жовтні 2019 р.?

III. Глосарій:

Банк міжнародних розрахунків – спеціалізована наднаціональна установа, яка обслуговує центральні банки та інші органи монетарної влади з метою формування глибшого колективного розуміння світової економіки, сприяння розвитку міжнародного співробітництва та підтримки глобальної монетарної та фінансової стабільності.

Виконавча рада МВФ – орган поточного керівництва МВФ з прийняття рішень щодо надання кредитної допомоги та затвердження періодичних оглядів раніше наданих програм.

Група Світового банку – конгломерат 5 спеціалізованих міжнародних фінансових установ ООН.

Загальний рахунок ресурсів – квота країни в МВФ, виражена в іноземній валюті, золоті та інших резервних активах.

Загальні збори центральних банків-учасників BIS – конференція представників усіх країн-членів Банку.

Золотий пул – неформальне об'єднання провідних країн (Бельгія, Велика Британія, Італія, Нідерланди, Німеччина, США, Франція, Швейцарія) з метою спільних інтервенцій на Лондонському ринку золота в часи Бреттон-Вудської системи.

Кредитний мандат МВФ – допомога країнам-членам у вирішенні проблем платіжного балансу.

Міжнародна фінансова організація – наддержавна публічна установа, що засновується спільно кількома суверенними країнами на засадах міжнародного права з метою посилення інтеграції та гармонізації транскордонних відносин у фінансовій сфері.

Міжнародний валютний фонд – міжнародна фінансова організація, що забезпечує глобальну валютну стабільність і координує міжнародне монетарне співробітництво.

Наглядовий мандат МВФ – перманентний моніторинг міжнародної валютної системи з метою забезпечення її раціонального функціонування.

Правління BIS – орган виконавчої влади, що реалізує поточні завдання діяльності Банку та звітує перед Радою директорів.

Рада директорів BIS – орган управління, що відповідає за визначення стратегічних і політичних напрямків роботи, а також наглядає за діяльністю Правління Банку.

Рада керуючих МВФ – вищий орган, що несе солідарну відповідальність за прийняття ключових рішень щодо членства у Фонді, зміни розмірів часток країн і розподілу СПЗ.

Спеціальний стандарт поширення даних – нормативний документ, що визначає провідну практику в аспектах охопту, періодичності, своєчасності, цілісності, якості та вільного доступу до широкого кола макроекономічних показників.

Траст для подолання бідності – спеціальний фонд МВФ для фінансової допомоги країнам з низьким рівнем доходу.

Фінансова інституціоналізація – процес консолідації існуючої співпраці низки країн у рамках наддержавної установи, що має

здійснювати нормативну та організаційну координацію і контроль у сфері грошових, кредитних, інвестиційних, страхових та інших відносин.

IV. Рекомендована література: 3, 47, 60, 66, 67, 71.

Розділ II.

Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності

- стандарти проведення операцій з готівкою;*
- стандарти міжбанківських розрахунків;*
- стандарти банківського обслуговування та управління якістю;*
- стандартизація банківських платіжних карток;*
- стандарти інформаційної безпеки платіжних систем;*
- особливості глобалізації фінансового обліку;*
- система Міжнародних стандартів фінансової звітності;*
- Міжнародні стандарти фінансової звітності у банках України.*

Глава 4.

Міжнародні стандарти операційної діяльності банків

§4.1. Стандарти проведення операцій з готівкою

Розрахунково-касове обслуговування є комплексом споріднених банківських послуг, до яких відносять перекази та платежі шляхом внесення готівки до каси, операції з використанням банкоматів і ПТКС, а також вторинні послуги (підкріплення готівкою, інкасація, перерахунок і експертиза банкнот і монет тощо). Виконання зазначених операцій тягне за собою комісійні доходи та витрати, що посідають вагомe місце серед чинників фінансового результату банку.

Коди валют і металів. Для цілей готівкових операцій, особливо за участі двох або більше валют, важливою є чітка ідентифікація грошей тієї чи іншої держави, оскільки, наприклад, слово «долар» у назві мають близько 30 валют, слово «франк» – 12 валют, «песо» – 8,

«крона» – 6. Впорядкування цих питань здійснює міжнародний стандарт *ISO 4217* «Коди для представлення валют і фондів», на підставі якого центральні банки більшості країн світу розробляють внутрішні нормативні документи з класифікації валют. Зокрема, в Україні діє Класифікатор іноземних валют і банківських металів, затверджений Постановою Правління НБУ № 34 (востаннє оновлений 10.12.2019 р.), який визначає три групи валютних цінностей:

- конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валюти країн-членів Європейського Союзу та банківські метали (24 валюти, СПЗ і 4 метали);
- конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями (105 валют);
- неконвертовані валюти (27 валют).

Об'єктом стандартизації в *ISO 4217* є назви національних валют країн, список яких наведено в загальному стандарті *ISO 3166*. Міжнародна класифікація визначає кожну валюту за трьохзначними літерним і цифровим кодами, що окреслюють назву емітента та/або територію обігу, назву самої валюти, а також вказують на проведення грошової реформи. Окремим позначенням стандарт встановлює факт наявності та ступінь розмінної одиниці.

Відтак, структура літерного кодування валюти за ISO 4217 є наступною:

- 1-2 символи: код країни-емітента (відповідно до ISO 3166-1 alpha-2);
- 3 символ: перша літера в назві валюти.

Цифрове позначення країни-емітента, як правило, відповідає стовпцю кодів ISO 3166-1. Опис розмінних грошових знаків вказується окремою цифрою, де «0» – відсутність білонної монети в обігу, «2» – білонні монети становлять 1/100 одиниці базової валюти, «3» – білонні монети становлять 1/1000 одиниці базової валюти, «N.A.» – відсутність розмінних одиниць (для металів і фондів).

Розглянемо кілька прикладів базового та специфічного застосування цього стандарту.

Так, українська гривня має код UAH (980), де: UA – код України; H – перша літера назви валюти англійською мовою (*hryvnia*); 980 – код валюти. Хоча код України за стандартом ISO 3166-1 – 804, для позначення валюти використовується спеціальне число, аби відрізнити гривню від українського карбованця UAK (804), що обертався в 1992–1996 рр.

Для валют, що пережили грошову реформу зі збереженням назви, остання літера завжди буде «N» (*new*).

Наприклад, польський злотий до 1995 р. мав код PLZ (616), де: PL – код Польщі; Z – перша літера в

назві валюти (*złoty*); 616 – код Польщі. Після деномінації в 10 тис. разів ця валюта отримала поточний код PLN (985), в якому: PL – той самий код Польщі; N – стандартне позначення нової валюти; 985 – новий цифровий код.

Банківські метали за стандартом ISO 4217 позначаються особливим чином, оскільки не мають єдиного емітенту або території обігу:

- XAU (959) для золота;
- XAG (961) для срібла;
- XPT (962) для платини;
- XPD (964) для паладію.

Стандартною одиницею виміру металів є тройська унція *oz t* (31,1034768 г). Нескладно помітити, що першим символом завжди буде «X» (на позначення відсутності емітенту), а інші дві літери – міжнародні коди цих металів за Періодичною системою хімічних елементів («таблицею Менделєєва»). Схожі правила діють для ідентифікації колективних і спеціальних валют: зокрема, Спеціальні права запозичення позначаються XDR (960), де перший символ знову вказує на відсутність єдиного емітенту, а решта – перші літери в словах «*drawing rights*» (права запозичення).

Незважаючи на світову поширеність і повсюдне використання положень цього стандарту, практика валютних операцій привнесла низку виключень з нього, зокрема:

- EUR (978) євро: як колективна валюта, євро мало б позначатися XEU (978);
- UYU (858) уругвайське песо: після реформи 1993 р. мало б позначатися UYN (858);
- ZWL (932) зімбабвійський долар: після численних реформ літери «D» і «N» зайняті;
- RUB (643) російський рубль: після реформи 1998 р. мав би позначатися RUN (643).

Стандарти банківських металів. Важливе значення підчас здійснення операцій з купівлі-продажу банківських металів має їх відповідність міжнародним вимогам щодо фізичного вигляду та ідентифікаційних позначень. Набір правил щодо належної специфікації злитків золота та срібла для торгів на світових ринках банківських металів встановлюються *Лондонською асоціацією ринку дорогоцінних металів (LBMA)* і мають назву *Good Delivery* (буквально «належне постачання»). Цей стандарт використовується не лише біржами Лондону, Нью-Йорку, Гонконгу, Токіо, Сиднею та Цюріху, але й МВФ і центральними банками більшості країн світу.

Вимоги встановлюються окремо для злитків золота та срібла, й охоплюють такі характеристики як: маса чистого металу, кратність ваги, *проба*, обов'язкові відмітки, а також критерії поверхні та форми.

Афінажери, чиї злитки відповідають цим критеріям, входять до лістингу Лондонської асоціації ринку дорогоцінних металів (іншими обов'язковими умовами для

Глава 4. Міжнародні стандарти операційної діяльності банків
 таких компаній є виготовлення мінімум 10 т золота та 50 т срібла на рік, а також чиста вартість активів мінімум £15 млн.).

Табл. 4.1 – Вимоги Good Delivery до стандартних злитків банківських металів

<i>Критерій</i>	<i>Золото</i>	<i>Срібло</i>
1. Маса чистого металу в злитку	350-450 oz t	750-1100 oz t (бажано 900-1050 oz t)
2. Кратність ваги злитка	0,025 oz t	0,10 oz t
3. Проба	995	999
4. Маркування	- серійний номер; - афінажне клеймо; - проба; - рік виготовлення.	
5. Вимоги до зовнішнього вигляду	- форма зручна для транспортування та зберігання; - відсутність пор, заглиблень, порожнин тощо; - ребра прямі та негострі.	

Обстеження банкнот. Банківські готівкові операції передбачають проведення експертизи справжності тієї чи іншої купюри, причому як національної, так й іноземних валют. Ця процедура зумовлена, головним чином, перевіркою з боку касира наявності та належної якості відомих йому *захисних елементів* – сукупності візуальних і тактильних ознак, що надаються справжній купюрі в процесі виготовлення. Повний їх перелік зазвичай не публікується, оскільки це б створювало всі умови для результативного фальшування грошей. Утім, найбільш помітні та складні (в плані практичного повто-

Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності
рення) ознаки широко розголошуються центральними банками з метою підвищення обізнаності щодо способів перевірки автентичності купюр.

Усі захисні елементи можна поділити на прості (тобто, такі, що можна помітити неозброєним оком або з використанням побутової апаратури) та кваліфіковані (що перевіряються тільки з використанням спеціального обладнання).

Світова практика грошової емісії свідчить, що найбільш розповсюдженими простими елементами захисту є:

- 1) водяний знак (зображення, помітне з аверсу та реверсу при огляді проти світла);
- 2) мікротекст (помітний у збільшуваному склі);
- 3) ірисовий (райдужний) друк (поступова зміна кольору, помітна при огляді під різними кутами зору);
- 4) металізована нитка або стрічка (помітна при огляді проти світла);
- 5) рельєфний друк (завдяки включенню бавовняних волокон);
- 6) голограмна стрічка або зображення (помітне при зміні кута зору);
- 7) сполучене зображення (помітне при огляді проти світла).

Найбільш розповсюдженими кваліфікованими захисними елементами купюр є наступні:

- 1) кольорові волокна (помітні в UF-світлі);
- 2) люмінесцентні елементи (помітні в UF-світлі);

- 3) магнітні мітки (виявляються магнітним осцилографом);
- 4) інфрачервоні мітки (помітні в інфрачервоному випроміненні);
- 5) світло-поглинаючі елементи (виявляються при огляді спектрографом).

З метою виконання відповідних аналітичних процедур касові кабінети та вузли мають бути обладнані мінімально необхідним переліком приладів, серед яких: оптичні лупи, інфрачервоні та УФ-детектори, електронні мікроскопи з оглядовим полем тощо.

Особливе місце серед процедур експертизи банкнот і монет посідають обстеження на предмет визначення ступеню їх придатності до подальшого використання в обігу. В Україні ці процедури виконуються відповідно до національних стандартів, встановлених Правилами визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України, затверджених Постановою Правління НБУ № 422. Проте більшість провідних економік світу вживає для таких цілей міжнародні стандарти, зокрема Міжнародного союзу боністів (*стандарти IBNS*) і Професійної служби оцінки стану монет (*стандарти PCGS*).

Фахова оцінка стану банкноти або монети має назву *грейдингу* (від англ. *grading* – сортування). Вказані вимоги застосовують виключно до справжніх грошових знаків, а будь-які сумніви щодо автентичності роблять грейдинг недоцільним.

Табл. 4.2 - Міжнародні стандарти грейдінгу банкнот і монет

Рівні за IBNS (банкноти)		Рівні за PCGS (монети)		Стан за правилами НБУ
код	назва та стан	код	назва та стан	
UNC	Uncirculated: не перебувала в обігу, пошкоджень немає.	PF	Proof і Proof-like: монети колекційного випуску, не призначені для обігу, відрізняються ступенем блиску.	Банкноти та монети, які не мають ознак зношення і пошкодження, і придатні до обігу
		PL		
		BU (UNC)	Brilliant Uncirculated, Uncirculated: не перебувала в обігу, дефектів немає, блиск збережено частково.	
AU	About Uncirculated: не перебувала в обігу поза касою, пошкоджень практично немає.	AU (AU+)	About Uncirculated: не перебувала в обігу, слабка потертість, збережено 100 % деталей.	
XF	Extremely Fine: незначні пошкодження у вигляді кількох згинів або зламу, забруднень немає.	XF (XF+)	Extremely Fine: незначні потертості, збережено 90-95 % деталей.	
VF	Very Fine: помітні сліди обігу, злами, невеликі плями.	VF (VF+)	Very Fine: помітні потертості, згладжені елементи, збережено 75 % деталей, можливі сліди патини.	Зношені банкноти та монети, що непридатні до обігу
F	Fine: сліди довготривалого обігу, наявні плями, дрібні надриви.	F	Fine: виразні потертості через тривалий обіг, збережено 50 % деталей, незначна іржа або патина.	
VG	Very Good: наявні помітні надриви, пошкоджені кути, зміна кольорів, дрібний отвір посередині згину.	VG	Very Good: суттєві втрати елементів, збережено 25 % деталей, сліди іржі або пошкодження гурту.	Значно зношені банкноти та монети, що непридатні до обігу
G	Good: сильна пошарпаність, численні злами, плями, отвори, сторонні написи.	G	Good, About Good: інтенсивні потертості, збережено 10 % деталей, більша частина площі вкрита іржею.	
		AG		
FR	Fair: повністю зім'ята, забруднена та зношена купюра, великі розриви та вигорання фарби.	FA	Fair, Poor: збережено менше 10 %, що не дозволяє однозначно ідентифікувати номінал, суттєві пошкодження, отвори, іржа.	
PR	Poor: відсутні окремі частини або повний розрив, часто склеєний стрічкою.	PR		

Основними критеріями міжнародних класифікацій банкнот і монет є стан їх поверхні (чистота паперу або наявність блиску), ступінь втрати платіжних ознак, сліди механічного (надриви, отвори), хімічного (плями, окислення) або графічного (сторонні написи, штампи) впливу. Банкноти та монети категорій *Fair* і *Poor* не представляють навіть колекційного інтересу через практично повну втрату форми та художніх якостей.

§4.2. Стандарти міжбанківських розрахунків

Розрахункові операції передбачають безготівковий рух коштів між банківськими рахунками платника та одержувача, що супроводжується формуванням платіжного документу. Особливого значення безготівкові розрахунки набувають у контексті міжнародного банківського бізнесу, оскільки складають підґрунтя його діяльності. Не зважаючи на сучасні альтернативи здійснення транскордонних переказів коштів, розрахунки за посередництвом банків лишаються найпопулярнішими не лише через занепокоєння платників щодо правильного проведення операцій, але й тому, що належно підібрана форма переказу безпечніша, швидша та дешевша за небанківські транзакції.

Форми розрахунків. Міжнародні розрахунки можуть відбуватися в різних формах, які визначаються

Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності
способом документообігу та характером платежу: негайний, з відстрочкою, плановий, комбінований (з авансом), взаємозалік вимог, примусовий тощо. Відтак, світова практика передбачає такі *форми безготівкових розрахунків*:

- платіжне доручення, платіжна вимога та платіжна вимога-доручення;
- чеки;
- інкасо;
- акредитиви.

З метою підвищення безпеки, надійності та швидкості здійснення транскордонних розрахунків у формах інкасо та акредитиву Міжнародна торгівельна палата розробила та запропонувала до повсюдного вжитку два нормативних документи: Уніфіковані правила щодо інкасо та Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів. Ці міжнародні стандарти впорядковують розрізнену практику виконання відповідних форм розрахунків, надаючи банківським установам комплекс методичних вказівок з організації документообігу всередині та між учасниками таких операцій.

Уніфіковані правила щодо інкасо (URC) складаються з кращих практик подолання проблем, з якими найчастіше стикаються банківські фахівці при виконанні такої форми розрахунків. Остання на цей час редакція, що має назву URC 522, визначає два базових принципи інкасо: документи проти акцепту та документи проти платежу. Відтак, перший принцип передбачає угоду між імпорте-

ром і експортером, за якою імпортер отримує документи з права власності на товар лише після оплати векселем або надання згоди на таку оплату (шляхом підписання відповідної фактури). Другий принцип аналогічним чином працює для експортера: передання документів щодо власності на відправлений товар до банку імпортера відбувається лише після підтвердження платежу (або згоди на його здійснення). Таким чином, ці правила захищають банки, продавців і покупців, чітко визначаючи послідовність документообігу та відповідальність кожної зі сторін у ньому.

Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів (UCP) є збіркою правил щодо випуску та використання документарних акредитивів. Поточна версія цього стандарту, UCP 600, набула чинності в 2007 р. Вона складається з 39 статей, які, зокрема, визначають ключову термінологію міжнародної торгівлі (у т.ч., черговість платежів, апліканти, обчислення термінів), процедури укладення та засвідчення документарних акредитивів, правила відповідних перемовин, способи та порядок комунікації банків експортера та імпортера, розподіл відповідальності при перевезенні вантажу, методи вирішення суперечок, порядок представлення оригіналів і електронних копій документів, питання страхування товарів і накладних тощо.

Відповідно до цього стандарту, головним принципом акредитивної форми розрахунків є вимога платежу проти документів, що, на відміну від принципів інкасо,

вимагає від імпортера сплатити рахунок лише після отримання банківського авізо (підтвердження відвантаження товару). Оскільки така процедура покладає на банк додаткову відповідальність, накладні та інші документи на підтвердження факту відвантаження мають розглядатися особливо прискіпливо. Перевагою документарного акредитиву є подвійний захист інтересів як імпортера, так і експортера, оскільки перший має заздалегідь сформулювати передумови для оплати товару (відкривши акредитив), а другий отримає платіж лише надавши документальне свідоцтво виконання своєї частини угоди. Свідченням надійності цієї форми розрахунків є її популярність: у 2019 р. близько 15 % зовнішньоторговельних контрактів було оплачено через акредитиви.

SWIFT. Здійснення міжнародних банківських розрахунків вимагає використання відповідних технічних засобів, які гарантують безперебійний обмін дорученнями між банками-кореспондентами. Традиційні засоби зв'язку (пошта, телеграф і факс) відійшли в минуле, коли в 1973 р. в Брюсселі 240 банків з 15 країн заснували Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій, більш відоме як *SWIFT*. Ця система не є кліринговою або платіжною організацією – це телекомунікаційна мережа, що функціонує з метою передачі даних, а не їх обробки. Вона складається з окремих телекомунікаційних ліній, до яких мають доступ лише банки-члени Товариства. Установа, що приєднується до мережі, отри-

мує пристрої та програмне забезпечення, які вможливають обмін кодованими повідомленнями з іншими учасниками.

SWIFT-повідомлення мають чітко визначений формат, що дозволяє надсилати дуже короткі, але й однозначні та цілісні повідомлення. Використання фіксованих форматів для окремих типів повідомлень не тільки зменшує кількість помилок та неоднозначностей, але й дозволяє використовувати автоматичне введення та виведення транзакцій. Однією з найбільших переваг SWIFT є стандартизація повідомлень і зобов'язання всіх учасників розмовляти однаковою мовою, використовуючи ідентичні поняття, що дозволяє системі автоматично контролювати повноту та узгодженість інформації.

Вимоги до SWIFT-повідомлень встановлює міжнародний стандарт *ISO 15022* «Цінні папери – Схеми для повідомлень (словник полів даних)», який складається з двох частин – «Правила та рекомендації з розробки полів даних і повідомлень» і «Ведення словника полів даних і каталогу повідомлень». Відповідного до цього стандарту всі повідомлення поділяються на десять категорій:

- 1 – Клієнтські платежі та чеки;
- 2 – Трансферти фінансових установ;
- 3 – Казначейські ринки (обмін валют, ринки грошей і деривативів);
- 4 – Інкасо та касові листи;
- 5 – Ринки цінних паперів;

6 – Довідкові дані;

7 – Документарні акредитиви та гарантії, резервні акредитиви;

8 – Дорожні чеки;

9 – Управління грошовими потоками та клієнтський статус;

0 – FIN-повідомлення (загальні).

Кожна з представлених груп містить різну кількість типів повідомлень (MT), відповідно до зазначених сфер використання. Типи повідомлень відрізняються за форматом і переліком обов'язкових полів.

Станом на кінець 2019 р. стандарт ISO 15022 переглядається, щоби в перспективі бути повсюдно заміненим на новий – **ISO 20022** «Фінансові послуги – Універсальна схема повідомлень у фінансовій галузі», який упорядковує ті ж самі об'єкти в мережі SWIFT, але значно спрощує механічний бік здійснення платежів і підвищує інформаційний потенціал стандартних повідомлень. НБУ оголосив перехід на ISO 20022 в січні 2020 р.

BIC. У рамках роботи в мережі SWIFT кожному банку надається унікальне ім'я, що має назву банківського ідентифікаційного коду (**BIC**) або **SWIFT ID**. Міжнародний стандарт **ISO 9362** визначає довжину коду (8 або 11 символів) та розподіл його елементів:

– 1-4 символ: код організації;

- 5-6 символи: код країни (відповідно до ISO 3166-1 alpha-2);
- 7-8 символи: місцезнаходження (код міста);
- 9-11 символи (необов'язкові): ідентифікатор філії.

У якості прикладу розглянемо BIC Одеської філії АТ «Укрексімбанк» – EXBSUAUXODE:

- EXBS – код назви банку;
- UA – код України;
- UX – код місцезнаходження (тут – загальний для України);
- ODE – код Одеської філії (для головного офісу – XXX).

Важливою особливістю SWIFT є безпека, гарантована широкомасштабною системою кодування (шифрування) даних. Система працює цілодобово і дозволяє надсилати платіжні доручення або іншу інформацію учасникам із найвіддаленіших частин світу протягом декількох секунд.

IBAN. Зрозуміло, що для функціонування такої мережі на міжнародному рівні необхідна система ідентифікації не лише банківських установ, але й рахунків, за допомогою яких реалізуються платежі. З метою впорядкування цього аспекту було запроваджено міжнародний стандарт **ISO 13616** «Фінансові послуги – Міжнародний номер банківського рахунку», дві частини якого визначають структуру таких рахунків і відповідальність органів їх ведення. Відповідно до цього стандарту, *міжнародний номер банківського рахунку (IBAN)* представляє

собою розширену версію національного номеру рахунку, що в міжнародному контексті ідентифікує унікальний рахунок у конкретній банківській установі. Офіційним реєстратором IBAN від 2007 р. є товариство SWIFT. Від листопада 2019 р. цей стандарт є чинним і для українських банків, незалежно від характеру платежів.

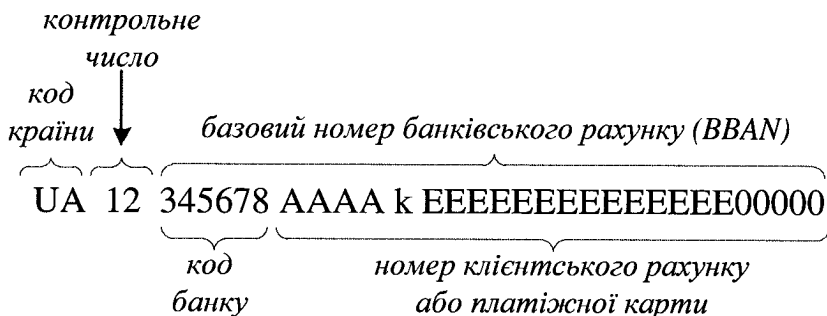

Рис. 4.1 – Структура номеру рахунку IBAN (на прикладі України)

До структури міжнародного номеру банківського рахунку належать 34 символи, що визначають код країни, контрольні цифри та базовий номер банківського рахунку (BBAN). Відтак, перші два символи ідентифікують країну відповідно до стандарту ISO 3166-1 alpha-2 (так само, як і за кодування національної валюти). Два наступні символи є контрольним числом, що формується в автоматичному режимі (відповідно до *ISO/IEC 7064*). З 30 символів базового номеру перші 6 є кодом банківської установи, а решта відповідають безпосередньому номеру рахунку, визначеному за національними стандартами.

Якщо BBAN виявляється коротшим, до нього дописують відповідну кількість нулів. Така ситуація характерна для України, оскільки Постанова Правління НБУ № 89 обмежує граничну довжину номерів банківських рахунків 19 символами (плюс 6 цифр коду МФО, що ідентифікує установу). Відтак, на прикладі літерами «AAAA» позначено номер балансового рахунку, літерою «к» – контрольне число, а літерами «EEEEEEEEEEEEEEEE» – номер аналітичного рахунку в конкретному банку.

Значення стандарту IBAN важко переоцінити, оскільки він встановлює гнучкий, але чітко визначений формат, що дозволяє не лише швидко ідентифікувати конкретний рахунок, але й уникнути помилок завдяки контрольним сумах. За оцінками експертів, впровадження цього стандарту знижує звичайні похибки в переказах до 0,1 % від загального обсягу платежів. Перехід на міжнародний формат номеру рахунків в Україні сприятиме поглибленню процесів європейської інтеграції та дозволить сформувати спільний розрахунковий простір з найбільшими економіками світу.

§4.3. Стандарти банківського обслуговування та управління якістю

Кредитні, депозитні та інші банківські операції, що полягають у продажі послуг, які передбачають неодноразовий контакт з клієнтом на

Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності
постійній основі, перебувають під значно меншим впливом міжнародних стандартів. Це пояснюється тим, що впорядкувати розрізнені практики повсякденних взаємовідносин банківського персоналу з вкладниками та позичальниками важче, оскільки зазвичай вони базуються на суб'єктивних методиках.

Тим не менш, тяжкі наслідки глобальної фінансової кризи 2008 р. показали, що самого регуляторного забезпечення недостатньо для ефективного захисту прав споживачів банківських послуг. Це змусило міжнародну спільноту приділити увагу процесам кодифікації належної поведінки на фінансових ринках, результатом чого стала публікація періодичних оглядів провідної практики надання відповідних послуг, у т.ч. і банківських.

Стандарти банківських послуг. Найбільш помітним результатом цих процесів стали розроблені та ухвалені в рамках G20 та ОЕСР в 2010 р. *Вищі принципи захисту споживачів фінансових послуг (FCP Principles)*. Цей нормативний документ спрямований на всеосяжне забезпечення споживачів високоякісними та належними фінансовими продуктами і послугами, а також упорядковує провідну практику країн-розробників щодо:

- правових, регулятивних і наглядових засобів захисту прав споживачів;
- ролі органів нагляду в процесі фінансової інклюзії;
- неупередженого та чесного ставлення до споживачів;
- розкриття інформації та транспарентності;

- фінансової освіти та грамотності;
- відповідальної бізнес-поведінки постачальників фінансових послуг;
- захисту майна споживачів від шахрайства та неправомірного використання;
- конфіденційності та захисту даних споживачів;
- розгляду скарг і відшкодувань збитків;
- конкуренції та належного ринкового суперництва.

Прикладне виконання цих рекомендацій було двічі оцінено Світовим банком у формі глобальних оглядів «Провідні практики захисту прав споживачів фінансових послуг» у 2012 та 2017 рр. За результатами аналізу установлених звичаїв ринкової поведінки банків, зокрема в сфері кредитування та ощадних операцій, експертами було сформовано наступні міжнародні стандарти належного обслуговування.

1. *Несправедливі умови і положення угоди.* Банкам заборонено включення до клієнтських угод будь-яких несправедливих положень, їх дія в рамках раніше укладених угод є нікчемною. Несправедливою вважається умова, що перешкоджає вимозі споживача до банку діяти професійно, обережно, старанно та фахово. Всі невизначеності в угоді трактуються на користь споживача.
2. *Несправедливі практики.* На всіх етапах взаємовідносин з клієнтом банк має поводитися чесно. Надаючи кредитні послуги, постачальник має враховувати їх вплив на споживача. Викорис-

тання будь-якої несправедливої практики повинно мати правові наслідки. Прив'язка споживачів шляхом позбавлення їх альтернативи є неприпустимою.

3. *Методи продажів.* Банки зобов'язані розробити адекватні формальні правила та процедури продажів і дотримуватися їх. Агресивний продаж, дискримінація, тиск і викривлення фактів заборонені. Відповідальність за недооцінку та ігнорування заборон у друкованих матеріалах з продажів покладається на банк. Будь-які фактичні або потенційні конфлікти інтересів підлягають обов'язковому роз'ясненню споживачу.
4. *Придатність банківських продуктів.* Перед наданням консультацій або підписанням угоди банк зобов'язаний зібрати достатню інформацію про споживача з метою надання послуги, адекватної його потребам і майновим можливостям. Обов'язковими є заходи попередження надання неналежної послуги в результаті розкриття нової інформації в майбутньому. Нормативи щодо належності того чи іншого банківського продукту мають бути гнучкими та враховувати цифрові фінансові інновації.
5. *Клієнтська мобільність.* Банкам має бути заборонено надмірно обмежувати спроможність клієнта відмовлятися від продукту через вмотивовані причини. Вичерпна інформація щодо розірвання

угоди або перенесення строків платежів повинна надаватися всіма каналами зв'язку зі споживачами. Стягування штрафу або пені має відповідати можливостям клієнта, а методика їх обчислення – бути простою та зрозумілою. Після підписання угоди за середньо- чи довгостроковим продуктом банк має надати клієнту час на роздуми для виключення впливу чинників агресивного маркетингу.

6. *Професійна компетентність.* Банки зобов'язані забезпечити належний рівень фаховості для всіх відповідних співробітників, які взаємодіють зі споживачами від його імені. Основна відповідальність щодо компетенції персоналу покладається на Раду директорів (або аналогічний орган).
7. *Посередники.* Банки несуть правову відповідальність за дії та бездіяльність своїх посередників. Укладенню агентської угоди має передувати належна перевірка. Банки зобов'язані постійно контролювати діяльність своїх посередників, у т.ч. щодо дотримання внутрішніх нормативних документів.
8. *Винагороди співробітників і посередників.* Політика банку щодо винагород не повинна викликати конфлікт інтересів, з метою чого мають бути розроблені механізми попередження та вирішення цих конфліктів. Враховуючи ступінь доцільності,

необхідно повідомляти споживачу про розмір винагороди співробітника за проданий продукт.

9. *Шахрайство та неналежне використання майна клієнтів.* Банк несе відповідальність перед клієнтами за збитки, пов'язані з шахрайством і неналежним використанням його коштів за виключенням шахрайства або грубої недбалості з боку споживача. З цією метою необхідно розробляти та застосовувати адекватні методики та процедури захисту від таких ризиків.
10. *Стягнення боргів.* Банкам і будь-яким третім особам, що діють від їхнього імені, має бути заборонено використовувати неналежну практику щодо стягнень, зокрема: неправдиві заяви, утиски, надання брехливої або захищеної інформації третім особам. Тип боргу, особу стягувача та спосіб стягнення мають бути зазначені в клієнтській угоді. У випадку, коли банк має законне право звернутися до третьої сторони та передати їй інформацію щодо боргу, він має повідомити про це клієнту із зазначенням підстав і змісту такої інформації. Якщо продаж або передача боргу третій особі дозволена за законом, банк має повідомити клієнту: факт такого продажу, розмір зобов'язань, способи погашення боргу та контактну інформацію нового кредитора.

Якість банківських послуг. Важливим чинником успішного функціонування банків на світових ринках є *якість* пропонованих послуг. Ця категорія, хоча й отримала останнім часом неабияку популярність, є надто складною та багатогранною для однозначного визначення. Найбільш загальним є погляд на якість як на ступінь задоволення клієнтських потреб властивостями певного продукту. Інакше кажучи, якістю називають сукупність визначальних характеристик, що грають вирішальну роль у виборі споживача.

Для більш глибокого аналізу цього поняття варто розглянути піраміду якості в банку. Відтак, основою загальної якості банківських послуг слугує якість окремо взятих продуктів, що формує якість роботи банку (прийняття рішень, планування та аналіз, мотивація і навчання персоналу, організаційно-технічне забезпечення тощо). В свою чергу, якість операційного функціонування зумовлює всеосяжну якість банку в очах клієнтів, співробітників, власників і органів регулювання. Сукупність якості окремих установ створює галузеву якість послуг, для підвищення якої необхідно постійно вдосконалювати найдрібніші аспекти роботи. Такий погляд на ведення бізнесу має назву *загального менеджменту якості* (TQM), що визначається як загально-організаційний метод неперервного підвищення якості всіх організаційних процесів.

Міжнародні стандарти якості, що використовуються в банках, практично не мають специфіки, оскільки сис-

тема забезпечення та управління якістю в сфері послуг є уніфікованою. Йдеться, перш за все, про нормативні документи **ISO 9001** та **ISO 9004** – провідні вимоги до побудови та вдосконалення системи TQM. Метою цих стандартів є стабільне функціонування документованої системи управління якістю послуг для задоволення вимог з боку споживачів, власників, персоналу, суспільства та всіх зацікавлених сторін. ISO 9004 містить вимоги, що виходять за рамки базових (встановлених ISO 9001) і носять рекомендаційний характер. Вони спрямовані на одночасне врахування результативності та ефективності системи менеджменту якості, що створює умови для посилення задоволення клієнта від споживання послуг і поліпшення фінансових результатів.

Рис. 4.2 – Піраміда якості в банку

Ефективне впровадження вказаних міжнародних стандартів, утім, можливе лише за умови повноцінної керованості адміністративних, кадрових і техніко-

Глава 4. Міжнародні стандарти операційної діяльності банків
технологічних чинників якості банківських послуг. Перевагами відповідності вимогам ISO 9001 та ISO 9004 є посилення довіри до банківської установи з боку клієнтів і партнерів, розширення спектру послуг і доступ до нових сегментів споживачів, зростання рентабельності продажів, інтеграція в міжнародні фінансові консорціуми тощо.

Ключ до самостійного вивчення теми

I. Питання для самоконтролю:

1. Які вторинні банківські послуги відносять до розрахунково-касового обслуговування?
2. У чому полягає необхідність стандартизації назв валют?
3. Які групи валют і металів передбачає класифікатор НБУ?
4. Що є об'єктом стандартизації в ISO 4217?
5. Яку кратність білонної монети передбачають міжнародні стандарти?
6. Чому цифровий код гривні (980) не відповідає коду України (804)?
7. Якою літерою позначають валюти в пореформених кодах?
8. Що означає «X» на початку кодів колективних валют і металів?
9. У яких одиницях вимірюються банківські метали?
10. Яким мав би бути код євро відповідно до стандарту ISO 4217?
11. Які параметри регулюють стандарти Good Delivery?
12. Які вимоги лістингу LBMA, окрім відповідності стандартам продукції, ставлять перед афінажерами?
13. На які групи та за якою ознакою поділяються захисні елементи купюр?

14. Якими особливостями характеризується грейдінг сумнівних банкнот і монет?
15. Які форми безготівкових розрахунків підлягають міжнародній стандартизації?
16. На яких принципах базуються Уніфіковані правила щодо інкасо?
17. В чому різниця між інкасо і документарним акредитивом?
18. Які переваги надає акредитивна форма розрахунку?
19. Чому система SWIFT не є кліринговою та платіжною організацією?
20. Скільки категорій повідомлень передбачає стандарт ISO 15022 та за яким принципом вони виокремлені?
21. Скільки символів містить SWIFT ID?
22. У чому полягає необхідність міжнародного стандарту IBAN?
23. Якою є структура міжнародного номеру банківського рахунку?
24. В чому різниця між IBAN і BBAN? Скільки символів має BBAN в Україні?
25. Які країни схвалили до використання Вищі принципи захисту споживачів фінансових послуг?
26. Яка умова з клієнтської угоди вважається несправедливою?
27. У чому полягає принцип придатності банківських продуктів?
28. Яким чином банк може обмежити клієнтську мобільність?
29. Що має враховувати політика винагород банку?
30. В якому випадку банк не несе відповідальність за збитки клієнта від шахрайства та неналежного використання майна?
31. За яких умов банк має право передати колекторській агенції інформацію про боржника?
32. У чому полягає складність дефініції якості?
33. Що пояснює піраміда якості?
34. Що впорядковують міжнародні стандарти ISO 9001 та ISO 9004?

35. Які переваги надає впровадження системи менеджменту якості?

II. Практичні завдання:

№ 1. Розшифруйте назви валют і металів за їх кодами та визначте зайві в рядку:

- 1) BHD (048), GEL (981), LVL (428), MMK (104), RON (946), TTD (780);
- 2) DOP (214), DEM (276), ISK (352), MNT (496), SLL (694), UZS (860);
- 3) XPD (964), XAG (961), XUA (965), XDR (960), XEU (954), XAU (959).

№ 2. Встановіть, які вимоги Вищих принципів захисту споживачів фінансових послуг порушено в наведених ситуаціях:

- 1) Спеціаліст відділення схилив вкладника-фізичну особу до укладання договору страхування депозиту (65 тис. грн.) зі страховою компанією, пов'язаною з банком.
- 2) Банк розміщує фото та особову інформацію неплатників на екранах у відділеннях і в мережі Інтернет.
- 3) У договорі на обслуговування поточного рахунку клієнта до обов'язкових умов належить оформлення додаткової кредитної картки.
- 4) Банк використав у своїй рекламі слоган «У нас – найнижчі процентні ставки за кредитами!».

III. Глосарій:

Good Delivery – набір правил щодо належної специфікації злитків золота та срібла для торгів на світових ринках банківських металів.

SWIFT – телекомунікаційна мережа, що функціонує з метою передачі даних про міжбанківські розрахунки.

Афінажер – підприємство, що виробляє злитки банківських металів шляхом хімічного доведення (афінажу) частки чистого металу до найвищої проби.

Вищі принципи захисту споживачів фінансових послуг – нормативний документ G20 та ОЕСР, спрямований на всеосяжне забезпечення споживачів високоякісними та належними фінансовими продуктами і послугами.

Грейдінг – фахова оцінка стану банкноти або монети за міжнародними стандартами.

Захисні елементи – сукупність візуальних і тактильних ознак, що надаються справжній купюрі в процесі виготовлення.

Міжнародний номер банківського рахунку – розширена версія національного номеру рахунку, що в міжнародному контексті ідентифікує унікальний рахунок у конкретній банківській установі.

Проба – характеристика якості банківського злитка, що визначається часткою чистого металу в лігатурній масі.

Розрахункові операції – безготівковий рух коштів між банківськими рахунками платника та одержувача, що супроводжується формуванням платіжного документу.

Розрахунково-касове обслуговування – комплекс споріднених банківських послуг, до яких відносять перекази та платежі шляхом внесення готівки до каси, операції з використанням банкоматів і ПТКС, а також вторинні послуги.

Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів – збірка правил щодо випуску та використання документарних акредитивів.

Уніфіковані правила щодо інкасо – сукупність кращих практик подолання найчастіших проблем у виконанні розрахунків у формі інкасо.

Форма безготівкових розрахунків – сукупність способу документообігу та характеру платежу розрахункової операції.

Якість – ступінь задоволення клієнтських потреб властивостями певного продукту.

IV. Рекомендована література: 2, 4, 11, 12, 15, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 33, 42, 43, 44, 65, 68, 86, 89.

Глава 5.

Міжнародні стандарти платіжних систем і карток

§5.1. Стандартизація банківських платіжних карток

Платіжні картки стали невід'ємною частиною банківського обслуговування в кінці 1960-х – спочатку в якості преміального продукту, згодом – як стандартний атрибут класичного спектру послуг. Від інших видів пластикових карток *банківські* відрізняє обов'язкова прив'язка до кожної відповідного рахунку. Ці інструменти дають змогу вільного доступу до власних або запозичених коштів практично в будь-який час і в будь-якому місці, проте для забезпечення такої повсюдності платіжним системам потрібна повноцінна уніфікація – не лише зовнішнього вигляду та технічних характеристик самих карток, а й засобів і процедур ідентифікації, приймання, передачі та обробки

даних щодо виконаних операцій – *еквайрингу*. Саме цим пояснюється високий рівень адаптації міжнародних стандартів, які стосуються банківських карток, платіжних систем і розрахунків у них.

Об'єкти стандартизації в сфері операцій з платіжними картками включають чотири компоненти: фізичний, технічний, ідентифікаційний та інформаційний. Тільки одночасна відповідність по кожному з них гарантує міжнародне визнання пластикової картки в якості засобу безготівкових розрахунків.

Фізичні стандарти БПК. Зовнішні параметри банківської платіжної карти визначаються стандартом *ISO/IEC 7810* «Ідентифікаційні картки – Фізичні характеристики». Цей документ встановлює вимоги до лінійних розмірів, матеріалу, конструкції та характеристики машинної та людської ідентифікації. Відтак, банківські картки мають виготовлятися з полівінілхлориду, ацетату полівінілхлориду або інших матеріалів, що мають рівні або кращі характеристики. Така сировина гарантує повноцінний захист від води, більшості кислот, лугів, соляних, жирових і спиртових розчинів, а також має задовільні діелектричні властивості (що є суттєвим для інтеграції електромагнітних і електронних частин). Стандартним розміром є формат ID-1.

Нормальні умови для зберігання карток обумовлені чистим середовищем за температури від 5 °C до 30 °C, вологістю від 10 % до 90 %, денним світлом і відсутністю термічного шоку. Чітко визначені стандартом і межі

Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності

допустимої деформації поверхні, особливо в місцях знаходження магнітної стрічки, чіпу та ембосованих елементів, що уможливорює ефективне застосування картки в імпринтері та зчитувальних модулях ПТКС. Граничний строк використання не стандартизовано – він встановлюється за взаємною згодою виробника та емітента картки.

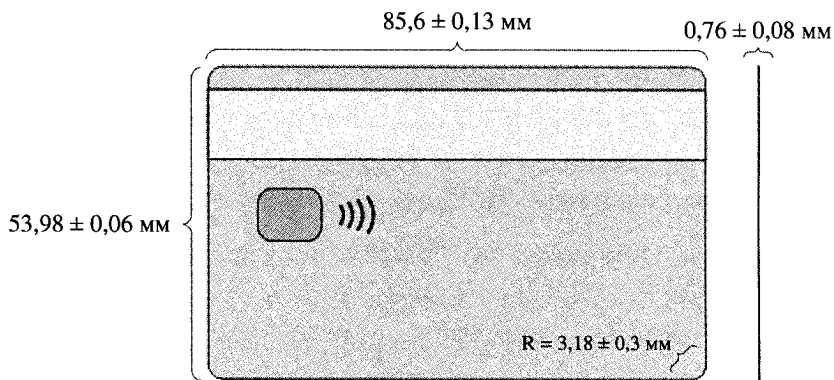

Рис. 5.1 – Фізичні розміри банківської картки (ID-1)

Технічні стандарти БПК. Технічні аспекти платіжних карток упорядковані міжнародним стандартом *ISO/IEC 7811* «Ідентифікаційні картки – Техніки запису», який складається з дев'яти частин, присвячених технології ембосування та розташуванню ембосованих елементів, магнітним стрічкам з низькою та високою напругою електромагнітного поля, а також тактичним ідентифікаційним ознакам.

Ембосуванням (від англ. *emboss* – тиснення) називають надання рельєфу символам на лицьовому боці картки. Його прикладне значення полягає в можливості відбивати реквізити на *сліні* (картковому чеку) за допомогою *імпринтера* – пристрою механічного переносу рельєфних символів на копіювальний папір завдяки тиску. Сучасна банківська справа практично не використовує подібне обладнання, тому наявність ембосованих елементів є не технологічною необхідністю, а ознакою високого класу картки.

Ідентифікаційні стандарти БПК. Найважливішим елементом, що підлягає ембосуванню, є ідентифікаційний номер, визначений міжнародним стандартом *ISO/IEC 4909* «Ідентифікаційні картки – Фінансові платіжні картки – Зміст даних 3-ї доріжки магнітної стрічки». Він має назву *основного номеру рахунку (PAN)* і представляє собою сукупність цифр, що дозволяють ідентифікувати емітента та держателя картки. Цей номер має максимальну довжину 19 символів, які включають IIN, номер індивідуального рахунку та контрольне число, визначене за алгоритмом Л'юна.

Детальний порядок обчислення та надання номерів емітенту та картці встановлено міжнародним стандартом *ISO/IEC 7812* «Ідентифікаційні картки – Ідентифікація емітентів». Відповідно до цього нормативного документу, IIN, тобто *ідентифікаційний номер емітента*, є 6-значним числом, яке визначає емітента картки та утво-

Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності
рює першу частину основного номеру рахунку, закріп-
леного за нею.

Рис. 5. 2 – Структура номеру банківської картки

Перший символ називається *МІІ* (*головний галузевий ідентифікатор*) і вказує на сферу функціонування платіжної картки:

0 – ознака, зарезервована для позначення нової галузевої приналежності;

1 – авіалінії;

2 – авіалінії, фінанси та інші майбутні галузі;

3 – подорожі і розваги;

4 – банківські та фінансові послуги;

5 – банківські та фінансові послуги;

6 – торгові та банківські послуги;

7 – автозаправки та інші майбутні галузі;

8 – медицина, телекомунікації та інші майбутні галузі;

9 – визначається національними органами стандартизації.

У банківській справі синонімом ідентифікаційного номеру емітента є *BIN* – *банківський ідентифікаційний номер*, що налічує від чотирьох до шести цифр і безсумнівно визначає банківську установу, якій належить картка. Зрозуміло, що *BIN* завжди починається з «3», «4», «5» або «6» – кожна з цих цифр закріплена за однією зі світових платіжних систем.

Хоча картки *American Express* називають банківськими, сама ця компанія належить до сфери подорожей, і тому її ідентифікатором є «3». Цифра «4» закріплена за картками *VISA*, «5» – *MasterCard*, з «6» починаються номери *Maestro*.

Решта символів *BIN* визначає конкретний банк. Наступні, після *IIN*, дванадцять цифр *PAN* визначають номер рахунку клієнта, останній символ є контрольною сумою.

§5.2. Стандарти інформаційної безпеки платіжних систем

Розвиток технологій безконтактного передавання даних призвів до зниження популярності магнітної стрічки та мікропроцесору в якості елементів зчитування. Сучасні банківські картки складно

Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності

увиявити без комутатору NFC (безконтактний близький зв'язок), який дозволяє обмінюватися інформацією щодо платежу на невеликій відстані (до 20 см).

Міжнародним стандартом, що визначає технологію кодування, передавання та обробки даних, є *ISO/IEC 18092* «Інформаційні технології – Телекомунікації та інформаційний обмін між системами – Безконтактний близький зв'язок – Інтерфейс і протокол». Цей нормативний документ усталює режими зв'язку для інтерфейсу та протоколу NFC, інтегрованого в платіжну картку та зчитувальний пристрій (POS-термінал). Він також визначає особливості активного та пасивного режиму роботи комутатору, елементи даних для обміну тощо.

Стандарти платіжних повідомлень. Переважна більшість транзакцій, виконуваних з використанням банківських карток, підпадають під дію міжнародного стандарту *ISO 8583* «Повідомлення щодо фінансових карткових транзакцій – Специфікація обміну повідомленнями». Він визначає формат повідомлення та потік зв'язку, що робить можливим з'єднання карток і пристроїв зчитування різних виробників з однаковою ефективністю. При цьому стандартизації підлягають поля повідомлення (елементи даних), що робить їх однаковими для різних платіжних систем. На основі цього документу найбільші міжнародні банки почали емітувати *кобейджингові картки*, що поєднують дві системи в одному розрахунковому інструменті.

Транзакційні дані за стандартом ISO 8583 складаються з інформації про картку та номер рахунку клієнта, інформацію про POS-термінал або банкомат, його власника та користувача (торгівельну точку), а також самої платіжної інформації (ціна, кількість, реквізити цільового рахунку тощо). Формат повідомлення обов'язково містить такі елементи:

- індикатор типу повідомлення (MTI);
- одну чи декілька бітових мап (схема полів у повідомленні);
- ключові дані, розподілені за полями.

Для карток платіжних систем VISA та MasterCard стандарт ISO 8583 є базовим.

Стандарти кібербезпеки. Важливим питанням у операціях з банківськими платіжними картками є забезпечення захисту транзакційних даних, а відтак – і коштів клієнтів (власних або позичених банком). З метою впровадження уніфікованого стандарту даних для постачальників програмного забезпечення для платіжних систем і розробників відповідних мобільних додатків, Радою зі стандартів безпеки платіжних карток було розроблено **Стандарт захисту даних платіжних додатків (PA-DSS)** – нормативний документ, що запобігає зберіганню захисної інформації, зокрема з магнітної стрічки, CVV2 / CVC2 та PIN-коду, в пам'яті відповідних програм.

Іншими принципами PA-DSS є:

- захист збережених даних тримача картки;
- реалізація безпечної автентифікації;

- ведення реєстру платіжної активності в додатку;
- захист безпровідного передавання даних;
- сприяння безпеці функціонування платіжних систем;
- полегшення віддаленого доступу до платіжного додатку;
- шифрування конфіденційного трафіку в публічних мережах;
- захист не-консольного адміністративного доступу;
- інформування користувачів про правила безпечного застосування платіжних додатків тощо.

Часовий горизонт дії цього стандарту завершується 2022 р., коли передбачається повсюдний перехід на досконаліші положення *PCI SSF (Рамки безпеки програмного забезпечення індустрії платіжних карток)*, що спрямовані на мінімізацію вразливості додатків до скоординованих вірусних атак і оновлення методології перевірки безпечності життєвого циклу програмного забезпечення.

Ще одним нормативним документом у сфері інформаційної безпеки карткових операцій є *Стандарт захисту даних індустрії платіжних карт (PCI DSS)*, що впорядковує відповідні правила для банківських процесингових центрів. Метою впровадження цього стандарту є посилення контролю за даними держателів карток задля мінімізації шахрайських операцій. Зміст *PCI DDS* полягає в наданні практичних 12 рекомендацій, згрупованих у шість т.зв. «завдань контролю», а саме:

- 1) створити та підтримувати мережу та систему безпеки;
- 2) захищати дані держателів карток;
- 3) обслуговувати програму управління вразливостями;
- 4) запровадити суворі заходи контролю доступу до інформації;
- 5) здійснювати регулярний моніторинг і тестування мереж;
- 6) підтримувати політику інформаційної безпеки.

Усі суб'єкти цього стандарту розподілені на чотири рівні – відповідно до річної кількості оброблюваних платежів, а також у залежності від ризиків та інших ознак. Відтак, рівень 1 передбачає обробку більше 6 млн. транзакцій на рік, рівень 2 – від 1 до 6 млн., рівень 3 – від 20 тис. до 1 млн., рівень 4 – менше 20 тис. операцій. Такий розподіл визначає специфіку практичних кроків у реалізації настанов стандарту.

Стандарти платіжної інфраструктури. Інформаційна безпека важлива для нормального функціонування будь-якої платіжної системи, але забезпечення безперебійної роботи найбільших з них – *системно-важливих* – є актуальним завданням для центрального банку будь-якої країни світу. З метою впорядкування процесів нагляду та регулятивної діяльності в сфері управління ключовими платіжними системами в 2001 р. профільним комітетом BIS було затверджено *Ключові*

Подальші напрацювання в цьому напрямку дозволили, спільно з Міжнародною організацією комісій з цінних паперів, представити в 2012 р. досконаліші ***Принципи інфраструктури фінансового ринку (PFMIs)***. Цей міжнародний стандарт визначає ключові напрямки управління ринковим ризиком інфраструктури фінансового ринку та складається з 24 норм, які охоплюють загальну організацію такої інфраструктури, управління ризиками кредитування та ліквідності, розрахунки, центральні депозитарії, управління дефолтом, загальне управління операційним і бізнес-ризиком, а також доступ, ефективність і прозорість фінансового ринку. В галузі платіжних операцій PFMIs констатує важливість використання національної валюти (де можливо), оскільки це мінімізує ризик ліквідності та кредитний ризик, а також наголошує на ключовій ролі системно-важливих контрагентів у запобіганні дефолту шляхом класифікації та ранжування транзакцій за рівнем впливу на макропруденційну стабільність.

Ключ до самостійного вивчення теми

I. Питання для самоконтролю:

1. Яка риса вирізняє банківські платіжні картки?
2. Чим пояснюється важливість адаптації міжнародних стандартів щодо платіжних карток?

3. Які аспекти охоплюють об'єкти стандартизації в сфері карткових операцій?
4. Який формат розміру є стандартним для банківських карток?
5. Що визначає граничний строк використання платіжної картки?
6. У чому полягав практичний зміст ембосування та чому він втратив актуальність?
7. Яку функцію виконує PAN?
8. Як називається та на що вказує перша цифра IIN?
9. Чому картки системи American Express позначаються символом, закріпленням за галуззю подорожей і розваг?
10. Випуск якого типу банківських карток уможливило впровадження стандарту ISO 8583?
11. Які елементи обов'язково має містити транзакційне повідомлення?
12. Чому PA-DSS перестане бути чинним стандартом у 2022 р.?
13. Яку назву мають рекомендації, що формують стандарт PCI DDS?
14. За якою ознакою та з якою метою PCI DDS поділяє платіжні системи на рівні?
15. Чим пояснюється ключова роль системно-важливих платіжних систем у запобіганні дефолту відповідно до положень PFMIIs?

II. Практичні завдання:

№ 1. Встановіть правдивість наступних тверджень:

- 1) *Граничний строк використання платіжної картки обмежено 3-4 роками.*
- 2) *Ембосування номеру картки необхідне для її використання в США.*
- 3) *Перші 4 цифри на банківській платіжній картці завжди є унікальними.*
- 4) *Банківська платіжна картка належить її емітенту.*

5) POS-термінали однієї платіжної системи можуть приймати платіжні картки іншої тільки якщо вони кобейджингові.

№ 2. Побудуйте та заповніть порівняльну таблицю щодо платіжних інструментів:

<i>Критерії</i>	<i>БПК</i>	<i>Інтернет-банкінг</i>	<i>Готівка</i>	<i>Мобільні платежі</i>
1. Простота використання				
2. Вартість обслуговування				
3. Безпека операцій				
4. Спектр застосування				
5. Майбутні перспективи				

III. Глосарій:

Банківська платіжна картка – вид пластикової картки, що є інструментом доступу до клієнтського рахунку в банку.

Банківський ідентифікаційний номер – номер, що безсумнівно визначає банківську установу-емітента платіжної картки.

Головний галузевий ідентифікатор – перший символ номеру платіжної картки, що вказує на сферу функціонування її емітента.

Еквайринг – комплекс засобів і процедур ідентифікації, приймання, передачі та обробки даних щодо операцій з платіжними картками.

Ембосування – надання рельєфу символам на лицьовому боці картки.

Ідентифікаційний номер емітента – 6-значне число, що визначає емітента платіжної картки та утворює першу частину основного номеру рахунку, закріпленого за нею.

Імпринтер – пристрій механічного переносу рельєфних символів картки на сліп завдяки тиску на копіювальний папір.

Кобейджингова картка – банківська картка, що емітується одночасно під дві платіжні системи.

Основний номер рахунку – сукупність цифр, що дозволяє ідентифікувати емітента та держателя платіжної картки.

Принципи інфраструктури фінансового ринку – міжнародний стандарт, що визначає ключові напрямки управління ринковим ризиком фінансової інфраструктури.

Системно-важлива платіжна система – розрахункова організація, що є ключовою ланкою у проведенні транзакцій у межах всієї економіки, усунення якої призведе до зупинки розрахункових операцій.

Слп – чек за платіжною операцією з банківською картою, отриманий з використанням імпринтера.

Стандарт захисту даних індустрії платіжних карт – нормативний документ, що впорядковує правила інформаційної безпеки для банківських процесингових центрів.

Стандарт захисту даних платіжних додатків – нормативний документ, що запобігає зберіганню захисної інформації банківської картки, зокрема з магнітної стрічки, CVV2 / CVC2 та PIN-код, у пам'яті платіжних програм.

IV. Рекомендована література: 4, 10, 22, 32, 34, 35, 36, 37, 41, 45, 59, 61, 76, 83, 90.

Глава 6.

Міжнародні стандарти обліку та звітності у банках

§6.1. Особливості глобалізації фінансового обліку

Фінансовий (або бухгалтерський) облік – це система збору, обробки та представлення повної та достовірної інформації щодо господарських ресурсів та їх розміщення, досягнення фінансових результатів діяльності, можливих ризиків і загроз функціонування підприємства. Наявність такої системи є неодмінною умовою дієвості та рентабельності банківського бізнесу. Результатом роботи облікової системи є *фінансова звітність* – комплекс взаємопов'язаних узагальнюючих показників, які відображають економічний стан банку та вплив окремих аспектів діяльності на нього у звітному періоді.

Світові моделі обліку. Процеси інтернаціоналізації та глобалізації не пройшли повз процедур обліку та звіт-

Глава 6. Міжнародні стандарти обліку та звітності у банках

ності, сформувавши низку *бухгалтерських моделей*, які є сукупністю узагальнених принципів і правил щодо способів застосування інструментів обліку на практиці. Прийнято розрізняти континентальну, англосаксонську, південноамериканську та ісламську моделі.

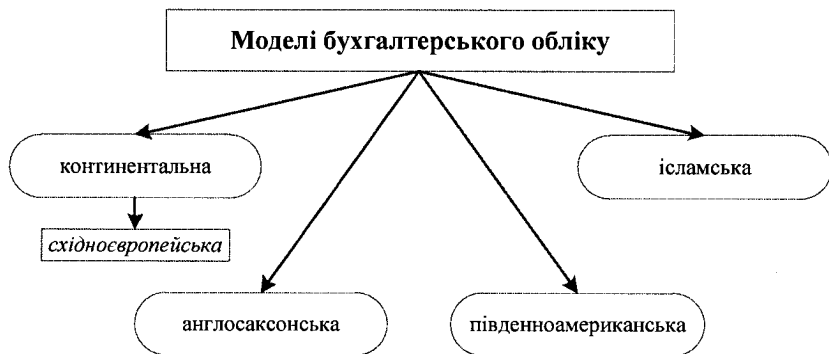

Рис. 6.1 – Світові моделі обліку

Таке розмаїття пояснюється не лише історичним контекстом, але й структуральними відмінностями між економіками різного спрямування та рівня розвитку. Фахівці вважають, що навіть за теперішнього ступеня глобалізації у світі не знайдеться й двох країн з тотожними обліковими системами. Тим не менш, міцність господарських, культурних і науково-технічних зв'язків дозволяє виділяти спільні риси в настановах, принципах і загальних методах обліку в державах з одного макрорегіону.

Відтак, *континентальну модель* вважають найбільш розповсюдженою, оскільки її базові категорії визначаються законодавчо та регулюються на державному рівні, що мінімізує роль творчої складової та професійного досвіду в ефективності обліку. Ця модель характеризується консерватизмом, складністю та макроекономічним спрямуванням, оскільки сформована таким чином інформація використовується в інтересах податкової політики та державного планування. Професійні об'єднання бухгалтерів і аудиторів у країнах з континентальною моделлю виконують нечисленні консультативні та дослідницькі функції, мало впливаючи на формування облікових стандартів. Ця модель застосовується в більшості європейських і азійських країн, зокрема в Німеччині, Японії, Франції, Італії, Іспанії, Данії, Швейцарії, Греції, Швеції та пострадянських країнах. Деякі автори, втім, окремо виділяють східноєвропейську модель бухгалтерського обліку, що характеризується ще більшою складністю структури показників, витратною орієнтацією плану рахунків, підкоренням інтересам оподаткування. Спільною рисою країн, що її застосовують, є потужний тіньовий сектор, що користується лакунами та колізіями в облікових стандартах.

Англосаксонській бухгалтерській моделі властиві такі риси як орієнтація на потреби інвесторів при мінімальному втручанні державних органів, що зумовлено визначною роллю ринку цінних паперів у макроекономічному механізмі, що робить ключовими споживачами

бухгалтерської інформації поточних і потенційних акціонерів. Це зумовлює зосередження обліку не тільки та не стільки на фінансовому стані компанії, скільки на русі грошових потоків і змінах у структурі капіталу та зобов'язань. Розробкою принципів і стандартів з питань обліку та звітності в цій моделі займаються незалежні колегіальні органи, сформовані на професійній основі, через що неабияке нормативне значення має бухгалтерський прецедент. Англосаксонська модель, окрім Великої Британії та США, застосовується також у Нідерландах, Австралії, Канаді, ПАР, центральноамериканських країнах.

Південноамериканська модель за частиною параметрів схожа на континентальну: йдеться, перш за все, про примат податкового обліку та врахування потреб економічного планування. Визначальні риси цієї моделі зумовлені особливістю розвитку національних господарств країн Латинської Америки та включають корегування фінансових показників на темп інфляції, дані щодо виконання судових рішень, оренди, страхування та сплачених податків, оскільки провідне місце серед інвесторів посідає держава. Цю модель використовують країни Південної Америки: Аргентина, Бразилія, Перу, Чилі, Еквадор тощо.

Наймолодшою з названих є *ісламська облікова модель*, оскільки вирішальний вплив на становлення та розвиток підприємництва та банківської справи в країнах арабського світу мають релігійно-етичні норми,

жорстко обмежуючи можливості бізнесу до освоєння нових ринків. Заборона спекулятивних доходів і орієнтація на суспільну справедливість зумовлює такі особливості обліку за цієї моделлю як оцінювання активів виключно за ринковими цінами, виключення преміальних і піонерних чинників ціноутворення, детальне висвітлення розподілу доходів і обчислення податку на користь бідних тощо. Використання ісламської бухгалтерської моделі сигналізує про домінування релігійних принципів у роботі компанії. Ця модель застосовується в більшості близькосхідних і північно-африканських країн, а також у Індонезії та Малайзії.

Необхідність стандартизації обліку та звітності. Розвиток міжнародного економічного співробітництва, інтеграція та глобалізація в 2 пол. XX ст. актуалізували питання наближення нормативів обліку та звітності в різних країнах для створення спільного формату збору та подання інформації для цілей інвестиційного та управлінського аналізу. Незважаючи на вищевказані протиріччя та особливості, всі бухгалтерські моделі засновані на таких фундаментальних принципах, як подвійний запис, рівність активів і пасивів, єдність грошового виміру, переваги сутності над формою, документування господарських операцій тощо, і тяжіють до автономності, неперервності та послідовності у веденні обліку та формуванні звітності.

Усвідомлення необхідності своєчасних відповідей на виклики глобалізації економіки сприяло заснуванню в

1973 р. *Комітету з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASC)* – незалежної професійної організації, метою якої є впорядкування та вдосконалення принципів бухгалтерського обліку та звітності у світовому масштабі. Перші стандарти було видано вже в 1975 р., а в 2010 р. цю організацію (під назвою Ради з МСБО) було реорганізовано в *Фонд з міжнародних стандартів фінансової звітності (IFRSF)*.

Організаційна структура Фонду складається з Правління в складі 14 осіб за географічним представництвом і на чолі з Головуючим, а також Комітету з інтерпретацій у складі 15 осіб. Процедура ухвалення нового стандарту (або його проекту) передбачає підтримку 9 голосів з 14, у той час як для публікації документів для обговорення та іншої інформації достатньо простої більшості. Штаб-квартира знаходиться в м. Делавер (США).

§6.2. Система Міжнародних стандартів фінансової звітності

Міжнародні стандарти фінансової звітності – це корпус нормативних документів, що впорядковують загальні принципи та прикладні методики складання фінансової звітності з метою її розуміння та порівняння в світовому контексті.

Оскільки ініціатива та первинний пул експертів з розробки цих настанов походив з країн англосаксонської моделі обліку, МСФЗ є стандартами, що ґрунтуються на принципах (англ. *principles-based standards*), на відміну від національних стандартів бухгалтерського обліку континентальних країн, що ґрунтуються на правилах (англ. *rules-based standards*). Це означає, що місією МСФЗ є усталення найбільш загальних критеріїв і норм, а не деталізація конкретних вимог обліку. Відповідно, визначальну роль у формуванні звітності за цими стандартами має професійна підготовка, практичний досвід і самостійність фахівця, який, у більшості випадків, має продемонструвати ініціативність і креативний підхід до вибору методики обчислення того чи іншого підсумкового показника.

Види МСФЗ. Система МСФЗ включає низку складових, ієрархія та зв'язки між якими обумовлені еволюцією самої організації зі стандартизації. Відтак, нормативні документи, розроблені та затверджені Комітетом і Радою з МСБО (1975–2001 рр.), мають назву *Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку* та позначаються «IAS». Власне МСФЗ, випущені після 2001 р., мають назву «IFRS». Профільний комітет Фонду також розробляє *Інтерпретації* – збірники узагальнення та методичного забезпечення застосування основних стандартів на практиці. Від 2001 р. вони мають код *IFRIC*, до цього ж були відомі як *SIC*. Важливо розуміти, що і МСФЗ, і МСБО мають однакову нормативну силу та діють до моменту

скасування, проте поточна робота Фонду спрямована на поступове витіснення застарілих МСБО сучасними МСФЗ, що регламентують облік одних і тих самих об'єктів.

Ще одним важливим документом, який, хоч і не належить до системи МСФЗ і не має ієрархічної переваги, проте визначає та роз'яснює філософію цих стандартів, є *Концептуальні засади фінансової звітності (CFFR)*, впроваджені в 1989 р. тоді ще Комітетом з МСБО. Метою цього акту є встановлення визначальних характеристик звітності, до яких належать завдання та якісні характеристики фінансової інформації, елементи фінансової звітності та умови їх визнання, а також концепції капіталу та його обслуговування. Відтак, центральним принципом складання звітності є *припущення про неперервність діяльності*, що полягає у відсутності намірів згортання, припинення або ліквідації компанії в найближчому майбутньому. З цього випливає *мета фінансової звітності*, яка передбачає створення корисної інформації для існуючих і потенційних інвесторів і кредиторів, що може служити основою ухвалення певних господарських рішень.

Визнання елементів обліку. До базових характеристик, що визначають якісну фінансову звітність, належать релевантність (доречність) і достовірність. Концептуальні засади визначають і додаткові характеристики, серед яких: сумісність, перевірюваність, своєчасність і зрозумілість. *Первинними елементами* звітності є активи,

зобов'язання, капітал, доходи, витрати та інші зміни ресурсів і претензії. Процес *визнання*, тобто опис і відображення цих показників у тому чи іншому звіті в грошовій формі, базується на трьох умовах:

- об'єкт підпадає під ознаки певного елементу звітності;
- існує ймовірність отримання або втрати зиску, пов'язана з цим об'єктом;
- об'єкт має вартість або може бути достовірно оцінений.

Обслуговування капіталу. Концептуальні засади спрямовані також і на представлення бачення Фондом сутності капіталу та його обслуговування. Відтак, *капітал* у МСФЗ – це залишковий процент активів після виконання всіх зобов'язань. З цього випливає важливість його підтримки, оскільки саме кошти, що залишилися після обслуговування капіталу, складають дійсний прибуток.

Концепції обслуговування капіталу поділяються на фінансову та фізичну, й відрізняються за методом визначення прибутку. Згідно з першою, прибуток – це перевищення розміру чистих фінансових активів на кінець періоду над відповідним показником на початок періоду. Друга концепція передбачає порівняння виробничих потужностей на звітні дати, і тому до банківських установ не застосовується.

§6.3. Міжнародні стандарти фінансової звітності у банках України

Протягом періоду своєї діяльності Фонд МСФЗ розробив і впровадив 41 документ МСБО, 17 документів МСФЗ, а також 55 інтерпретацій SIC і IFRIC, з яких чинними є 40 стандартів і 28 практичних коментарів до них.

Табл. 6.1 – Перелік чинних у 2020 р. документів системи МСФЗ

Номер	Тип і назва стандарту	Рік	
		розр.	перегл.
1. МСБО			
МСБО 1	Подання фінансових звітів	1975	2007
МСБО 2	Запаси	1976	2005
МСБО 7	Звіт про рух грошових коштів	1977	1992
МСБО 8	Облікові політики, зміни в обліко- вих оцінках та помилки	1978	2003
МСБО 10	Події після звітного періоду	1978	2003
МСБО 12	Податки на прибуток	1979	1996
МСБО 16	Основні засоби	1982	2003
МСБО 19	Виплати працівникам	1983	2011
МСБО 20	Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу	1983	1983
МСБО 21	Вплив змін валютних курсів	1983	2003
МСБО 23	Витрати на позики	1984	2007
МСБО 24	Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін	1984	2009
МСБО 26	Облік та звітність щодо програм пенсійного забезпечення	1987	1987
МСБО 27	Окрема фінансова звітність	1989	2011
МСБО 28	Інвестиції в асоційовані та спільні підприємства	1989	2011

(продовження табл. 6.1)

Номер	Тип і назва стандарту	Рік	
		розр.	перегл.
МСБО 29	Фінансова звітність в умовах гіперінфляції	1989	1989
МСБО 32	Фінансові інструменти: подання	1995	2003
МСБО 33	Прибуток на акцію	1997	2003
МСБО 34	Проміжна фінансова звітність	1998	1998
МСБО 36	Зменшення корисності активів	1998	2004
МСБО 37	Забезпечення, непередбачені зобов'язання та активи	1998	1998
МСБО 38	Нематеріальні активи	1998	2004
МСБО 40	Інвестиційна нерухомість	2000	2003
МСБО 41	Сільське господарство	2000	2001
2. МСФЗ			
МСФЗ 1	Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності	2008	2013
МСФЗ 2	Платіж на основі акцій	2004	2018
МСФЗ 3	Об'єднання бізнесу	2008	2014
МСФЗ 5	Не-поточні активи, утримувані для продажу, і припинена діяльність	2004	2016
МСФЗ 6	Розвідування для оцінки запасів корисних копалин	2004	2006
МСФЗ 7	Фінансові інструменти: розкриття інформації	2005	2016
МСФЗ 8	Операційні сегменти	2006	2014
МСФЗ 9	Фінансові інструменти	2014	2018
МСФЗ 10	Консолідована фінансова звітність	2011	2016
МСФЗ 11	Спільна діяльність	2011	2016
МСФЗ 12	Розкриття інформації про частки участі в інших суб'єктах господарювання	2011	2016
МСФЗ 13	Оцінка справедливої вартості	2011	2014
МСФЗ 14	Відстрочені рахунки тарифного регулювання	2014	2016
МСФЗ 15	Дохід від контрактів з клієнтами	2014	2018
МСФЗ 16	Оренда	2016	2019

Номер	Тип і назва стандарту	Рік	
		розр.	перегл.
МСФЗ 17	Страхові контракти (вступить у дію в 2021 р.)	2017	-
3. Інтерпретації			
SIC 7	Впровадження євро	1997	1998
SIC 10	Державна допомога: відсутність конкретного зв'язку з операційною діяльністю	1998	1998
SIC 25	Податки на прибуток: зміни у податковому статусі суб'єкта господарювання або його акціонерів	1999	2005
SIC 29	Угоди про концесію послуг: розкриття інформації	2001	2002
SIC 31	Дохід: бартерні операції, пов'язані з рекламними послугами	2001	2002
SIC 32	Нематеріальні активи: витрати на сторінку в Інтернеті	2001	2002
IFRIC 1	Зміни в існуючих зобов'язаннях з виведенням з експлуатації, відновленням та подібних зобов'язаннях	2004	2004
IFRIC 2	Частки учасників кооперативних суб'єктів господарювання та подібні інструменти	2004	2005
IFRIC 5	Права на частки у фондах на виведення з експлуатації, відновлення та екол. реабілітацію	2004	2006
IFRIC 6	Зобов'язання, що виникають внаслідок участі у специфічному ринку - відходів електричного та електронного обладнання	2005	2005
IFRIC 7	Застосування методу перерахунку згідно з МСБО 29	2005	2006
IFRIC 9	Переоцінка вбудованих похідних інструментів	2006	2006
IFRIC 10	Проміжна фінансова звітність і зменшення корисності	2006	2006

(завершення табл. 6.1)

Номер	Тип і назва стандарту	Рік	
		розр.	перегл.
IFRIC 12	Послуги за угодами про концесію	2006	2008
IFRIC 13	Програми лояльності клієнта	2007	2008
IFRIC 14	МСБО 19 – обмеження на активи з визначеною виплатою, мінімальні вимоги до фінансування та їхня взаємодія	2007	2008
IFRIC 15	Угоди про будівництво об'єктів нерухомості	2008	2009
IFRIC 16	Хеджування чистих інвестицій в закордонну господарську одиницю	2008	2008
IFRIC 17	Виплати негрошових активів власникам	2008	2009
IFRIC 18	Передачі активів від клієнтів	2009	2009
IFRIC 19	Погашення фінансових зобов'язань інструментами власного капіталу	2009	2010
IFRIC 20	Витрати на розкривні роботи на етапі добування в кар'єрі	2011	2013
IFRIC 21	Обов'язкові платежі	2013	2014
IFRIC 22	Операції в іноземній валюті та сплачена авансом компенсація	2016	2018
IFRIC 23	Невизначеність щодо процедур оподаткування доходів	2017	2019

Впровадження МСФЗ у банках. Українські банки почали впроваджувати перші МСФЗ ще в 1998 р. – це стосувалося, за невеликим виключенням, установ з іноземним капіталом, для яких гармонізація фінансової звітності була вкрай актуальною через закордонний характер власників. Упродовж 2003–2004 рр. НБУ почав ухвалювати нормативно-правові акти щодо бухгалтерського обліку та фінансової звітності з урахуванням Концептуальних засад і окремих документів МСФЗ (зокрема,

щодо застосування в обліку оцінки за справедливою вартістю під час первісного визнання фінансових активів і методу ефективної ставки відсотка). У 2009 р. набули чинності зміни до Плану рахунків банків України, які наближували облік до міжнародних принципів. Від 2012 р. НБУ почав вести облік та складати фінансову звітність у повній відповідності до МСФЗ, а до грудня 2015 р. завершився повний перехід на МСФЗ у банках (згідно з листом НБУ № 60-09011/74013 від 07.10.2015 р.).

МСФЗ 9. Процес упровадження визначального для банківської діяльності МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», розробленого в 2014 р., розпочався в 2016 р. (лист НБУ № 60-0005/59146 від 15.07.2016 р.), хоча сам регулятор достроково застосовував цей стандарт з 2012 р. під час класифікації фінансових активів. Повсюдне виконання вимог МСФЗ 9 відбулося синхронно зі світом з 1 січня 2018 р. Положення цього стандарту впливають на такі показники діяльності банку, як вартість активів, структура власного капіталу, обсяги резервів, волатильність рентабельності. Застосування МСФЗ 9 дозволяє спростити вимоги щодо оцінки фінансових активів і зобов'язань завдяки впровадженню уніфікованих методів оцінки кредитних збитків, враховуючи при цьому прогнози та очікування. Важливим аспектом є також відображення впливу моделей управління активами та фінансовими результатами через їх обсяги. Загальним результатом використання МСФЗ 9 є підвищення зро-

Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності
зуміlostі та прозорості інформації щодо фінансових інструментів, яка розкривається у звітності.

Разом із тим, упровадження міжнародних стандартів у системі фінансового обліку та звітності банків України має свої особливості в порівнянні зі світовою практикою. Зокрема, МСФЗ не встановлює стандартизовані форми, віддаючи право вибору показників обліковцю, в той час як НБУ своєю Постановою № 75 залишає повноваження з визначення порядку, періодичності складання, подання та оприлюднення фінансової звітності за собою. МСФЗ передбачає можливість відхилення від нормативів обліку за недоцільності їх виконання, в той час як законодавство України не надає банкам такого права. Допустимість урахування професійних суджень бухгалтера, передбачена міжнародними стандартами, також не знайшла відображення в інструктивних документах.

Ключ до самостійного вивчення теми

I. Питання для самоконтролю:

1. Що є результатом функціонування системи обліку в банку?
2. Чим пояснюється наявність низки моделей бухгалтерського обліку?
3. За яким критерієм зазвичай класифікують облікові моделі?

4. У чому полягають особливості континентальної моделі бухгалтерського обліку?

5. На яких підставах виокремлюють східноєвропейську облікову модель?

6. Чим характеризується та яких країнах вона застосовується англосаксонська модель?

7. Як впливають темпи інфляції на облік за південноамериканською моделлю?

8. Які податкові аспекти має обов'язково враховувати ісламська звітність?

9. В яких азійських країнах і чому саме там побутує ісламська облікова модель?

10. Що стало причиною формування міжнародних стандартів у сфері обліку?

11. Чим відрізняється Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від Фонду МСФЗ?

12. За яким принципом формується склад Правління Фонду МСФЗ?

13. До якого типу стандартів належить МСФЗ?

14. Які складові входять до системи МСФЗ?

15. Яке значення мають Інтерпретації до МСФЗ? Який орган їх видає?

16. Яке місце займають Концептуальні засади фінансової звітності в системі МСФЗ?

17. У чому полягає припущення про неперервність діяльності?

18. Які базові та додаткові якісні характеристики визначають фінансову звітність?

19. Що належить до первинних елементів фінансової звітності?

20. У чому полягає практичне значення умов визнання об'єкту звітності?

21. Що є основною метою обслуговування капіталу за МСФЗ?

22. У випадку суперечностей Інтерпретації та МСФЗ який документ матиме більшу силу? А у випадку МСБО та МСФЗ?

23. Які українські банки та чому першими почали використовувати МСФЗ?

24. У чому полягало значення змін 2009 р. до Плану рахунків банків України?

25. В якому році українські банки повністю перейшли до МСФЗ?

26. Яким чином НБУ достроково використовував МСФЗ 9?

27. На які показники діяльності банку впливають положення МСФЗ 9?

28. Що є кінцевою метою застосування МСФЗ 9 у банках?

29. У чому полягає специфіка використання МСФЗ в українських банках?

30. За якої умови МСФЗ дозволяють відхилитися від нормативних положень у складанні звітності?

II. Практичні завдання:

№ 1. Поясніть, які МСФЗ мають бути застосовані для відображення наступних подій і яким чином ці події вплинуть на фінансовий результат банку:

- 1) *нарахування амортизаційних відрахувань;*
- 2) *виплата авансу на відрядження працівника;*
- 3) *виплата дивідендів акціонерам;*
- 4) *впровадження нового ПЗ операційного дня;*
- 5) *переоцінка кредитів, наданих СГД.*

№ 2. Співвіднесіть види об'єктів обліку (перша колонка) з відповідними стандартами (друга колонка). Зверніть увагу, що в обох колонках є зайві елементи.

<i>активи</i>	<i>СІС 7</i>
<i>бланки суворої звітності</i>	<i>МСБО 2</i>
<i>витрати</i>	<i>МСБО 19</i>
<i>гарантії</i>	<i>МСБО 20</i>

доходи	МСБО 23
звітність	МСФЗ 6
зобов'язання	МСФЗ 8
капітал	МСФЗ 10
розрахунки	МСФЗ 17

III. Глосарій:

Визнання – процес опису та відображення об'єктів обліку в фінансовій звітності у грошовій формі.

Інтерпретації МСФЗ – збірники узагальнення та методичного забезпечення застосування основних стандартів на практиці.

Капітал (за МСФЗ) – залишковий процент активів після виконання всіх зобов'язань.

Концептуальні засади фінансової звітності – програмний документ Фонду МСФЗ, що визначає та роз'яснює філософію цих стандартів.

Мета фінансової звітності – створення корисної інформації для існуючих і потенційних інвесторів і кредиторів, що може служити основою ухвалення певних господарських рішень.

Міжнародні стандарти фінансової звітності – корпус нормативних документів, що впорядковують загальні принципи та прикладні методики складання фінансової звітності з метою її розуміння та порівняння в світовому контексті.

Модель бухгалтерського обліку – сукупність узагальнених принципів і правил щодо способів застосування облікових інструментів і процедур.

Припущення про неперервність діяльності – центральний принцип складання фінансової звітності, що полягає у відсутності намірів згортання, припинення або ліквідації компанії в найближчому майбутньому.

Фінансовий (бухгалтерський) облік – система збору, обробки та представлення повної та достовірної інформації щодо господарських ресурсів та їх розміщення, досягнення фінансових резуль-

Розділ II. Міжнародні стандарти банківських операцій, обліку та звітності
татів діяльності, можливих ризиків і загроз функціонування підприємства.

Фонд з міжнародних стандартів фінансової звітності (до 2010 р. – Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, до 2001 р. – Комітет з МСБО) – незалежна професійна організація, метою якої є впорядкування та вдосконалення принципів бухгалтерського обліку та звітності у світовому масштабі.

Рекомендована література: 8, 14, 16, 17, 48, 63, 84, 91, 94, 95.

Розділ III.

Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду

- система безпеки банку та її стандартизація;*
- засади міжнародної боротьби зі злочинами у банківській сфері;*
- міжнародний режим банківської таємниці;*
- рекомендації FATF;*
- міжнародні стандарти протидії ухиленню від сплати податків;*
- основи системи міжнародних стандартів банківського нагляду;*
- Базельські угоди до та після глобальної фінансової кризи;*
- перспективи подальшого розвитку Базельських угод.*

Глава 7.

Основні стандарти банківської безпеки

§7.1. Система безпеки банку та її стандартизація

Безпеку банку розуміють як стан захищеності інтересів власників, керівництва, персоналу та клієнтів кредитної установи, її матеріальних цінностей та інформаційних ресурсів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Ключовим поняттям механізму убезпечення банку є *загроза* – намір, який передбачає конкурентні (законні), незаконні або кримінальні дії, внаслідок яких можуть настати негативні наслідки для діяльності банку.

Загрози безпеці мають потенційний характер, оскільки їх фактичні результати можуть не мати місця. Це й обумовлює *ключове завдання системи безпеки банку* – запобігання реалізації негативних наслідків, які несуть існуючі та ймовірні загрози.

Об'єктами банківської безпеки є: кошти та грошові цінності, персонал (у т.ч. керівний склад), матеріальне оснащення, технології, інформаційні ресурси. Відповідно до цього переліку виділяють і **види безпеки**: фінансову, кадрову, матеріально-технічну, технологічну, інформаційну тощо.

Згідно з характером заходів, механізми забезпечення безпеки банку можна поділити на:

- **активні**, що реалізуються шляхом учинення дій із запобігання поточних загроз;
- **пасивні**, що полягають у створенні інженерно-технічних і методичних передумов щодо попередження потенційних загроз.

Відтак, перший тип заходів передбачає створення та утримання **служби безпеки банку**, що є спеціалізованим підрозділом із усунення об'єктивно існуючих загроз вищеназваним об'єктам безпеки. Крім власне фізичних заходів (охорони та підтримання внутрішнього режиму), до її завдань належить виконання інформаційно-аналітичних процедур і внутрішнього контролю (тобто, захисту від зловмисних дій співробітників самої служби безпеки та інших підрозділів банку).

Банківська біометрія. Чільне місце в механізмах активної безпеки, особливо міжнародного банківського бізнесу, посідають процедури біометричної ідентифікації та верифікації клієнтів і співробітників банку. Відповідні питання регулює міжнародний стандарт

ISO 19092 «Фінансові послуги – Біометрія – Заходи безпеки», під юрисдикцію якого підпадають такі аспекти:

- використання біометричних даних для автентифікації персоналу та осіб, які звертаються за банківськими послугами;
- перевірка заявленої особи (верифікація);
- ідентифікація особи;
- перевірка наданих під час реєстрації даних, необхідних для виконання вимог ризик-менеджменту;
- реєстрація, передавання та зберігання, перевірка, ідентифікація та знищення біометричної інформації;
- безпека біометричної інформації протягом всього її життєвого циклу;
- використання біометрії для логічного та фізичного контролю доступу;
- спостереження за безпекою банківської установи та її клієнтів;
- використання та обслуговування біометричного обладнання.

Відповідного до цього стандарту, *біометрія* – це вимірювана біологічна та поведінкова характеристика, що надійно відрізняє одну людину від іншої та використовується для розпізнавання та перевірки особи. До біометричних даних, відтак, належить інформація, вилучена з біометричного зразка, найбільш розповсюдженими з яких є: відбитки папілярних ліній, зобра-

ження та ізометрія обличчя, голос, райдужна оболонка ока, геометрія долонь, почерк.

На підставі цих та інших показників відбувається **біометрична автентифікація**, тобто процес підтвердження особи шляхом співставлення її даних з наявними зразками. Основними методами такого підтвердження є **ідентифікація** та **верифікація**. Відтак, перший метод представляє собою процес порівняння наданого біометричного зразка з багатьма або всіма раніше зареєстрованими еталонами з метою визначення особи. Біометрична ж верифікація відрізняється встановленням ступеню відповідності між зібраними даними та конкретним зразком особи, з якою ототожнює себе людина. Інакше кажучи, цей метод є можливим лише за умови попереднього збору та обробки еталонних біометричних даних, які не підлягають сумнівам щодо їх дійсного походження.

Стандарти фізичної безпеки. Міжнародні стандарти щодо пасивних механізмів банківської безпеки стосується, головню, інженерно-технічних заходів охорони грошових сум, інших цінностей, а також персоналу та клієнтів банку. Будь-який касовий вузол, не залежно від розміру та граничного обсягу готівкових залишків, містить у собі **сховище** – певний замкнутий простір (приміщення або контейнер), обладнаний відповідною системою захисту від несанкціонованого доступу ззовні. Інакше кажучи, сховище може бути як сейфом, банкоматом або терміналом, так і окремою кімнатою – з

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду

нормативної точки зору значення має лише устрій дверей. Відповідні вимоги встановлені стандартом **EN 1143** «Засоби безпечного зберігання. Вимоги, класифікація та методи випробувань на тривкість щодо зламування», що складається з двох частин – «Сховища, двері сховищ, сейфи та АТМ-сейфи» та «Депозитні системи».

Табл. 7.1 – Класи опору сховища та відповідні їм максимально допустимі обсяги зберігання готівки та інших цінностей

Клас	Величина опору щодо доступу, RU		Кіл-ть замків	Максимальна сума зберігання	
	часткового	повного		кіл-ть мін. з/п	млн. грн. (у 2020 р.)
0	30	30	1	-	-
I	30	50			
II	50	80		2000	9,45
III	80	120		4000	18,90
IV	120	180	2	6000	28,34
V	180	270		10000	47,23
VI	270	400		20000	94,46
VII	400	600		50000	236,15
VIII	550	825		100000	472,30
IX	700	1050		150000	708,45
X	900	1350		200000	944,60
XI	1350	2000	3	400000	1889,20
XII	2000	3000		600000	2833,80
XIII	3000	4500	2	понад 600000	більше 2833,80

Так, стандартом EN 1143-1 визначається клас опору сховища до зламу (в одиницях опору RU), на підставі якого обчислюється гранично допустимий обсяг готівки та інших цінностей. В Україні така відповідність встановлена Правилами з організації захисту приміщень банків в Україні, затвердженими Постановою Правління НБУ № 63. І положення стандарту, і нормативи НБУ вважають недопустимим використання сховищ і сейфів перших двох класів опору через їх слабкість до зламу (до того ж, такі об'єкти надто вразливі перед вибухівкою).

Загалом, положення стандарту EN 1143-1 дозволяють швидко та з мінімальною похибкою визначити, який з сейфів має більшу стійкість до фізичного впливу та відкриття відмичкою, без огляду на країну-виробника та склад матеріалів.

Другу частина цього ж стандарту присвячено технічним вимогам до міцності *депозитних систем* – устроїв, до яких цінності потрапляють без відкриття дверей, через приймальний блок. Прикладом такої системи є платіжні термінали, а також підсобні сейфи в касових кабінах. У сучасній банківській практиці найчастіше використовуються системи III-V класів опору.

На безпеку банківських операцій також впливають стандарти *EN 356* «Захисне скління. Випробування та класифікація зі стійкості проти ручного зламу» та *EN 1627* «Двері, вікна, ґрати, жалюзі. Стійкість до зламу», що визначають необхідну стійкість інженерно-технічних укріплень (скло, двері, ґрати,

§7.2. Засади міжнародної боротьби зі злочинами у банківській сфері

Правова сутність *злочину* полягає в тому, що він є суспільно-небезпечним діянням (у формі дії або бездіяльності), вчинення якого порушує вимоги кримінального закону та тягне за собою застосування до правопорушника заходів кримінальної відповідальності. Процес визнання певного діяння злочинним (криміналізація) передбачає встановлення спеціальних характеристик злочину – його *складу*. Такими характеристиками є: об'єкт (ті суспільні відносини, на які відбулося зазіхання), об'єктивна сторона (діяння, його наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між ними), суб'єкт (особа, що вчинила злочин) і суб'єктивна сторона (провина в формі умислу або необережності).

Склад і класифікація банківських злочинів. Особливістю складу злочинів у банківській сфері, або, як їх ще називають, «білокомірцевих злочинів», є специфічний об'єкт – суспільні відносини з приводу розподілу та перерозподілу коштів та інших грошових цінностей у банківській системі. Суб'єктивна сторона таких злочинів у більшості випадків характеризується наявністю вини в формі умислу.

Хоча в структурі кримінальних діянь банківські злочини займають 1–1,5 %, їх справедливо відносять до категорії найнебезпечніших через те, що об'єктами посягань є не лише власні та запозичені кошти клієнтів і банку, а й виплати матеріальної допомоги соціально-вразливим верствам населення, стягнення на користь держави, платежі та відшкодування за рішеннями судових і правоохоронних органів тощо.

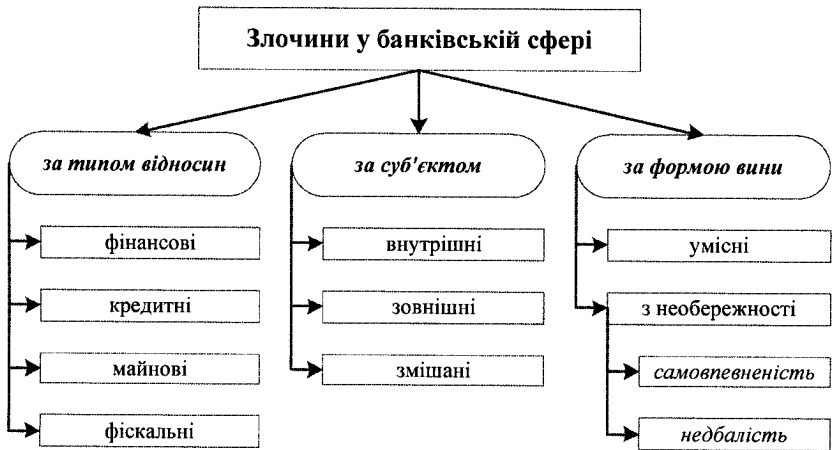

Рис. 7.1 – Класифікація банківських злочинів

Класифікувати злочини в банківській сфері доцільно за суб'єктами їх виконання на внутрішні, зовнішні та змішані.

1. *Внутрішні*, або злочини, що вчиняються працівниками та власниками банку, передбачають одну з таких дій:

- прийняття пропозиції або отримання неправомірної вигоди;
- привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем;
- розголошення банківської або комерційної таємниці;
- порушення правил інформаційної безпеки шляхом несанкціонованих дій або неналежної експлуатації електронно-обчислювального обладнання;
- службове підроблення та фальсифікація документів;
- шахрайство з грошовими сумами та іншими цінностями.

2. *Зовнішні* злочини, що вчиняються сторонніми особами:

- заподіяння матеріальної шкоди шляхом зловживання довірою або шахрайства;
- підробка готівкових грошей, їх зберігання, придбання та перевезення;
- заволодіння інформацією щодо банківських карток, документів на переказ, доступу до рахунку та депозитної комірки задля обернення відповідних цінностей на свою користь;
- підробка платіжних та інших банківських документів;
- таємне проникнення або озброєний напад на підрозділи або інкасаторські автомобілі банку з метою заволодіння матеріальними цінностями;

3. Злочини в змішаній формі, що вчиняються організованими групами, до яких належать як сторонні особи, так і працівники банку:

- легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- шахрайство з реєстрами банківських рахунків, реєстрами власників іменних цінних паперів, заставного майна тощо.

Окрім цього, банківські злочини можна класифікувати за видом операцій, типом цінностей, групою клієнтів, ступенем отриманих збитків.

Інтерпол. З метою належного розслідування та подальшого попередження злочинів у банківській сфері правоохоронні органи 181 країни світу співпрацюють на інформаційному та оперативному рівнях у рамках *Міжнародної організації кримінальної поліції*, більш відомої як Інтерпол. Ця інституція була заснована в 1923 р. як наднаціональна комісія зі сприяння світовому співробітництву поліції в боротьбі зі злочинністю. Інтерпол забезпечує не лише координацію слідчих дій, а й методичну підтримку, експертизу та навчання співробітників правоохоронних органів у боротьбі з транснаціональним криміналом у трьох основних сферах: тероризм, кіберзлочинність і організована злочинність. Мандат цієї організації охоплює низку найбільш небезпечних груп злочинів, серед яких «білокомірцеві» посідають вагоме місце.

Всупереч розповсюдженому уявленню про Інтерпол як про наднаціональну поліцейську службу з незалежними агентами та матеріально-технічними засобами, ця організація функціонує в якості мережі національних правоохоронних органів. Доцільність такої форми реалізації мандату пояснюється наявністю суттєвих національних, культурних та інших особливостей місцевого криміналітету, нерозуміння яких ускладнило б діяльність універсальних слідчих у різних частинах світу. Інструменти координації Інтерполу дозволяють, тим не менш, не лише отримати повний доступ до всесвітньої кримінально-правової бази злочинів, злочинців, обвинувачуваних, правоохоронних органів та їх працівників, але й направляти групи швидкого реагування в місця міжнародних катастроф, терористичних атак або масових вбивств.

Важливим інструментом Інтерполу з розповсюдження міжнародних інформаційних попереджень про злочини, злочинців і потенційні загрози є спеціальні повідомлення. Існує вісім їх типів: 7 «кольорових» і спеціальне, що видається на прохання Ради безпеки ООН. Розповсюдження повідомлень може відбуватися як за запитами правоохоронних органів країн-учасниць, так і за власною ініціативою Інтерполу. Всі повідомлення публікуються на ретельно захищеному сайті, змістовні витяги з них можуть бути дозволені для розповсюдження в ЗМІ.

Табл. 7.2 – Класифікація повідомлень Інтерполу

<i>Тип повідомлення</i>	<i>Зміст і значення</i>
Червоне	Встановлення місцезнаходження або арешт особи, розшукуваної національними або міжнародними судовими органами з метою її екстрадиції
Синє	Встановлення місцезнаходження, ідентифікація або збір даних про особу, підозрювану в злочинній діяльності
Зелене	Попередження про злочинну діяльність особи, яка вважається потенційно небезпечною
Жовте	Пошук зниклої особи або ідентифікація людини, яка не в змозі назвати себе
Чорне	Збір інформації про невпізнані тіла
Помаранчеве	Попередження про подію, особу, об'єкт або процес, що несе неминучу загрозу або небезпеку для людей або майна
Фіолетове	Надання інформації щодо способів, процедур, об'єктів, пристроїв або місць переховування, використовуваних злочинцями
Спеціальне	Інформування країни-учасниці про накладення санкцій ООН на певну фізичну або юридичну особу

Діяльність Інтерполу в сфері фінансових і банківських злочинів полягає в подвійній функції: координація заходів національних правоохоронних органів і організація цільових операцій проти певних способів або осіб скоєння злочинів. Зокрема, 2 вересня 2019 р. за ініціативи Генерального секретаріату Інтерполу було видано Фіолетове повідомлення щодо способів скоєння інвестиційних злочинів з використанням не-ліцензованих цифрових інвестиційних схем (UDIS), фіктивних біржових

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
маклерів і фінансових пірамід. Цей документ містить загальний опис шахрайства з використанням таких інструментів, як бінарні опціони, облігації, CFD-контракти, сировинні товари (в т.ч. золото), криптовалюти, валютні свопи, іпотечні позики, прості та привілейовані акції тощо.

§7.3. Міжнародний режим банківської таємниці

Банківська таємниця є одним з центральних понять не лише інформаційної безпеки кредитних установ, а й податкового, митного, господарського, адміністративного та кримінального законодавства більшості країн світу. Це пояснюється особливим становищем банків як на фінансовому ринку, так і в загальній системі господарських зв'язків країн з ринковою економікою, завдяки якому організації цього типу володіють та використовують у своїх цілях масиви конфіденційної інформації. Розголошення даних, отриманих у процесі банківського обслуговування, може завдати суттєвих збитків не лише їх власникам, а й партнерам, клієнтам, споживачам, пов'язаним особам, державі та суспільству в цілому.

Разом з тим, банківська таємниця може слугувати також і способом уникнення розповсюдження інформації щодо незаконної діяльності, злочинів проти держави та приватних осіб, уникнення оподаткування та

легалізації неправомірних доходів. Хоча на сьогодні жодна країна світу не скасувала банківську таємницю повною мірою, механізми щодо її розкриття передбачені в більшості національних законодавств.

Під *банківською таємницею* зазвичай розуміють принципову угоду між банком і клієнтом про нерозголошення законодавчо обмеженого кола даних, які стали відомі банку в процесі надання послуг. У цьому контексті важливо відрізнити її від комерційної таємниці, яка не передбачає законодавчого закріплення, встановлюється керівником підприємства на власний розсуд і підлягає розголошенню державним органам без додаткових умов. Сукупність законодавчих правил, що регулюють формування, зберігання, захист, розкриття та передачу конфіденційної інформації називають *режимом банківської таємниці*.

Еволюція банківської таємниці. Хоча банківська таємниця була вперше сформульована у Законі про банківську справу в Швейцарії у 1934 р., перший запис щодо захисту конфіденційної інформації клієнтів банкірів був включений до Кодексу Хаммурапі. Історія банківської таємниці чітко пов'язана з історією банків як таких: перший етап тривав до XIX ст., коли законодавство про банківську діяльність взагалі не розглядалося як окрема правнича сфера, і тому банківська таємниця не була чітко відділена від загальних правил конфіденційності приватної інформації. Другий етап характеризується тенденціями до зародження, посилення, а з почат-

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
ку 2000-х – послаблення режиму банківської таємниці в прикладному праві.

Міжнародні стандарти банківської таємниці. Зняття більшості обмежень на розкриття банківської таємниці пов'язане з активізацією міжнародної боротьби з такими групами злочинів, як незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, фінансування тероризму, транснаціональна організована злочинність, корупція. Ухвалення низки профільних конвенцій ООН послабило режим банківської таємниці, відкривши широкі можливості для судових, правоохоронних і фінансових органів отримувати санкціонований доступ до конфіденційних даних.

Так, *Віденською конвенцією ООН 1989 р. про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин* (в Україні чинна з 1991 р.) банківська таємниця виключена з переліку підстав для відмови в наданні необхідної інформації органам державної влади щодо діяльності осіб, підозрюваних у організації та участі в незаконному обігу наркотиків. Разом з тим, цей документ визначає умови, за яких банк вправі вимагати від набувачів цієї інформації подальшого збереження банківської таємниці по відношенню до широкого загалу.

Міжнародна конвенція ООН 1999 р. про боротьбу з фінансуванням тероризму (в Україні чинна з 2002 р.) розповсюджує правомірність розкриття банківської таємниці й на міждержавному рівні. Аналогічні положення міс-

тяться й у *Палермській конвенції ООН 2000 р.* проти транснаціональної організованої злочинності (в Україні чинна з 2004 р.).

Конвенція ООН 2003 р. проти корупції (в Україні чинна з 2010 р.) присвячує проблемі розкриття банківської таємниці окрему статтю, зобов'язуючи всі країни-учасниці Конвенції розробити та впровадити в своє національне законодавство механізми подолання перешкод у розкритті та міжнародній передачі даних, що становлять таку таємницю.

Ключ до самостійного вивчення теми

I. Питання для самоконтролю:

1. Що є ключовим поняттям банківської безпеки?
2. Чому загроза має потенційний характер?
3. За яким критерієм класифікують види безпеки в банку?
4. Чим відрізняються активні та пасивні механізми забезпечення банківської безпеки?
5. Який підрозділ відповідає за активне усунення існуючих загроз безпеки банку?
6. Які аспекти біометричних заходів регулює міжнародний стандарт ISO 19092?
7. Що належить до найбільш розповсюджених зразків біометричних даних?
8. У чому полягає різниця між біометричною ідентифікацією та верифікацією?
9. Чим сховище відрізняється від депозитної системи?
10. З якою метою визначають величину опору сховища за стандартом EN 1143?

11. Які стандарти впливають на безпеку касових операцій окрім вимог до сховищ і депозитних систем?
12. Встановлення яких характеристик злочину передбачає його кваліфікація?
13. У чому полягає особливість банківських злочинів? Яку іншу назву та чому вони мають?
14. Що обумовлює високий ступінь небезпеки злочинів у банківській сфері?
15. За яким критерієм класифікують банківські злочини?
16. Яка організація організовує та координує міжнародну боротьбу з кримінальними злочинами?
17. Що є основним інформаційним інструментом Інтерполу?
18. Якою особливістю характеризуються Спеціальні повідомлення Інтерполу?
19. У чому полягає зміст Фіолетового повідомлення щодо інвестиційних злочинів?
20. Як особливе становище банків впливає на законодавчу значимість банківської таємниці?
21. Чим комерційна таємниця відрізняється від банківської?
22. З чим пов'язане послаблення міжнародного режиму банківської таємниці на початку 2000-х років?
23. Як Віденська конвенція ООН 1989 р. змінює міжнародно-правовий статус банківської таємниці?
24. Який рівень розкриття банківської таємниці регулюють Міжнародна конвенція ООН 1999 р. та Палермська конвенція ООН 2000 р.?
25. Що нового вносить до міжнародного режиму банківської таємниці Конвенція ООН 2003 р. проти корупції?

II. Практичні завдання:

№ 1. На підставі наведених даних про операції за день (у млн. грн.) визначте достатній клас опору банківського сховища:

- видано готівку за грошовим чеком для виплати заробітної плати: 9,00;
- нараховані витрати за розрахунково-касовим обслуговуванням: 0,28;
- нараховані доходи за кредитами овернайт, що надані іншим банкам: 0,25;
- нараховані доходи за кредитами фізичних осіб на поточні потреби: 0,20;
- оприбутковано надлишок готівки за результатами проведення ревізії: 0,07;
- оприбутковано проінкасований виторг після перерахунку: 0,93;
- отримано дохід від продажу застави: 0,15;
- отримано дохід готівкою від торгівлі цінними паперами: 0,02;
- отримано доходи за наданою гарантією: 2,00;
- сплачено витрати на аудит: 5,00;
- створено резерв під стандартну заборгованість за кредитами інших банків: 1,15.

№ 2. Визначте тип і поясніть наслідки для банку наступних злочинних подій:

- 1) безпідставна видача позички підприємству завдяки втручання члена правління банку;
- 2) вилучення касиром готівки національної валюти, що має ознаки підроблення;
- 3) зберігання сторонніх предметів у сховищі банку;
- 4) збройний напад на кластер банківських комірок;

- 5) *передача частини виданої позики співробітнику банку;*
- 6) *підроблення актів про огляд застави;*
- 7) *торгівля власною готівкою іноземної валюти касиром обмінного пункту.*

III. Глосарій:

Банківська таємниця – принципова угода між банком і клієнтом про нерозголошення законодавчо обмеженого кола даних, які стали відомі банку в процесі надання послуг.

Безпека банку – стан захищеності інтересів власників, керівництва, персоналу та клієнтів кредитної установи, її матеріальних цінностей та інформаційних ресурсів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Біометрична автентифікація – процес підтвердження особи людини шляхом співставлення її даних з наявними зразками.

Біометрична верифікація – встановленням ступеню відповідності між зібраними даними та конкретним зразком особи, з якою ото-тожнює себе людина.

Біометрична ідентифікація – процес порівняння наданого біометричного зразка з багатьма або всіма раніше зареєстрованими еталонами з метою визначення особи людини.

Біометрія – вимірювана біологічна та поведінкова характеристика, що надійно відрізняє одну людину від іншої та використовується для розпізнавання та перевірки особи.

Депозитна система – устрій схову, цінності до якого потрапляють без відкриття дверей, через приймальний блок.

Загроза – намір, який передбачає конкурентні (законні), незаконні або кримінальні дії, внаслідок яких можуть настати негативні наслідки для діяльності банку.

Злочин – суспільно-небезпечне діяння (у формі дії або бездіяльності), вчинення якого порушує вимоги кримінального закону та тягне за собою застосування до правопорушника заходів кримінальної відповідальності.

Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) – наднаціональна інституція зі сприяння світовому співробітництву правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Режим банківської таємниці – сукупність законодавчих правил, що регулюють формування, зберігання, захист, розкриття та передачу конфіденційної інформації, що становить банківську таємницю.

Служба безпеки банку – спеціалізований підрозділ з усунування об'єктивно існуючих загроз об'єктам безпеки.

Сховище – замкнутий простір (приміщення або контейнер), обладнаний відповідною системою захисту від несанкціонованого доступу ззовні.

IV. Рекомендована література: 9, 11, 19, 28, 38, 39, 50, 52, 57, 88, 100.

Глава 8.

Принципи та стандарти фінансового моніторингу

§8.1. Рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей

Важливість інформації, якою володіють банки щодо постійних і разових клієнтів, для протидії зовнішнім і внутрішнім фінансово-економічним загрозам національній безпеці певної країни була помічена ще на початку ХХ ст. Те саме справедливо й по відношенню до організованої злочинності та тероризму. Оскільки кримінальним угрупованням потрібні гроші не лише на здійснення злочинів, а й на повсякденну підтримку своєї інфраструктури, такі платежі та перекази можуть проходити через підконтрольні державі канали, а відтак – їх можна відстежити.

Саме в цьому й полягає місія системи фінансового моніторингу, який у міжнародній практиці називають

Глава 8. Принципи та стандарти фінансового моніторингу
фінансовою розвідкою або *FinInt* (від англ. *financial intelligence*). **Фінансовий моніторинг** – це процес збору, обробки та аналізу інформації щодо грошових відносин з метою визначення їх дійсних підстав і умов для припинення або попередження незаконної фінансової активності.

Методи відмивання грошей. «Наука» легалізації незаконних коштів набула неабиякого розквіту, розробивши низку методів відмивання грошей, основними серед яких є такі:

- *змішування*, тобто прилучення кримінальних сум до оборотів законного бізнесу, серед яких складно виокремити фактичний обсяг нелегалу (наприклад, ресторани, готелі, казино тощо);
- *порожні транзакції*, тобто створення фіктивної торгівлі «на папері», проведення господарських операцій за підробленими документами (рахунками, векселями);
- *фіктивна позичка*, тобто кредитування підставної компанії з подальшим погашенням нелегальними сумами;
- *трансферпрайсінг*, тобто штучне завищення або заниження вартості в міжнародних фактурах пов'язаних підприємств.

Рекомендації FATF. Урядові структури розвинених країн протягом останніх трьох десятиліть активно вживають заходи з посилення боротьби з відмиванням грошей. Згідно з висновками експертів, у міжнародних роз-

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
рахунках щорічно задіяні близько \$2 трлн сумнівних грошей, що складає майже 5 % світового ВВП. У 1989 р. з ініціатив країн G7 було утворено міжнародний комітет з протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму під назвою «*Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей*» або FATF (від англ. *Financial Action Task Force*). Основним інструментом реалізації мандату FATF є **40 + 8 + 1 рекомендація** – нормативні положення щодо організації національних систем фінансового моніторингу та координації між такими системами в глобальному масштабі.

40 основних рекомендацій FATF було затверджено в 1990 р. в якості міжнародних стандартів з ведення боротьби з відмиванням грошей. Ці положення охоплюють не лише систему кримінального переслідування та покарання за фінансові махінації, а й організацію нагляду всередині фінансової та банківської системи. Рекомендації переглядалися в 1996 р. та 2003 р. Вони розділені на 4 групи відповідно до напрямків фінансового моніторингу:

А. Правові системи;

В. Заходи, що повинні вживатися фінансовими установами та підприємствами у не-фінансових сферах діяльності для запобігання відмиванню грошей і фінансування тероризму;

С. Інституційні та інші заходи, здійснення яких необхідне для боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму;

Д. Міжнародне співробітництво.

Події 11 вересня 2001 р. визначили подальший розвиток діяльності FATF шляхом включення до мандату цієї організації координації глобальної протидії фінансуванню тероризму. Відповідно, список основних рекомендацій було доповнено 8 спеціальними, що стосуються ратифікації та застосування Міжнародної конвенції ООН 1999 р. про боротьбу з фінансуванням тероризму, встановлення кримінальної відповідальності за таку діяльність, заморожування та конфіскації кримінальних активів, повідомлення про підозрілі операції, міжнародного співробітництва у розслідуванні та судових справах, альтернативних систем грошових переказів, безготівкових переказів і некомерційних організацій.

У 2004 р. до переліку спеціальних рекомендацій було включено дев'яту – відносно вдосконалення системи митного декларування та контролю над перевізниками готівки, – а Резолюція Ради безпеки ООН № 1617 від 29 липня 2005 р. зобов'язала всі країни-члени ООН виконувати Рекомендації FATF підчас проведення фінансового моніторингу.

Чорні списки FATF. Заходами оперативного впливу FATF на попередження відмивання грошей і фінансування тероризму є т.зв. «**Заклик до дії**» або «чорний список» – перелік країн і територій, щодо яких має застосовуватися особливо жорсткий режим фінансового моніторингу відносно вхідних і вихідних платежів. Уперше такий документ було розповсюджено в 2000 р., у

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
подальшому FATF регулярно переглядає перелік, додаючи та усуваючи з нього держави.

Станом на кінець 2019 р. у «чорному списку» було лише дві країни: КНДР та Іран. Україна перебувала в цьому переліку в 2001–2003 рр.

«Інші контрольовані юрисдикції», або «сірий список», є додатком до Заклику і вміщує низку країн, фінансовий контроль по відношенню до яких має бути пильнішим.

У 2019 р. це були Багамські о-ви, Ботсвана, Гана, Ємен, Зімбабве, Ісландія, Камбоджа, Монголія, Пакистан, Панама, Сирія, Тринідад і Тобаго.

Регіональні групи FATF. Оскільки членами FATF є лише 36 найбільш розвинутих країн і 2 міжнародні організації, з метою врахування регіональних особливостей боротьби з незаконними грошима було утворено низку дочірніх груп, що поширюють принципи FATF на менш потужні економічно держави. На сьогодні глобальну систему протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму утворюють:

- 1) Азійсько-Тихоокеанська група боротьби з відмиванням грошей (APG);
- 2) Карибська група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (CFATF);

- 3) Група боротьби з відмиванням грошей у Східній і Південній Африці (ESAAMLG);
- 4) Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (EAG);
- 5) Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей (MONEYVAL);
- 6) Латиноамериканська група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (GAFILAT);
- 7) Міжурядова група по боротьбі з відмиванням грошей в Західній Африці (GIABA).
- 8) Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей на Близькому Сході та в Північній Африці (MENAFATF).

Україна не є членом FATF, але бере активну участь у роботі *Комітету експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей*. MONEYVAL (до 2010 р. PC-R-EV) було засновано в 1997 р. країнами-членами Ради Європи в якості постійного контролюючого органу з оцінки відповідності національних законодавств основним міжнародним стандартам з протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. Завдяки неперервному аналізу, експертизі і регулярному відстеженню усунення недоліків, представлених у докладах MONEYVAL по кожній європейській країні, ця організація прагне підвищити ефективність боротьби з легалізацією кримінальних доходів і фінансуванням терористичної інфраструктури.

§8.2. Міжнародні стандарти протидії ухиленню від сплати податків

Ухилення від сплати податків полягає у приховуванні підстав для податкового зобов'язання, тобто ситуації, коли платник податків своїми діями створив підстави для оподаткування, але приховав цей факт від фіскальної влади. Ухилення від сплати податків може проявлятися у різних формах і здійснюватися різними шляхами. Це поняття охоплює також спосіб управління компанією, що має на меті приховати справжні масштаби та результати своєї діяльності, зокрема через надання недостовірної інформації у фінансовій звітності або приховування істини в податковій декларації. Природа ухилення від сплати податків полягає в тому, що така поведінка є проявом шахрайства і породжує «тіньову економіку», маскуючи ключові аспекти підприємницької діяльності.

До основних способів ухилення від сплати податків належать:

- *умисне заниження або приховування доходів*: відбувається шляхом укриття від компетентних органів частини або всіх надходжень на користь компанії;
- *подвійна бухгалтерія*: порушення принципів обліку шляхом ведення двох відмінних комплектів звітності для зовнішніх і внутрішніх користувачів;

- *фіктивне завищення або створення видатків*: декларування витрат за операціями, що не були реалізовані на практиці або в дійсності потребували менших коштів;
- *заміщення приватних видатків видатками бізнесу*: документування витрат на особисті потреби керівників або власників у вигляді операційних або капітальних витрат компанії;
- *приховування активів або доходів*: неналежний розподіл майна та грошових потоків між компанією та сторонніми бенефіціарами;
- *фіктивна угода*: неналежний розподіл витрат шляхом укладання контрактів без наміру реального їх виконання або через викривлення класифікації розподіленого прибутку.

Податкова оптимізація. З огляду на те, що провідну роль у реалізації ухилення від сплати податків грають махінації в сфері обліку та звітності, важливо відрізнити таку злочинну поведінку від цілком легальної *оптимізації оподаткування* – діяльності зі зменшення податкових зобов'язань шляхом використання переваг і преференцій національного податкового режиму. Реалізація таких результатів базується на досконалому податковому плануванні та *креативних практиках обліку*, які передбачають використання лакун у бухгалтерських правилах і стандартах на користь фінансової стійкості та інвестиційної привабливості компанії.

Разом з тим, подібна сумлінна та законслухняна зовні поведінка справляє стратегічно негативний вплив на економіку країни в цілому. Тому, крім постійного вдосконалення податкових норм і стандартизації звітності, органи фіскальної влади реалізують дискримінаційні заходи по відношенню до деяких методів оптимізації – зокрема, щодо офшорних операцій.

Офшор (від англ. *off shore* – поза берегом) – це позначення території, розташованої поза межами дії загального податкового режиму, нерезиденти якої підлягають пільговим тарифам і зборам, а також спрощенню в реєстрації та ліцензуванні. Синонімом є термін «податкова гавань» (англ. *tax haven*), що через некоректне прочитання подекуди перекладається як «податковий рай» (англ. *tax heaven*).

Види офшорів. Офшорні зони прийнято класифікувати відповідно до загального рівня оподаткування, виокремлюючи такі їх види:

- 1) *офшори з режимом найбільшого сприяння*: країни та території, де оподаткування нерезидентів не відбувається зовсім, а фінансова звітність не вимагається або не розкривається (Багамські о-ви, Кайманові о-ви, Беліз, ОАЕ);
- 2) *офшори з пільговим режимом*: місцевості, де існують мінімальні вимоги до обов'язкової звітності та/або незначні податкові зобов'язання (Гонконг, Гібралтар, Британські острівні території, Ірландія);

3) *офшори з преференційним режимом*: спеціальні економічні зони в межах країн зі стандартним оподаткуванням, в рамках яких резидентам і нерезидентам надаються окремі пільги податкового та реєстраційного характеру, проте звітність і контроль ведуться на загальних підставах (Кіпр, Панама, Мальдіви).

Варто зазначити, що офшорні зони другого типу іноді називають привілейованими або престижними через наявність мінімальних, але все ж суттєвих вимог до розкриття структури власності, що створює нездоланний бар'єр для нелегального та напівлегального бізнесу (на відміну від офшорів першого типу). Через це компанії, створені в рамках двох останніх типів податкових гаваней, відзначаються більшою респектабельністю та кращим суспільним сприйняттям.

Офшорні банки. Окремою категорією офшорного підприємництва є т.зв. *офшорні банки* – кредитні установи, що спеціалізуються на розрахунковому обслуговуванні бізнесу, який оптимізує своє оподаткування. Важливою умовою їх функціонування є підтримка в країні суворого режиму банківської таємниці, що дозволяє відмовляти закордонним податковим органам у розкритті інформації про залишки на офшорних рахунках їх громадян або компаній. Хоча така банківська діяльність не має ознак незаконної, вона може слугувати засобом уникнення від надмірних податкових зобов'язань, що згубно

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
впливає на стан державних фінансів у країні походження або отримання депонованих сум.

З метою запобігання порушенням податкових законодавств офшорними банками в 1980 р. з ініціативи Базельського комітету з банківського нагляду було створено Офшорну групу органів банківського нагляду (OGBS), що з 2011 р. відома як *Група наглядових органів міжнародних фінансових центрів (GIFCS)* – транскордонне об'єднання контролюючих органів у країнах і територіях з офшорними зонами. Основними завданнями Групи є:

- участь у встановленні та заохоченні ефективного застосування міжнародних стандартів нагляду в сфері банківських послуг з метою боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового ураження;
- заохочення ефективного співробітництва між усіма наглядовими органами, зокрема між материнськими та дочірніми установами;
- вживання заходів у рамках глобальних ініціатив зі сприяння фінансовій стабільності та підвищення прозорості грошових потоків;
- заохочення ефективного нагляду в сфері трастових і фінансових послуг шляхом публікації провідних практик;
- координація міжнаціонального діалогу та використання колективного досвіду в сфері ефективного нагляду.

Станом на кінець 2019 р. до Групи входили наглядові органи з 21 країни та залежної території, що визнаються в якості офшорних зон.

Протидія податковій оптимізації. Як використання податкових гаваней, так й інші способи оптимізації оподаткування спричиняють розмивання та виведення прибутку з-під впливу фіскальних органів, що загалом є негативним явищем у макроекономічному аспекті. Наразі такі практики отримали в міжнародному контексті назву **BEPS** (від англ. *Base erosion and profit shifting* – ерозія податкової бази та переміщення прибутку), що стійко асоціюється з негативними явищами в провідних економіках у вигляді уникнення надмірного фіскального тягаря.

Основними інструментами BEPS-практики є:

- 1) *інструменти на основі інтелектуальної власності*, що дозволяють переносити прибуток за кордон у вигляді ліцензійних винагород і роялті;
- 2) *інструменти на борговій основі*, що створюють підстави для виведення прибутків у якості штучно нарахованих процентних виплат;
- 3) *інструменти на основі трансфертного ціноутворення*, що виправдовують суттєве збільшення кінцевої собівартості продукту, виробленого в офшорній зоні, високими видатками.

Всі ці засоби мають законну природу, проте механізми їх реалізації засновані на недосконалості податкового та митного законодавства, а подекуди – й на злов-

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду

живанні протекціоністськими нормами та перевагами для національних виробників, що пояснює неможливість усунення цих інструментів з практики простим заповненням правових лакун.

З метою координації міждержавних дій, спрямованих проти розмивання податкової бази та виведення прибутків з-під оподаткування країнами ОЕСР та G20 у жовтні 2015 р. було затверджено т.зв. **BEPS-Проект** (англ. *OECD G20 Base Erosion and Profit Shifting Project*) або План анти-BEPS – міждержавний документ, що є сукупністю міжнародних стандартів з боротьби проти ухилення від сплати податків транснаціональними корпораціями, що застосовують BEPS-методики.

BEPS-Проект містить 15 принципів боротьби з податковими зловживаннями, чотири з яких узгоджені країнами-учасницями в якості *мінімальних стандартів*:

- уникнення шкідливої податкової практики (пільгових режимів);
- боротьба зі зловживаннями контрактними зобов'язаннями;
- розкриття звітності з трансфертного ціноутворення;
- стандартизація процедур щодо комерційного арбітражу та врегулювання спорів.

Серед *рекомендованих* до впровадження дій є такі:

- перехід до цифрової економіки;
- уникнення гібридного (подвійного) оподаткування;

- створення правил для контролюваних з-за кордону компаній (CFC);
- процентні вирахування з прибутків ТНК;
- врегулювання статусу постійного представництва;
- обмеження трансфертного ціноутворення;
- синхронізація аналізу даних щодо BEPS;
- розкриття агресивного податкового планування.

Важливою частиною Плану анти-BEPS є *Багатостороння конвенція з імплементації пов'язаних з податковими угодами заходів попередження розмивання податкової бази та виведення прибутків з-під оподаткування (MLI BEPS)* – міжнародний нормативно-правовий документ, підписаний 7 липня 2017 р. у Парижі представниками 67 країн. Станом на кінець 2019 р. до нього приєдналися ще 26 учасників, серед яких є й Україна (де конвенція набрала чинності 1 грудня 2019 р.). Включення цієї угоди до національного законодавства передбачає прийняття зобов'язань щодо впровадження принаймні двох мінімальних стандартів і подальший прогрес у напрямку протидії податковим зловживанням.

Ключ до самостійного вивчення теми

I. Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає необхідність фінансового моніторингу?
2. Яка риса відрізняє фінансовий моніторинг від фінансової розвідки?

3. Якими методами реалізується легалізація коштів незаконного походження?

4. Чим порожні транзакції відрізняються від трансферпрайсингу?

5. У чому полягає небезпека відмивання грошей у світовому контексті?

6. Що є основним інструментом FATF?

7. З якої причини та як саме перелік рекомендацій FATF було розширено на початку ХХІ ст.?

8. Чим забезпечується загальне виконання рекомендацій FATF?

9. Які списки публікує FATF та в чому відмінності між ними?

10. Чим пояснюється необхідність створення регіональних груп FATF? За яким критерієм вони формуються?

11. До якої регіональної групи належить Україна?

12. Яке негативне явище породжує ухилення від податків?

13. Чим умисне заниження або приховування доходів відрізняється від приховування активів або доходів?

14. У чому полягає різниця між ухиленням від сплати податків і податковою оптимізацією?

15. З яких причин креативний облік не має ознак протиправної діяльності?

16. Як відрізнити офшор від податкової гавані? А податкову гавань від податкового раю?

17. За якою ознакою класифікують офшори?

18. Чому офшори з пільговим режимом називають привілейованими?

19. У чому відмінність між звичайними та офшорними банками?

20. Які країни об'єднує GIFCS?

21. За яким критерієм інструменти BEPS поділяють на типи?

22. У чому полягає зміст інструментів на основі інтелектуальної власності?

23. Чому саме країни ОЕСР ініціювали анти-BEPS-заходи та що є їхньою метою?

24. На які групи поділяються 15 принципів BEPS-Проекту?

25. Який міжнародно-правовий документ забезпечує впровадження Плану анти-BEPS?

II. Практичні завдання:

№ 1. Проаналізуйте наведені ситуації та розподіліть їх на відмивання грошей, ухилення від сплати податків і податкову оптимізацію:

- 1) *декларування готівкових надходжень від виграшу в миттєву лотерею;*
- 2) *закупка комплектуючих від імені робітника;*
- 3) *придбання приватного автомобіля керівнику за рахунок підприємства;*
- 4) *проведення касових операцій за перевищення ліміту на готівковий оборот;*
- 5) *ре-класифікація активів за результатами переоцінки;*
- 6) *створення додаткових резервів під основну діяльність;*
- 7) *укладення угоди про поставку свинини до Бахрейну.*

№ 2. Прочитайте витяг з комюніке НБУ та дайте обґрунтовані відповіді на нижченаведені питання.

Україна розпочала процес підготовки до запровадження Плану дій BEPS у 2016 році. Оприлюднений проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України з метою імплементації Плану протидії розмиванню бази оподатковування та виведенню прибутку з-під оподаткування» був розроблений робочою групою на чолі з Міністерством фінан-

сів та за участі Національного банку, а також за участі та підтримки міжнародних експертів з питань оподаткування. Проект Закону спрямований на втілення в Україні восьми найбільш критичних для нашої країни кроків:

Дія 3: розкриття фізичними особами-резидентами України своєї участі в іноземних компаніях, які вони контролюють (KIK), і правила оподаткування таких компаній;

Дія 4: обмеження витрат на фінансові операції з пов'язаними особами;

Дія 6: запобігання зловживанням у зв'язку із застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування;

Дія 7: запобігання штучному уникненню визнання статусу постійного представництва;

Дії 8-10: удосконалення контролю за трансфертним ціноутворенням;

Дія 13: правила звітності в розрізі країн для міжнародних груп компаній.

Підвищення ефективності податкового регулювання відповідно до Плану дій BEPS вкрай важливе для забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах переходу до вільного руху капіталу, передбаченого Законом України «Про валюту і валютні операції».

1. Які органи та чому реалізують впровадження плану анти-BEPS в Україні?

2. Чи є серед наведених дій мінімальні обов'язкові принципи BEPS і як саме вони будуть реалізовані?
3. У чому полягає зв'язок між BEPS-Проектом і валютним регулюванням?

III. Глосарій:

BEPS – зловживання щодо розмивання податкової бази та виведення прибутку з-під оподаткування задля уникнення надмірного фіскального тягаря.

BEPS-Проект – міждержавний документ, що є сукупністю міжнародних стандартів з боротьби проти ухилення від сплати податків транснаціональними корпораціями та компаніями, що застосовують BEPS-методику.

FATF – міжнародний комітет з протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму.

GIFCS – транскордонне об'єднання контролюючих органів у країнах і територіях з офшорними зонами.

MONEYVAL – постійний контролюючий орган Ради Європи з оцінки відповідності національних законодавств основним міжнародним стандартам з протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму.

«Заклик до дії» FATF – перелік країн і територій, щодо яких має застосовуватися особливо жорсткий режим фінансового моніторингу відносно вхідних і вихідних платежів.

Креативний облік – використання лакун у бухгалтерських правилах і стандартах на користь фінансової стійкості та інвестиційної привабливості компанії.

Оптимізація оподаткування – діяльність зі зменшення податкових зобов'язань шляхом використання переваг і преференцій національного податкового режиму.

Офшор – територія, розташована поза межами дії загального податкового режиму, резиденти якої підкоряються пільговим тарифам і зборам, а також спрощенню в реєстрації та ліцензуванні.

Офшорні банки – кредитні установи, що спеціалізуються на розрахунковому обслуговуванні бізнесу, який оптимізує своє оподаткування.

Рекомендації FATF – нормативні положення щодо організації національних систем фінансового моніторингу та координації між такими системами в глобальному масштабі.

Ухилення від сплати податків – приховування підстав для податкового зобов'язання.

Фінансовий моніторинг – процес збору, обробки та аналізу інформації щодо грошових відносин з метою визначення їх дійсних підстав і умов для припинення або попередження незаконної фінансової активності.

IV. Рекомендована література: 1, 3, 13, 51, 56, 75, 81, 93, 101.

Глава 9.

Міжнародні стандарти банківського нагляду

§9.1. Основи системи міжнародних стандартів щодо банківського нагляду

Основою банківської справи є довіра клієнтів і ринкових посередників до банку, що ґрунтується на впевненості в стабільності та непохитності кредитних установ. Їх специфічна роль в економіці обумовлює потребу в ексклюзивних правових нормах, що гарантували стабільність як окремих банків, так і всієї системи. Розробка та впровадження дієвих стандартів щодо банківського регулювання та нагляду в міжнародному масштабі є основою діяльності спеціально створеної для цього в 1974 р. організації – *Базельського комітету з банківського нагляду (BCBS)* при Банку міжнародних розрахунків. Від моменту заснування цей комітет видав низку інструктивних документів і мето-

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
дичних рекомендацій для кращої адаптації національних регуляторів до мінливих ринкових умов.

Безпосередньою причиною створення БКБН вважається банкрутство німецького банку *Herstadt Bankhaus*, що спричинив значні коливання на європейських валютних ринках, оголосивши про свою неплатоспроможність влітку 1974 р. Джерелом проблем стали валютно-обмінні операції з німецькою маркою та доларами США, розрахунок за якими відбувався в Нью-Йорку. Через різницю в часі німецькі клієнти банку погасили свої зобов'язання в марках, але не отримали вчасно належних надходжень у доларах, що й спричинило просідання валютної позиції цієї установи.

Точкою відліку в активній участі Базельського комітету в процесах стандартизації банківського нагляду вважають публікацію в 1975 р. *Базельського конкордату* (під офіційною назвою «Міжнародні засади керівництва банківського нагляду») – програмної доповіді щодо поточного стану та рекомендацій з регулювання та нагляду за підтримкою фінансової стійкості банків. Цей документ вперше актуалізував питання співпраці наглядових органів у різних країнах і визначив ключові аспекти підвищення її ефективності. Конкордат також ввів класифікацію транскордонних банківських операцій, що охоплювала транзакції між філіями, дочірніми банками та партнерськими установами.

Базельський конкордат був першою спробою сформулювати узгоджені міжнародні банківські правила. Його норми, хоча й стосувалися низки важливих аспектів, але представляли надто загальний підхід і упустили багато принципових деталей. Все це сприяло внесенню змін у 1983 р., які, втім, так і не охопили всіх сфер банківської діяльності, що потребували врегулювання. Найбільш важливими пунктами оновленого конкордату були положення щодо кредиторів останньої інстанції та системи гарантування вкладів, які мали забезпечувати саме національні регулятори та органи державної влади.

Базель І. Утім, співпраця в форматі декларативного документу, яким і був Базельський конкордат, слабо сприяла встановленню уніфікованих правил банківського нагляду. В ході подальшої роботи з удосконалення міжнародних принципів забезпечення фінансової стабільності в 1988 р. було представлено першу угоду про капітал – т.зв. *Базель І* або офіційно «Міжнародну конвергенцію оцінки та стандартів капіталу». Цей документ вперше визнав обов'язки щодо нагляду не лише за центральними банками, а й за ринковими кредитними установами.

Порівнюючи положення цієї угоди та Базельського конкордату, варто визнати, що найістотнішою новелою було впровадження *коефіцієнту достатності капіталу*, показника, що визначає мінімально допустимий рівень резервів до капіталу банку на відмітці 8 %. Розрахунок цього коефіцієнту базується на визначенні вели-

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
чини власного капіталу, який необхідно було поділяти на капітал першого та другого рівня.

Базель I запропонував нескладну систему вагових коефіцієнтів для розрахунку величини *активів, зважених на ризик*. Змістом цієї системи є надання кожній групі активів сталого ступеню ризикованості (*VaR*): так, готівкові авуари та зобов'язання країн ОЕСР мали коефіцієнт 0 %, інші публічні борги – 10 %, ресурси міжбанківського ринку – 20 %, іпотечні зобов'язання – 50 %, а решта потенційно більш ризикованих активів – 100 %. Орієнтуючись на відповідні ваги, банки могли спрогнозувати вимоги регулятора щодо очікуваних обсягів сформованих резервів.

Критика Базелю I. Перша угода про капітал значно розширювала попередню сферу регулювання, однак зустріла широку критику. Головним недоліком називали надмірну концентрацію уваги саме на кредитному ризику, лишаючи інші види ризиків поза увагою. За таких умов подальший розвиток банківських ринків призвів до появи нових типів операцій, а відтак – і нових загроз для їх суб'єктів, які не були передбачені та охоплені Базелем I. Активно критикувалася також неадекватна вагова система, оскільки жорстке встановлення експозицій дозволило банкам використовувати лакуни в переліку видів активів, класифікуючи їх за фактично нижчими коефіцієнтами. Ще одним зауваженням до першої угоди була її опора на банківські системи розви-

нених країн, через що застосування цих норм у слабших економіках було недоцільним.

Опрацювавши деякі з представлених критичних аргументів, у 1996 р. Базельський комітет ухвалив зміни до Базеля I під назвою «Поправка до Угоди про капітал з урахування ринкових ризиків». Цей документ виділяв чотири базові категорії банківських ризиків: процентний, валютний, а також ризики зміни цін фінансових інструментів і сировинних товарів. Була представлена також концепція *внутрішньої моделі для оцінки ринкового ризику*, що дозволила банкам використовувати як стандартний підхід (встановлений місцевим центральним банком), так і власні моделі.

§9.2. Базельські угоди до та після глобальної фінансової кризи

Наслідки небувалого розвитку банківського сектору в 1990-х, а також загрози, що спричинили низку регіональних фінансових криз, обумовили актуальність впровадження принципово нових міжнародних стандартів нагляду. В 2004 р. Базельський комітет представив *Базель II* (або «Нову угоду про капітал»).

Цей документ значно розширив попередні норми та змінив низку ключових принципів. Найважливішою зміною було запровадження регуляторної структури на

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
 основі т.зв. «*триох опор*», що гарантували б комплексний підхід до регулювання банківської діяльності.

Рис. 9.1 – Три опори Нової угоди про капітал (2004)

Відтак, перша опора регулює питання щодо коефіцієнту достатності капіталу. На відміну від попередніх стандартів, його розрахунок у Базелі II враховував ринковий і операційний ризики. Важливою модифікацією стало й переосмислення методів обчислення активів, зважених на ризик. Було запроваджено три підходи, перший з яких, хоч і ґрунтувався на нормах Базеля I, однак вирізнявся новим методом визначення вагових коефіцієнтів і формування самих категорій ризикова-

ності активів. Інші два підходи базувалися на внутрішніх моделях: базовій і вдосконаленій, що дозволяло банкам індивідуально оцінювати потребу в капіталі для кращої адаптації положень цих стандартів.

У межах другої опори визначалися повноваження органів банківського нагляду. Крім того, банківським установам ставилося в обов'язок впровадження внутрішніх моделей оцінки та управління ризиками. Базельський комітет також наголошував на важливості якісного аспекту нагляду, необхідним елементом якого є підвищення прозорості контролюючих органів шляхом оприлюднення наглядових методик і рекомендацій.

Третя опора визначала місце ринкової дисципліни в забезпеченні фінансової стійкості системи. Цей аспект було вперше включено до міжнародних регламентів. Його необхідність пояснювалася тією винятковою роллю власників і кредиторів у банківському надгляді, що здатна забезпечувати належний рівень прозорості та відкритості діяльності кредитних установ. Особливі акценти стосувалися розкриття деталей внутрішніх моделей оцінки вимог достатності капіталу.

Критика Базеля II. Не зважаючи на тривалий і фаховий процес розробки рекомендацій Нової угоди про капітал, її положення (навіть найскладніші та провідні) зазнали суворої критики. Найбільш суттєвим контраргументом, звісно, була низька ефективність Базеля II в період активної фази світової фінансової кризи в 2007–2009 рр., хоча такої події взагалі не мало статися. Філо-

софія аналізованих стандартів була виразно про-циклічною, оскільки в сприятливий період рейтинги фінансових інструментів швидко росли, послаблюючи вимоги до капіталу, в той час як у фазі сповільнення економічного зростання темпи коригування цих рейтингів не набували задовільної динаміки. Все це сприяло надмірному навантаженню на банки, що були зобов'язані нарощувати власний капітал саме в періоди злету цін на низькоризикові активи.

Низку прикладних проблем спричинила складність впровадження настанов Базеля II в практичну діяльність. Реалізація цих стандартів вимагала не лише масштабних інвестицій у інформаційні технології, але й витрат на підвищення кваліфікації персоналу. Не сприяла Нова угода й справедливій ринковій боротьбі, оскільки більші банки завдяки використанню провідних моделей оцінки ризику отримували регулятивні «пільги» у вимогах до капіталу.

Базель III. Іпотечна криза в США, що швидко поширилася на весь спектр фінансових ринків, перетворившись на глобальний фінансовий занепад, справила суттєвий вплив на прибутковість і стабільність банків. Це зайвий раз довело нагальну необхідність вдосконалення міжнародних стандартів нагляду, в яких особливої уваги заслуговували проблеми ліквідності на міжбанківському ринку. Відповіддю на ці запити став опублікований у грудні 2010 р. Базельським комітетом програмний документ «Глобальна регуляторна база для підвищення стій-

кості банків і банківських систем», більш відомий як *Базель III*. Варто відзначити, що ґрунтовність нових підходів вплинула на терміни підготовки окремих частин нового стандарту: вказівки щодо коефіцієнту покриття ліквідності та інструментів моніторингу ризику ліквідності було оприлюднено в 2013 р., а пояснення щодо коефіцієнту чистого стабільного фінансування – в 2014 р.

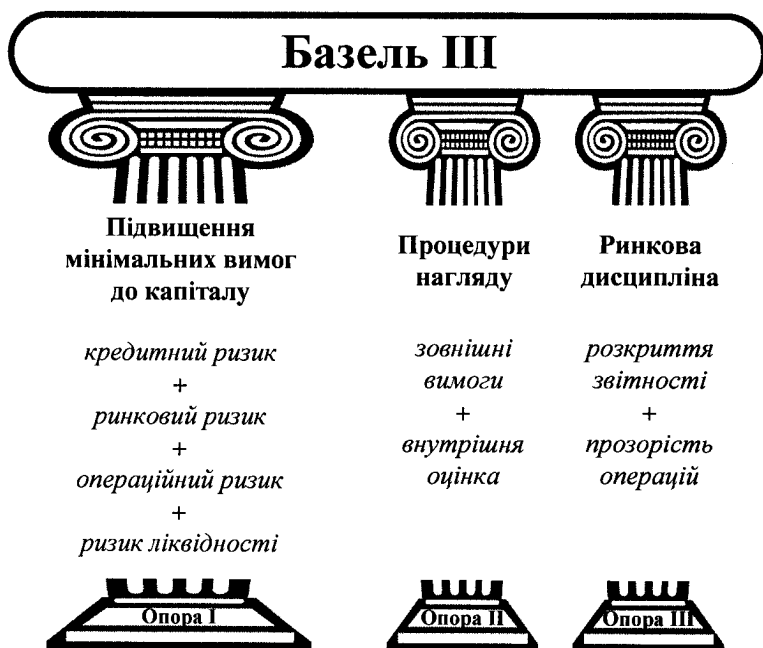

Рис. 9.2. – Посилені опори Глобальної регуляторної бази (2010)

Базельський комітет запропонував ряд змін до розрахунку вимог до капіталу. Структуру трьох опор було збережено, але доповнено новими вимогами до формування капіталу першого рівня. Новелою Базеля III стало

Розділ III. Міжнародні стандарти банківської безпеки, регулювання та нагляду
 запровадження **буферів капіталу**, концепція яких полягає в нарощуванні банками додаткових резервів у сприятливі часи, що можуть бути використані в разі настання кризи. Згідно з рекомендаціями цих стандартів, розмір захисного буферу має становити 2,5 % від обсягів зважених активів. Контрциклічний буфер, впровадження якого було натхненне фінансовою кризою, характеризується таким же рівнем вимог, але умови його використання передбачають швидке зростання цін на кредитному ринку. Важливою відмінністю цих нововведень є планомірний характер їх застосування з метою легшої адаптації у посткризовий період.

**Табл. 9.1 – Мінімальні рівні вимог до капіталу
 за положеннями Базеля III, %**

Показники	Рік упровадження						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Мінімальний рівень достатності основного капіталу (CET1)	3,5	4,0	4,5				
Захисний буфер	-	-	-	0,6	1,3	1,9	2,5
Мінімальний рівень достатності капіталу 1 рівня (Tier 1)	4,5	5,5	6,0				
Мінімальний рівень достатності власного капіталу	8,0						
Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR)	-	-	60,0	70,0	80,0	90,0	100,0
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	-	-	100,0				

Продовженням роботи над ефективними регламентами операційної діяльності банків стало запровадження *коефіцієнту покриття ліквідності (LCR)*, значення якого полягає у залежності між якістю короткострокового фінансування та безпекою банків. Для відповідних розрахунків встановлювалися вимоги до визначення високоякісних ліквідних активів, які включають готівкові та швидкоплинні активи. Коефіцієнт відображає відношення високоякісних ліквідних активів до загальних грошових витрат за 30-денний період: вважається, що цього часу досить для покращення ситуації на ринку навіть у найскрутнішому випадку.

Базельський комітет також запропонував вирішення проблеми платоспроможності банків у середньо- та довгостроковій перспективі шляхом запровадження *коефіцієнту чистого стабільного фінансування (NSFR)*. Цей показник визначає відношення вартості доступного стабільного фінансування до величини необхідного стабільного фінансування. Перший елемент складається з депозитів клієнтів, довгострокового міжбанківського кредитування та власного капіталу, другий представлено короткостроковими інструментами міжбанківського ринку.

§9.3. Перспективи подальшого розвитку Базельських угод

Міжнародні стандарти щодо банківського регулювання та нагляду, незважаючи на всю свою недосконалість і контраверсійність, виконують сьогодні функцію надійного підґрунтя для побудови національних макропруденційних систем. Важливо розуміти, що в різних країнах імплементація Базельських угод знаходиться на різних стадіях. У залежності від того, які інструменти вже впроваджено до банківської практики, визначається ступінь зрілості наглядової системи. У цьому контексті необхідно визначити розбіжності між версіями угод про капітал.

FRTB. Жоден з аналізованих нормативних документів Базельського комітету не охоплював увесь комплекс чинників, що впливають на фінансову стійкість і платоспроможність як окремого банку, так і всієї системи (національної та світової). Тому роботи зі вдосконалення та розширення вже впроваджених рекомендацій не припиняються. Результатом цього став принципово новий документ щодо нагляду, опублікований у січні 2016 р. – *Фундаментальний перегляд торгівельної книги (FRTB)*. Через свою революційність цей стандарт отримав неформальну назву «Базель 3.5».

FRTB представляє собою набір пропозицій Базельського комітету відносно нових вимог до капіталу,

пов'язаних з ринковими ризиками. Ця ініціатива викликана необхідністю попередження масштабних фінансових криз шляхом профільного регулювання активів, які утримуються банками для різних цілей.

Табл. 9.2 – Порівняльна характеристика стандартів Базельського комітету з банківського нагляду

Ознаки	Базельський конкордат (1975, 1983)	Базель I (1988, 1996)	Базель II (2004)	Базель III (2010)
Передумови появи	Наслідки банкрутства банку <i>Herstatt Bankhaus</i>	Критика положень Базельського конкордату	Регіональні фінансові кризи кінця 1990-х рр.	Світова фінансова криза 2008 р.
Основна мета	Співпраця наглядових органів	Удосконалення принципів банківського нагляду	Впровадження принципово нових стандартів нагляду	Удосконалення міжнародних стандартів нагляду
Суб'єкти нагляду	Центральні банки	Центральні та комерційні банки	Центральні банки, комерційні банки, їх власники та кредитори	
Враховані ризики	Відсутні	Кредитний, ринковий	Кредитний, ринковий, операційний	Кредитний, ринковий, операційний, ліквідності
Основні інструменти	Класифікація транскордонних операцій	Коефіцієнт достатності капіталу	Мінімальні вимоги до капіталу, процедури нагляду, ринкова дисципліна	Буфери капіталу: захисний і контрициклічний
Додаткові інструменти	Положення про кредиторів останньої інстанції та системи гарантування вкладів	Вагові коефіцієнти ризикованості активів, внутрішні моделі оцінки ринкового ризику	Нова класифікація ризикових активів, внутрішні моделі оцінки та управління ризиками	Коефіцієнти покриття ліквідності та чистого стабільного фінансування
Критика	Надто загальний характер рекомендацій	Фокусування лише на кредитному ризику	Проциклічний характер вимог	Неоднозначність рейтингового підходу

Ключовими поняттями Базеля 3.5 є торгівельна книга та банківська книга, що в українській практиці приблизно відповідають категоріям торгівельного портфелю і портфелю цінних паперів до погашення. Важливість проведення чіткої границі між цими двома категоріями підтверджується експертними висновками про те, що саме з торгівельними книгами пов'язана більшість збитків підчас кризи 2008 р.

Крім того, FRTB зосереджено на використанні дефіцитного підходу (*shortfall*) замість зважування активів за ступенем ризику, що дозволить банкам враховувати наслідки негативних подій у подальшому процесі формування резервів. Важливе місце цей стандарт відводить і системним ризикам, встановлюючи більш жорсткі планки для внутрішніх моделей оцінки з вимогою враховувати і не-модельовані чинники. Стрес-тестування регуляторам пропонується проводити в двох формах: як перевірку прибутків і збитків і як ретроспективне тестування.

Базель IV. Подальша робота в напрямку вдосконалення засад Базеля III призвела до формулювання цілком нової філософії банківського нагляду, що буде формалізована в якості новітньої угоди про капітал – *Базель IV*. Основні положення цих стандартів мають набути чинності в 2022 р. (окремі вимоги – в 2027 р.) і пов'язані з такими змінами:

- встановлення мінімальних вимог до капіталу за внутрішніми моделями на рівні 72,5 % від стандартизованого підходу;
- зниження вагових коефіцієнтів ризику для активів, пов'язаних з іпотечним кредитуванням;
- посилення вимог до банків щодо кредитного важеля;
- підвищення коефіцієнту кредитного важеля для системно-важливих банків до рівня 50 % капіталу, зваженого на ризик;
- подальша деталізація звітів щодо резервів і фінансової статистики.

За оцінками експертів, виконання оновлених вимог потребуватиме масштабних інвестицій у власний капітал, що в практичній площині означає необхідність завчасної підготовки та побудови стратегії інтеграції банків у нову регуляторну архітектуру.

Ключ до самостійного вивчення теми

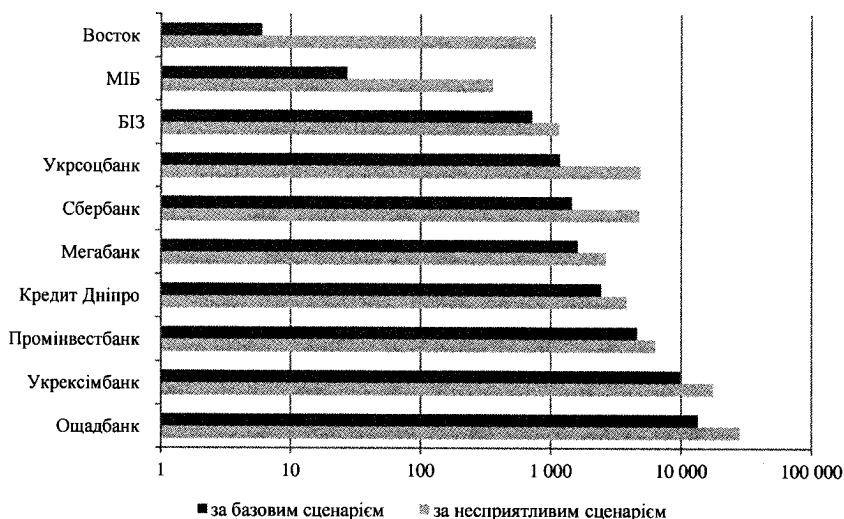
I. Питання для самоконтролю:

1. Чим пояснюється необхідність банківського нагляду?
2. Що стало причиною розробки перших міжнародних рекомендацій щодо регулювання та нагляду в банківській сфері?
3. Який орган займається ухваленням і впровадженням міжнародних стандартів з банківського нагляду?
4. У чому полягає унікальність Базельського конкордату?
5. Що додали зміни 1983 р. до первинного змісту конкордату?

6. Хто є суб'єктами банківського нагляду окрім регуляторів за Базелем I?
7. Як розраховувався коефіцієнт достатності капіталу за Базелем I?
8. Від чого залежали вагові коефіцієнти банківських активів за Базелем I?
9. Які недоліки первинного документу усувала поправка до Базелю I 1996 р.?
10. Яку структуру маю положення Базеля II?
11. Які підходи до обчислення зважених на ризик активів впроваджував Базель II?
12. У чому полягала важливість якісного аспекту нагляду за Базелем II?
13. Які заходи забезпечення ринкової дисципліни запропонував Базель II?
14. У чому полягав і як проявився головний недолік Базеля II?
15. Чим пояснюється часова перерва між презентацією засад Базеля III і вказівок щодо окремих показників?
16. Чим захисний буфер капіталу відрізняється від контрциклічного окрім розміру?
17. Які активи можуть бути класифіковані як високоякісні для обчислення коефіцієнту покриття ліквідності?
18. Які інструменти належать до доступного стабільного фінансування?
19. У чому полягає різниця між торгівельною книгою та банківською книгою?
20. З чим пов'язані майбутні труднощі впровадження положень Базеля IV?

II. Практичні завдання:

№ 1. Проаналізуйте наведені результати стрес-тестування НБУ та прокоментуйте становище окремих банків, вказуючи їх тип і характер діяльності.

**Рис. 9.3 – Сума потреби у капіталі вибраних банків
на 01.01.2019 року, млн. грн.**

№ 2. Проаналізуйте наведені положення та вкажіть, який з Базельських стандартів вони описують:

- 1) *З метою поліпшення якості спостереження і керування ризиками в банківському секторі Комітет вводить ряд нових стандартів щодо капіталу, левериджу і ліквідності, які вимагатимуть від банків збільшення розмірів і якості капіталу в порівнянні з поточними вимогами.*
- 2) *Ухвалення цих вимог до капіталу стало переломним моментом у процесі розвитку банківського нагляду в світі, оскільки органи регулювання отримали перший стандарт міжнародного рівня, на який можна було рівнятися.*
- 3) *Головною метою впровадження нових стандартів є створення рівних конкурентних умов для операцій банків на*

міжнародних ринках, забезпечення відповідності їх капіталу всій сукупності банківських ризиків.

- 4) Найважливішими новаціями цього документу є перегляд стандартизованого підходу до ринкового ризику на основі методу, заснованого на чутливості. В результаті розвитку цього напрямку щодо кредитного, операційного, процентного та інших ризиків буде сформована нова концепція ефективного управління банківською діяльністю.

III. Глосарій:

Активи, зважені на ризик – загальна вартість активів банку, скорегована на ступінь їх ризикованості.

Базельський комітет з банківського нагляду – міжнародна організація, метою якої є розробка, впровадження та вдосконалення міжнародних стандартів щодо регулювання та нагляду в банківській сфері.

Базельський конкордат – програмний документ щодо поточного стану та рекомендацій з регулювання та нагляду за підтримкою фінансової стійкості банків.

Базельські угоди про капітал (Базель I, Базель II, Базель III, Базель IV) – система міжнародних документів, які встановлюють стандарти ефективного банківського нагляду.

Буфер капіталу – додаткові резерви капіталу, що акумулюються в сприятливі періоди з метою пом'якшення наслідків впливу кризових чинників на фінансову стійкість банку.

Внутрішня модель оцінки ризику – науково-обґрунтований підхід до визначення розмірів і аналізу ризиків, що розробляється та застосовується банком самостійно.

Коефіцієнт достатності капіталу – показник, який визначає мінімально допустимий рівень відношення власного капіталу банку до активів, зважених на ризик.

Коефіцієнт покриття ліквідності – показник короткострокової спроможності банку відповідати за своїми зобов'язаннями.

Коефіцієнт чистого стабільного фінансування – показник платоспроможності в середньо- та довгостроковій перспективі.

Фундаментальний перегляд торгівельної книги – додаток до Базеля III, що врегульовує питання розподілу активів за торгівельною та банківською книгами.

IV. Рекомендована література: 3, 6, 7, 13, 49, 58, 62, 78, 79, 82, 96.

Предметний покажчик

В – S

BIS див. Банк міжнародних
розрахунків
BEPS, 217-219, 223
інструменти, 217-218
проект (анті-BEPS), 218-220
FATF, 68, 208-211, 223
регіональні групи, 210-211
рекомендації, 208-209, 224
чорний список, 209-210, 224
G20, 140, 150, 218
IBAN див. міжнародний номер
банківського рахунку
IEC див. Міжнародний електро-
технічний комітет
ISO див. Міжнародна організація
зі стандартизації
MONEYVAL, 211, 223
POS-термінал див. термінал
SDDS див. Спеціальний стан-
дарт поширення даних
SWIFT, 69, 134-137, 150

А

акредитив, 16, 132-134, 136, 150
арбітраж, 92-93, 218
аргентарій, 11, 14-15, 18
афінажер, 126-127, 150

Б

Багатостороннє агентство
гарантування інвестицій, 92
Базельський комітет з бан-
ківського нагляду, 69, 105-
106, 216, 225-226, 229, 231-233,
235-237, 242
Базельські угоди
FRTB (Базель 3.5), 236-238,
243
Базель I, 227-229, 231, 242
Базель II, 229-232, 242
Базель III, 232-235, 242
Базель IV, 238-239, 242
конкордат, 226-227, 237, 242
банк
дочірній, 29-32, 35, 41-43, 50,
226
Егібі, 11-12, 18
жиробанк, 19
з іноземним капіталом, 28-
29, 49, 178
іноземний, 20, 28-29, 32-33,
50
материнський, 30-33, 35, 39-
42, 44
міжнародний, 22, 28-29, 31,
33-45, 158
офшорний, 215-216, 224

- pротобанк, 18-19, 34, 50
-
- сутність, 18
-
- транснаціональний, 27, 37-38, 41-42
-
- центральний, 23, 27-28, 41, 98, 102, 103-108, 117-118, 123, 126, 128, 161, 227, 229, 237
-
- Банк міжнародних розрахунків**
- , 68, 102-109, 117-118, 161
-
- банківська безпека**
- , 37, 74, 186-191, 198, 204, 205, 235
-
- банківська справа**
- , 10-19, 24-25, 33-34, 77, 106, 155, 157, 169, 199, 225
-
- історія, 10-19
-
- банківська таємниця**
- , 194, 198-201, 204-205, 215
-
- банківський бізнес**
- , 11, 17, 72, 166
-
- класичний, 75
-
- міжнародний, 20-22, 27-29, 33-45, 50, 75, 107, 131, 187
-
- національний, 33-45
-
- сучасний, 19
-
- банківський злочин**
- , 75, 192-198, 205
-
- класифікація, 193-195
-
- склад, 192
-
- банківський метал**
- , 74, 102, 122-127, 150
-
- злиток, 126-127, 150
-
- золото, 102, 103, 108, 117-118, 125-127, 150, 198
-
- банківський підрозділ**
- , 28-33, 41, 43, 49-50, 75-76, 81, 105, 187, 194
-
- відділення, 16, 18, 30, 31-34, 43, 50, 72
-
- представництво, 16, 28-30, 33, 35, 39, 50, 87, 219
-
- філія, 28-33, 35, 39-40, 43, 45, 50-51, 137, 226
-
- банківські операції**
- , 10-14, 17-19, 25-26, 34, 37, 74-76, 108, 111, 122-145, 150, 159-162, 164-165, 191, 195, 226, 228, 237
-
- валютні, 11-12, 14, 26, 34, 36, 40, 43, 135, 226
-
- депозитні, 14, 26, 34, 139, 235
-
- з картками, 152-162, 164-165
-
- касові, 26, 122, 135, 150
-
- класифікація, 26
-
- кредитні, 11-15, 17, 19, 21, 26, 35, 37, 90-92, 100-101, 108, 111-113, 142, 162, 198, 207, 235, 239
-
- розрахункові, 11, 13, 16, 26, 34, 43, 107, 112, 131-134, 150-151, 153, 165, 207-208, 215-216, 224
-
- банкнота**
- , 74, 122, 127-131, 150
-
- банкомат**
- , 74, 122, 150, 159, 189
-
- безпека**
- див.
- банківська безпека*
-
- біометрія**
- , 187-189, 204
-
- автентифікація, 188-199, 204
-
- Бреттон-Вудська система**
- , 36, 94, 103, 118
-
- В**
- валюта**
- , 26, 36, 40, 43-44, 86, 90-92, 94, 98-99, 103, 108, 110, 117-

118, 122-126, 127, 129, 135, 138,
162, 198
євровалюта, 36
відмивання грошей, 195, 207-
211, 216, 223

Г

гарантія, 90, 92, 110-113, 136
гармонізація, 23, 25, 56, 64-65,
72, 84, 87, 118, 178
глобалізація, 20-22, 24, 26, 36,
49, 83, 109, 166-167, 170
грейдинг, 129-130, 150
Група Світового банку, 36, 68,
85, 88-94, 95, 112, 117, 141

Д - Є

депозитна система, 190-191,
204
еквайринг, 153, 164
Європейський банк реконст-
рукції та розвитку, 109-111

З

звітність, 23, 31, 60, 68, 70, 74,
166-167, 170-180, 183-184, 212-
215, 218
злочин див. банківський злочин
Золотий пул, 103, 108, 118

І

імпринтер, 154-155, 164-165
інвестиції, 22, 29, 83, 87, 90-93,
96, 99, 109-113, 175, 178, 197,
232, 239

інкасо, 132-133, 135, 151
інституціоналізація, 83, 118
інтеграція, 20-21, 35-36, 49-50,
84, 86, 88, 112, 118, 139, 147,
153, 170, 239
інтернаціоналізація, 24-26, 35,
50, 166
Інтерпол, 195-197, 205
повідомлення, 196-197
інтерференція, 24, 50

К - Л

капітал, 22, 25-26, 28-29, 35-40,
44-45, 69, 75, 86, 96-97, 99, 105,
108, 111-113, 169, 173-174, 178-
179, 183, 227-239, 242
банку, 28-29, 35-40, 178-179,
227-239, 242
буфер, 234, 237, 242
визнання, 174
достатність, 227-228, 230-
231, 234, 237, 242
обслуговування, 174
картка, 152-162, 164-165
банківська (БПК), 152-162,
164-165
кобейджингова, 158, 165
номер, 155-157
кібербезпека, 159-161
кодекс усталеної практики,
62, 81
комплаєнс, 75-77, 81
конвергенція, 22-24, 50, 227
консенсус, 61, 66, 81-82
кореспондентський рахунок,
27, 31, 51
кореспондентські відносини,
26-27, 35, 40, 43, 45, 134

лихвар, 11-13, 34

М - Н

менсарій, 14

метал *див. банківський метал*

метрологія, 74, 81

Міжнародна асоціація
розвитку, 90-91

Міжнародна організація зі
стандартизації, 66-68, 70

Міжнародна фінансова кор-
порація, 91

міжнародна фінансова орга-
нізація, 68-69, 84-113, 118
класифікація, 84-87
статус, 87-88
сутність, 84

Міжнародний банк реконст-
рукції та розвитку, 36, 89-90

Міжнародний валютний
фонд, 23, 36, 68, 85, 89, 94-101,
112, 118, 126
мандати, 96, 100

Міжнародний електротех-
нічний комітет, 67-68, 70

міжнародний номер бан-
ківського рахунку, 137-139,
150

Міжнародний центр з урегу-
лювання інвестиційних
спорів, 92-93

Міжнародні стандарти
фінансової звітності, 23-24,
68, 70, 171-180, 183-184
Інтерпретації, 172-173, 175-
178, 183
МСБО, 68, 172-173, 175-178

Фонд МСФЗ, 23-24, 68, 70,
171, 184

мінйяло, 12, 14, 34

монета, 11-12, 14, 17, 122, 124,
129-131, 150

Національний банк України,
95, 123, 129, 136, 139, 178-180,
191

О

облік, 23-24, 31, 60, 74, 166-180,
183-184, 212-213, 223
елементи, 173-174
креативний, 213, 223
моделі, 166-170, 172, 183
сутність, 166

ОЕСР, 140, 150, 218, 228

операції *див. банківські операції*

ООН, 66, 68, 93, 95-96, 117, 196-
197, 200-201, 209

офшор, 214-218, 223-224

П

підрозділ *див. банківський
підрозділ*

План Маршалла, 36, 103

План Юнга, 102

платіжна система, 23, 94, 152-
153, 157-162, 165

податки, 31-32, 86, 168-170, 198,
212-219, 223-224

оптимізація, 212-213, 218,
223-224

ухилення від сплати, 214-
215, 225-226

політика

валютна, 109

монетарна, 108

цінова, 40, 44
прецепторій, 16-17, 34

Т – Я

Р

регламент, 62, 82, 93, 231, 235
ризик, 27, 41, 56, 74-76, 81, 91-
92, 106, 111, 144, 161-162, 165-
166, 184, 188, 228-233, 237-239,
242
валютний, 229, 237
комплаєнс, 75-76, 81
кредитний, 162, 228, 237
ліквідності, 162, 237
ринковий, 162, 229, 237-238

С

сейф, 189-191
сертифікація, 59, 68, 77, 82
сліп, 155, 164-165
Спеціальний стандарт
поширення даних, 23, 96-99,
118
стандарт
банківський, 71-75
класифікація, 62-65
номенклатура, 69-70
сутність, 61
стандартизація
етапи, 57-59
інфраструктура, 65-66
класифікація, 60-61
рівні, 62-63
сутність, 23, 53
сфери, 71
сховище, 74, 189-191, 205

тамплієри, 11, 15-19, 34
телекомунікація, 67, 69, 134,
150, 156, 158
термінал, 74, 158-159, 189, 191
технічні умови, 62, 71, 82
трапедзити, 11-12, 14
траст, 26, 42, 100, 118, 216
уніфікація, 20-21, 25, 37, 44,
49-50, 152
фінансовий моніторинг, 74,
76, 206-209, 224
цінні папери, 23, 29, 69, 74, 91,
98-99, 135, 162, 168, 195, 238
якість, 53, 75, 145-147, 151

Література та джерела

I. Нормативно-правові акти:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 07.12.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

2. Про валюту і валютні операції: Закон України № 2473-VIII від 21.06.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>

3. Про Національний банк України: Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

4. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України № 2346-III від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

5. Про стандартизацію: Закон України № 1315-VII від 05.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>

6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України № 2664-III від 12.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

7. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України № 3480-IV від 23.02.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

8. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України: Постанова Правління НБУ № 14 від 21.02.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014500-18>

9. Про затвердження Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей банків в Україні: Постанова Прав-

ління НБУ № 29 від 31.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0029500-17>

10. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління НБУ № 22 від 21.04.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>

11. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні: Постанова Правління НБУ № 103 від 25.09.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103500-18>

12. Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті: Постанова Правління НБУ № 320 від 16.08.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1035-06>

13. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

14. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Постанова Правління НБУ № 373 від 24.10.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11#n24>

15. Про затвердження Класифікатора іноземних валют: Постанова Правління НБУ № 34 від 04.02.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0521500-98>

16. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку: Постанова Правління НБУ № 89 від 11.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17#n30>

17. Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України: Постанова Правління НБУ № 75 від 04.07.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18>

18. Про затвердження Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України: Постанова Правління НБУ № 134 від 03.12.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0134500-18>

19. Про затвердження Правил з організації захисту приміщень банків в Україні: Постанова Правління НБУ № 63 від 10.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0063500-16>

II. Міжнародні стандарти:

20. ISO 3166 Country Codes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/iso-3166-country-codes.html>

21. ISO 4217 Codes for the representation of currencies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/64758.html>

22. ISO 8583 Financial transaction card originated messages – Interchange message specifications [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/31628.html>

23. ISO 9001 Quality management systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/iso-9001-quality-management.html>

24. ISO 9004 Quality management – Quality of an organization – Guidance to achieve sustained success [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/70397.html>

25. ISO 9362 Banking – Banking telecommunication messages – Business identifier code (BIC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/60390.html>

26. ISO 13616 Financial services – International bank account number (IBAN) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/41031.html>

27. ISO 15022 Securities - Scheme for messages (Data Field Dictionary) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/25775.html>

28. ISO 19092 Financial services - Biometrics - Security framework [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/50145.html>

29. ISO 20022 Financial services - Universal financial industry message scheme [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/55005.html>

30. ISO/IEC 2 Standardization and related activities - General vocabulary [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/39976.html>

31. ISO/IEC 21 Regional or national adoption of International Standards and other International Deliverables [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/39799.html>

32. ISO/IEC 4909 Identification cards - Financial transaction cards - Magnetic stripe data content for track 3 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/43309.html>

33. ISO/IEC 7064 Information technology - Security techniques - Check character systems [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/31531.html>

34. ISO/IEC 7810 Identification cards - Physical characteristics [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/70483.html>

35. ISO/IEC 7811 Identification cards - Recording technique [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/73637.html>

36. ISO/IEC 7812 Identification cards - Identification of issuers [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/70484.html>

37. ISO/IEC 18092 Information technology - Telecommunications and information exchange between systems - Near Field Communication - Interface and Protocol (NFCIP-1) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.iso.org/standard/56692.html>

38. EN 1143 Secure storage units – Requirements, classification and methods of test for resistance to burglary [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:110:0:::FSP_PROJECT,FS P_ORG_ID:61564,6244&cs=18334B53B15E5E19A5BE6DA2CB31E042F

39. EN 1627 Pedestrian doorsets, windows, curtain walling, grilles and shutters – Burglar resistance – Requirements and classification [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:110:0:::FSP_PROJECT,FS P_ORG_ID:26647,6017&cs=13A409056B50BFE1D4FF22E055BB64912

III. Навчально-методична література:

40. Cassis Y., Grossman R. S., Schenk C. R. (2016) The Oxford Handbook of Banking and Financial History, Oxford University Press, 537 p.

41. Hardekopf B., Oldshue J., Oldshue L. (2008) The Credit Card Guidebook, Hampton & Associates, Inc., 161 p.

42. Heffernan S. (2005) Modern Banking, John Wiley & Sons, Ltd, 739 p.

43. Банківська система: навч. посіб. / за ред. І. М. Мазур. – Дніпро: Пороги, 2017. – 444 с.

44. Банківські операції: навч. посіб. / за ред. Л. М. Рябіної. – Одеса: ОДЕУ, 2011. – 536 с.

45. Банківські операції: підручник / за ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської. – К.: Знання, 2006. – 727 с.

46. Болотніков А. О. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг: навч. посіб. / А. О. Болотніков. – К.: МАУП, 2005. – 144 с.

47. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: підручник / С. Я. Боринець; 5-ге вид., перер. і доп. – К.: Знання, 2008. – 583 с.

48. Варцаба В. І., Машіко К. С. Облік у банках (у таблицях і схемах): навч. посіб. / В. І. Варцаба, К. С. Машіко. – Ужгород: В-во УжНУ «Говерла», 2016. – 184 с.

49. Васюренко О. В. Банківський нагляд: підручник / О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко. – К.: Знання, 2011. – 503 с.
50. Ващенко Ю. В. Банківське право: навч. посіб. / Ю. В. Ващенко. – К.: Центр учбової літератури, 2006. – 344 с.
51. Владимирська Н. І. Фінансовий моніторинг у банку: навч. посіб. / Н. І. Владимирська. – Одеса: ОНЕУ, 2013. – 317 с.
52. Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України: навч. посіб. / Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
53. Гроші та кредит: підручник / за ред. д.е.н., проф. М. І. Савлука; 6-те вид. – К.: КНЕУ, 2011. – 589 с.
54. Гроші та кредит: підручник / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2018. – 892 с.
55. Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах: навч. посіб. / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
56. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках: навч. посіб. / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 292 с.
57. Зубок М. І., Яременко С. М. Безпека банківської діяльності: підручник / М. І. Зубок, С. М. Яременко. – К.: КНЕУ, 2012. – 477 с.
58. Коваленко В. В. Банківський нагляд: навч. посіб. / В. В. Коваленко. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 262 с.
59. Копилук О. І., Музичка О. М. Банківські операції: навч. посібник / О. І. Копилук, О. М. Музичка. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 536 с.
60. Кравчук Н. Я. Міжнародні фінанси: навч.-метод. посіб. / Н. Я. Кравчук, О. С. Пруський, О. Я. Колісник; у 2-х частинах. Ч. 1. – Тернопіль: Vector, 2011. – 320 с.
61. Крупка М. І. Банківські операції: підручник / М. І. Крупка, Є. М. Андрущак, Н. Г. Пайтра. – Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 311 с.
62. Лачкова В. М. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посіб. / В. М. Лачкова, Л. І. Лачкова, І. Л. Шевчук. – Х.: Видавець Іванченко І. С., 2017. – 180 с.

63. Литвин Н. Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ): підручник / Н. Б. Литвин; 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 676 с.

64. Мельник П. В. Банківські системи зарубіжних країн: підручник / П. В. Мельник – К. : Центр учбової літератури; Алерта. – 2010. – 574 с.

65. Міжнародні розрахунки та валютні операції: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 285 с.

66. Міжнародні фінанси: підручник / за наук. ред. д.е.н., проф. О. М. Мозгового. – К.: КНЕУ, 2015. – 515 с.

67. Мокій А. І. Міжнародні організації: навч. посіб. / А. І. Мокій, Т. П. Яхно, І. Г. Бабець. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.

68. Петрук О. М. Банківська справа: навч. посіб. / О. М. Петрук; за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К.: Кондор, 2015. – 464 с.

69. Прядко В. В. Історія грошей і кредиту: підручник / В. В. Прядко, М. М. Сайко. – К.: Кондор, 2009. – 507 с.

70. Рябинина Л. Н. Деньги и кредит: учебник / Л. Н. Рябинина. – К.: Центр учебной литературы, 2014. – 608 с.

71. Рязанова Н. С. Міжнародні фінансові організації: підручник / Н. С. Рязанова, М. А. Гапонюк, А. А. Максименко. – К.: КНЕУ, 2010. – 230 с.

72. Саранча Г. А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю: підручник / Г. А. Саранча. – К.: Центр учбової літератури, 2006. – 672 с.

73. Сукач М. К. Основи стандартизації: навч. посіб. / М. К. Сукач; 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Ліра-К, 2017. – 324 с.

74. Тарасова В. В. Метрологія, стандартизація і сертифікація: підручник / за заг. ред. В. В. Тарасової. – К.: Центр учбової літератури, 2006. – 264 с.

75. Фінансовий моніторинг в банку: навч. посіб. / С. О. Дмитров, В. В. Коваленко, А. В. Єжов, О. М. Бережний. – Суми : Університетська книга, 2008. – 336 с.

76. Чайковський Я. І. Організація платіжних операцій банків: навч. посіб. / Я. І. Чайковський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2018. – 232 с.

77. Чурсіна Л. А. Стандартизація продукції та послуг: навч. посіб. / Л. А. Чурсіна, О. П. Домбровська, Н. І. Резвих – К.: Ліра-К, 2016. – 226 с.

IV. Наукові публікації:

78. Atik J. (2014) EU Implementation of Basel III in the Shadow of Euro Crisis, *Review of Banking & Financial Law*, Vol. 33, P. 283-241.

79. Balin J. B. (2008) Basel I, Basel II, and Emerging Markets: A Nontechnical Analysis, [online]: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract-id=1477712>

80. Consiglio J. A., Oliva J. C. M., Casares G. T. (2012) *Banking and Finance in the Mediterranean: A Historical Perspective*, Ashgate Publishing, Ltd., 336 p.

81. Daniel Adeoyé Leslie (2014) *Legal Principles for Combatting Cyberlaundering*, Springer, 368 p.

82. Goodhart Ch. (2011) *The Basel Committee on Banking Supervision a History of the Early Years, 1974-1997*, Cambridge University Press, 597 p.

83. Guseva A., Rona-Tas A. (2014) *Plastic Money: Constructing Markets for Credit Cards in Eight Postcommunist Countries*, Stanford University Press, 344 p.

84. Nobes C., Parker R. (2008) *Comparative International Accounting* (10th edition), Prentice Hall, 632 p.

85. Бікбулатова О. Роль міжнародної стандартизації в економічному розвитку України / О. Бікбулатова, Б. Гриньов, Ю. Даниленко, О. Жихарева, А. Зінов'єва, В. Любинський // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2012. – № 1. – С. 3-10.

86. Демків Ю. М., Самусевич Я. В. Роль якості банківських послуг у забезпеченні ефективності функціонування банків України / Ю. М. Демків, Я. В. Самусевич // Актуальні проблеми економіки. – 2017. – № 2(188). – С. 242-248.

87. Історія грошей і банківництва / за ред. С. К. Реверчука. – К.: Атіка, 2004. – 340 с.

88. Ключко А. М. Злочини у сфері банківської діяльності / А. М. Ключко // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1(10). – С. 68-71.

89. Колодізева С. О. Сутність поняття «банківська послуга» та основні підходи до його визначення / С. О. Колодізева // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 1(65). – С. 77-81.

90. Кравчук В. Ринок карткових платежів України. Міжнародний досвід та національне регулювання: аналітичний звіт / В. Кравчук, О. Прем'єрова. – К.: АДФЕ-Україна, 2012. – 60 с.

91. Кузина Р. В. Определение и построение системной классификации проблем внедрения МСФО в Украине / Р. В. Кузина // Бухгалтерский учет и анализ. – 2015. – №6. – С. 45-49.

92. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія / Д. Г. Лук'яненко. – К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.

93. Луцишин З. Сучасна офшоризація бізнесу у конструкті національної фінансової безпеки / З. Луцишин, Н. Южаніна, Т. Фролова, М. Мазур, Д. Перебийніс // Міжнародна економічна політика. – 2019. – № 1(30). – С. 70-112.

94. Сас Л. С. Упровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в облікову систему України / Л. С. Сас // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2012. – Вип. 8, т. 2. – С. 197-202.

95. Сердюк Е. Н., Пилипенко Е. Э. Сравнительный анализ моделей бухгалтерского учета, применяемых в мировой практике / Е. Н. Сердюк, Е. Э. Пилипенко // Науковий вісник ДДМА. – 2017. – № 1(22Е). – С. 188-198.

96. Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти: монографія / за ред. В. В. Коваленко. – Одеса: ОНЕУ, 2017. – 304 с.

97. Скоморович І. Г. Грошові системи на українських землях: історія і теорія: монографія / І. Г. Скоморович. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 244 с.

98. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Дж. Стігліц; пер. з англ. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2003. – 252 с.
99. Стукало Н. В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України: монографія / Н. В. Стукало. – Д.: Видавництво «Інновація», 2006. – 248 с.
100. Теорія та практика адаптації законодавства України про банківську діяльність до законодавства Європейського Союзу / за заг. ред. О. А. Музики-Стефанчук. – К.: Самміт-Книга, 2016. – 263 с.
101. Южаніна Н. П. Еволюція офшорного бізнесу / Н. П. Южаніна, Т. О. Фролова, З. О. Луцишин // International security in the frame of modern global challenges: collection of scientific works / Mykolas Romeris University, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman; scientific ed.: B. Alvydas et al. – Vilnius, 2018. – P. 468–478.

V. Інтернет-ресурси:

102. Bank for International Settlements: <https://www.bis.org/>
103. European Committee for Standardization: <https://www.cen.eu/>
104. Financial Action Task Force (FATF): <https://www.fatf-gafi.org/>
105. International Criminal Police Organization (Interpol): <https://www.interpol.int/>
106. International Monetary Fund: <https://www.imf.org/>
107. International Organization for Standardization: <https://www.iso.org/>
108. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications (SWIFT): <https://www.swift.com/>
109. World Bank Group: <https://www.worldbank.org/>
110. Національний банк України: <https://bank.gov.ua/>

Навчальне видання

Шелудько Сергій Андрійович

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Навчальний посібник

Верстка та обкладинка: *Шелудько С. А.*

Керівник видавничих проєктів: *Ястребов А. О.*

Коректор: *Тишківська Н. М.*

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 05.03.2020. Формат 60х84 ¹/₁₆.

Гарнітура «Book Antiqua». Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 7,7. Наклад 300 пр.

ТОВ «Видавничий дім «КОНДОР»

Свідоцтво серія ДК No 5352 від 23.05.2017 р.

03067, м. Київ, вул. Гарматна, 29/31

тел./факс (044) 408-76-17, 408-76-25

www.condor-books.com.ua

Навчальний посібник присвячено науковим
основам стандартизації в банках.

Висвітлено теоретичні та прикладні
аспекти застосування міжнародних
стандартів у операційній діяльності,
обліку та звітності, банківській
безпеці, регулюванні та нагляді.

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ